

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ:

Κουνελάκη Αικατερίνη, Α.Μ. 9265
Τζάφα Ίνα, Α.Μ. 9665

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιπτώσεις της ελληνικής κρίσης δημοσίου χρέους στην αγορά αγαθών

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
Σταματόπουλος Θεόδωρος

**ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΜΑΪΟΣ 2016**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον επιβλέποντα καθηγητή της παρούσας πτυχιακής εργασίας, Καθηγητή Σταματόπουλο Θεόδωρο, για την αμέριστη συμπαράστασή του κατά την διάρκεια εκπόνησης της εργασίας αυτής, για τις συμβουλές του αλλά και για την ανάθεση του συγκεκριμένου θέματος που θεωρούμε ότι θα μας βοηθήσει ιδιαίτερα στην μετέπειτα πορεία μας στον κλάδο.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	4
ΕΙΚΟΝΕΣ	4
ΠΙΝΑΚΕΣ	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	10
1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	10
2. Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΙΣΛΑΝΔΙΑ (ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ)	15
3. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ	15
4. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	17
5. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – ΚΡΙΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – Η ΑΓΟΡΑ ΑΓΑΘΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	32
1. Η ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ Α.Ε.Π.	32
2. ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ – Η ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΤΗΣ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ	32
3. ΟΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΩΝ	34
4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ	36
5. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ	50
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	61
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	63
ΒΙΒΛΙΑ	63
ΑΡΘΡΑ	67

ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1. Η πτωτική οικονομική ανάπτυξη ως αίτιο της κρίσης.....	12
Γράφημα 2. Βασικοί φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη	13
Γράφημα 3. Χώρες της Ευρωζώνης που εκτίθενται περισσότερο στο Ελληνικό χρέος	14
Γράφημα 4. Εισαγωγές και εξαγωγές στην Ευρωζώνη 1999 – 2014	16
Γράφημα 5. Ετήσια μεταβολής της Ευρωζώνης.....	17
Γράφημα 6. Επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης	18
Γράφημα 7. Καθαρή απόδοση κεφαλαίου στην Ευρωζώνη (ποσοστό %).....	19
Γράφημα 8. Μεταβολή του επιτοκίου Euribor σε ετήσια βάση	20
Γράφημα 9. Προσφορά χρήματος.....	21
Γράφημα 10. Πρωτογενές έλλειμμα ή πλεόνασμα.....	23
Γράφημα 11. Έλλειμμα κρατικού προϋπολογισμού ως προς ποσοστό του ΑΕΠ	23
Γράφημα 12. Πρωτογενές ισοζύγιο προϋπολογισμού διάφορων χωρών	24
Γράφημα 13. Διακύμανση της συναλλαγματικής αξίας του ευρώ έναντι αυτής του δολαρίου κατά την τελευταία τριετία.....	27
Γράφημα 14. Ευρωπαϊκή Ένωση και Ευρωζώνη.....	29
Γράφημα 15. Ποσοστά ανεργίας σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης.....	30
Γράφημα 16. Διαγραμματική απεικόνιση της συνάρτησης κατανάλωσης.....	34
Γράφημα 17. Αγορά εργασίας	38
Γράφημα 18. Η γραφική παράσταση του Χάμιλτον για την μέγιστη συχνότητα του τυπικού καταναλωτή	39
Γράφημα 19 Αγορά ενός αγαθού	40
Γράφημα 20. Επεξηγηματικό γράφημα κίνησης ζήτησης και προσφοράς	40
Γράφημα 21. ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές	42
Γράφημα 22. Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ από σταθερές τιμές του (2010).....	42
Γράφημα 23. Συμβολή των συνιστωσών του ΑΕΠ στην ετήσια μεταβολή του	43
Γράφημα 24. Συνάρτηση κατανάλωσης	47
Γράφημα 25. Εκτιμηθείσα συνάρτηση κατανάλωσης	47
Γράφημα 26. Η δομή του Δημοσίου Τομέα	52

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1. Ιδιωτική Κατανάλωση ως % του ΑΕΠ (λόγοι ονομαστικών μεγεθών), Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση των 15	53
Εικόνα 2. Κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα ως προς το αντίστοιχο μέγεθος των χωρών της ΕΕ – 15 (%)	55
Εικόνα 3. Οι Συνιστώσες του Πραγματικού ΑΕΠ, μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία, ESA 2010	57
Εικόνα 4. Ισοζύγια εξωτερικού τομέα	59

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Ποσοστιαίες δαπάνες νοικοκυριών για κατανάλωση ανά εισοδηματική κατηγορία	44
Πίνακας 2. Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε αγοραίες τιμές, τελική καταναλωτική δαπάνη και δαπάνη νοικοκυριών και ΜΚΙΕΝ με σταθερές τιμές του 2010	45

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει το κατά πόσο η αγορά αγαθών επηρεάστηκε από την κρίση στην Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό ανατρέχουμε σε βιβλιογραφικές πηγές και εξετάζουμε στατιστικά δεδομένα που προέρχονται από αξιόπιστες πηγές, και ιδίως από την Eurostat και την ΕΛΣΤΑΤ. Τίθεται δε το ερευνητικό ερώτημα αν η οικονομική πολιτική θα μπορούσε να βοηθήσει στην κατανάλωση. Εκ του αποτελέσματος της παρούσας εργασίας κρίνεται ότι η οικονομική πολιτική της λιτότητας που εφαρμόζεται στην Ελλάδα κατά τα τελευταία έτη, από τότε που εμφανίστηκε η κρίση, δεν συντελεί στην αύξηση της κατανάλωσης, αλλά μειώνοντας την αγοραστική δύναμη των καταναλωτών, αντίθετα, την μειώνει. Οι περιορισμοί στην παρούσα εργασία προκύπτουν από το γεγονός ότι διαπιστώσαμε διαφορετικές απόψεις ερευνητών και συγγραφέων, αλλά και από την ύπαρξη ποικίλων αναφορών σε ξενόγλωσση βιβλιογραφία, ορισμένες από τις οποίες δεν λάβαμε υπόψη μας επειδή δεν εξετάζουν την σχέση της ελληνικής κρίσης δημόσιου χρέους με την ιδιωτική κατανάλωση.

Λέξεις κλειδιά: αγορά αγαθών, δημόσιο χρέος, οικονομική κρίση

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine whether the purchase of goods was affected by the economic crisis in Greece. For this reason we searched on bibliographic sources and examined statistics from trusted sources, and in particular from Eurostat and Hellenic Statstic Service. The research question and hypothesis would be if the economic policy could help consumption. From the result of this study it appears that the economic policy of austerity applied in Greece in recent years, since the crisis appeared is not conducive to increased consumption, but reducing the purchasing power of consumers also reduces it. The limitations in this research mainly posed by the articulation of different views in terms of various researchers and writers, but also by the existence of various reports in foreign language literature, some sources of which were rejected due to non-consistent scrutiny of the Greek crisis and consumption.

Keywords: purchase of goods, the public debt, crisis

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις αρχές του 2013, ο τραπεζικός τομέας της Κύπρου κατέρρευσε, καθώς είχαμε μαζικές εκροές από τα ξένα κεφάλαια προκαλώντας την πτώχευση του χρηματοπιστωτικού τομέα. Το «κούρεμα» του 2012 λήφθηκε από τους ιδιώτες κατόχους ελληνικών ομολόγων επιδείνωσε τον πανικό, καθώς οι κυπριακές τράπεζες τηρούσαν πολλά από αυτά τα υποτιμημένα ελληνικά ομόλογα. Τον Μάρτιο του 2013, η Κύπρος έλαβε πακέτο διάσωσης 13 δισεκατομμυρίων δολαρίων που απαιτούσε η μεγαλύτερη τράπεζα της χώρας, η «Λαϊκή», να κλείσει, οδηγώντας σε βαριές απώλειες τους πλούσιους καταθέτες (Braun & Tausendrfund, 2014).

Μέχρι το 2014, οι περιφερειακές χώρες, με εξαίρεση την Ελλάδα και την Κύπρο, είχαν ολοκληρώσει τα προγράμματα διάσωσης τους. Τον Δεκέμβριο του 2013, η Ιρλανδία ήταν η πρώτη χώρα που βγήκε από το πρόγραμμα. Η Ισπανία ακολούθησε τον Ιανουάριο του 2014 και η Πορτογαλία επίσης αποχώρησε τον Μάιο του 2014. Η Ιρλανδία έχει οριστεί να είναι η ταχύτερα αναπτυσσόμενη οικονομία της ευρωζώνης το 2015. Η Πορτογαλία αναμένεται να αναπτυχθεί κατά 1,5% το 2015, και η οικονομία της Ισπανίας έχει αναπτυχθεί από το 2013 (Braun & Tausendrfund, 2014).

Αλλά τα βαθιά διαρθρωτικά προβλήματα επιμένουν, συμπεριλαμβανομένης της επίμονα υψηλής ανεργίας, του αδύναμου τραπεζικού συστήματος, του τεράστιου χρέους και της άκαμπτης αγοράς εργασίας. Η Ισπανία, για παράδειγμα, έχει ξεκινήσει τη μεταρρύθμιση των αγορών εργασίας, προσθέτοντας τελικά θέσεις εργασίας το 2014. Ωστόσο, η ανεργία παραμένει πάνω από το 23% - η ανεργία των νέων είναι πάνω από 50% - και πολλοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι οι τράπεζες της Ισπανίας εξακολουθούν να επιβαρύνονται από επισφαλή στοιχεία ενεργητικού. Ομοίως, η Ιρλανδία και η Πορτογαλία έχουν αναπτύξει τα δημόσια χρέη πάνω από 120% του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων διάσωσης τους, ενώ και οι μάχονται με έναν διψήφιο αριθμό του ποσοστού ανεργίας. Η ανεργία των νέων σε ολόκληρη την ευρωζώνη έχει φτάσει το 23%, απειλώντας να δημιουργήσει μια «χαμένη γενιά» (Braun & Tausendrfund, 2014).

Η Ελλάδα υποβλήθηκε σε χρόνια οικονομική και πολιτική αναταραχή. Μέχρι το τέλος του 2014, η χώρα είχε ανάπτυξη κατά σχεδόν 2%, και είχε επιτύχει πλεόνασμα προϋπολογισμού. Ακόμα, οι συνθήκες παρέμειναν δεινές: Η ελληνική οικονομία συρρικνώθηκε κατά ένα τέταρτο, η ανεργία διατηρήθηκε στο 25%, και το φορτίο του χρέους (τώρα ως επί το πλείστον του δημοσίου τομέα) ανήλθε σε 175% του ΑΕΠ (Braun & Tausendrfund, 2014).

Στον απόηχο αυτών των κρίσεων, αυξήθηκε η υποστήριξη σε ευρωσκεπτικιστικά κόμματα. Το 2011, οι ηγέτες της ΕΕ συμφώνησαν σε ένα υποστηριζόμενη από την Γερμανία δημοσιονομική ένωση που επιτρέπει στις Βρυξέλλες να υπαγορεύουν τους εθνικούς προϋπολογισμούς, και το 2012 άρχισε η διαδικασία δημιουργίας μιας τραπεζικής ένωσης σε επίπεδο ευρωζώνης.

Σύμφωνα με όλα τα προαναφερθέντα προκύπτει ξεκάθαρα ότι έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικά λάθη στα πλαίσια της Ευρωζώνης που οδηγούν σαφώς στην συνεχιζόμενη οικονομική κρίση.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Γάλλος Jean Monnet, που θεωρείται ο πατέρας της σύγχρονης Ευρώπης, υποστήριξε ότι η οικονομική ολοκλήρωση θα είναι ζωτικής σημασίας για την εξάλειψη των διηπειρωτικών συγκρούσεων. Το 1951, έγινε ο κύριος αρχιτέκτονας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, τη στιγμή που έγινε το πιο σημαντικό βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (Hampl, 2010).

Το επόμενο σημαντικό βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ήταν η Συνθήκη της Ρώμης το 1957. Η συνθήκη, με την οποία η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία και το Λουξεμβούργο καθιέρωσαν την κοινή αγορά και την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), κατέργησαν το εμπόριο δασμών μεταξύ των μελών, προκαλώντας έτσι ταχεία ανάπτυξη. Η διεύρυνση της Ευρώπης επιταχύνθηκε κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν, ιδίως με την υπογραφή της, το 1986, Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η οποία διευκόλυνε την ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς, επέτρεψε την ελεύθερη ανταλλαγή κεφαλαίων, εμπορευμάτων, και ανθρώπων (Feldstein, 2010).

Τα αποτελέσματα αυτής της αμέλειας, δεν ήταν αμέσως αισθητά. Τα περιφερειακά κράτη αρχικά άνθισαν, κινούμενα μεταξύ μιας άνευ προηγούμενου πρόσβασης σε πιστώσεις από άλλα μέλη της ευρωζώνης. Αλλά μετά από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-2008, η ρευστότητα στέρεψε, αποκαλύπτοντας μη βιώσιμα ελλείμματα και μεγάλα δημόσια χρέη. Μέχρι το 2010, οι κρίσεις δημόσιου χρέους - περισσότερο έντονη στην Ελλάδα - είχαν εξαπλωθεί σε όλη την περιφέρεια, και από το 2011 η ΕΕ και το ΔΝΤ είχε θέσει σε μηχανισμό διάσωσης την Ελλάδα, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία (Leonard, 2011).

Μια ελληνική χρεοκοπία θα είχε προκαλέσει την έξοδο της χώρας από το ευρώ και ενδεχομένως ένα φαινόμενο ντόμινο κρίσης σε όλη την Ευρώπη. Έτσι, τον Μάιο του 2010, η τρόικα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η ΕΚΤ και το ΔΝΤ δημιούργησαν το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας ώστε να παράσχουν στην Ελλάδα ένα δάνειο διάσωσης 163 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Σε αντάλλαγμα, η χώρα θα εφάρμοζε αυστηρές περικοπές δαπανών και αυξήσεις φόρων.

Δεδομένου ότι η Ελλάδα πάλευε με την λιτότητα τα επόμενα δύο έτη, οι όροι του πακέτου διάσωσης εξελίχθηκαν. Ένα σχέδιο διάσωσης Οκτώβριο του 2011 παρείχε στην Ελλάδα ένα δεύτερο πακέτο διάσωσης αξίας περίπου 178 δισεκατομμυρίων δολαρίων, συμπεριλαμβανομένου ενός «εθελοντικού» κουρέματος κατά το οποίο ιδιώτες κάτοχοι του ελληνικού χρέους δέχθηκαν 50% παραγραφή. Αλλά η πολιτική κρίση ανάγκασε τον πρωθυπουργό Γιώργο Παπανδρέου να παραιτηθεί υπέρ μιας λεγόμενης τεχνοκρατικής κυβέρνησης εθνικής ενότητας το 2012. Τον Νοέμβριο του 2012, οι όροι διάσωσης τέθηκαν και πάλι σε επαναδιαπραγμάτευση, αυτή τη φορά συμπεριλαμβανομένων των χαμηλότερων επιτοκίων για τα δάνεια στην Ελλάδα (Krugman, et al, 2012).

Έως το 2015, εν μέσω απειλών του αποπληθωρισμού, η ΕΚΤ ανακοίνωσε μια ευρωπαϊκή εκδοχή ανορθόδοξης νομισματικής πολιτικής, γνωστή ως ποσοτική χαλάρωση, ή QE. Σύμφωνα με το σχέδιο, η ΕΚΤ θα αγοράσει χρηματοοικονομικά στοιχεία αξίας 1,3 δισεκατομμυρίων δολαρίων 1.300 σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί μια καθοδική πορεία πτώσης των τιμών και αναβαλλόμενων καταναλωτικών δαπανών. Ο αποπληθωρισμός επιδεινώνει τη χαμηλή ζήτηση της ευρωζώνης, τις χαμηλές επενδύσεις, και τον αδύναμο δανεισμό, καθιστώντας την αποκατάσταση της ανάπτυξης εξαιρετικά δύσκολη και οδηγώντας το ΔΝΤ να υποβαθμίσει τις προοπτικές της περιοχής για το 2015 και το 2016.

Η ΕΚΤ έχει κρίνει τέτοια επιθετικά μέτρα αναγκαία, λόγω της αδυναμίας των βασικών οικονομιών της Ευρώπης. Ενώ η περιφέρεια ανακάμπτει, οι τρεις μεγάλες οικονομίες, αυτές της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας αναπτύσσονται οριακά, ή, όπως στην περίπτωση της Ιταλίας, έχουν πέσει σε ολοκληρωτική ύφεση. Η Γαλλία και η Ιταλία, εν τω μεταξύ, συνεχίζουν να αγωνίζονται για να εφαρμόσουν τις δικές τους διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Και οι δύο οικονομίες απέτυχαν να εκπληρώσουν τους στόχους του προϋπολογισμού και του ελλείμματος της ΕΕ για το 2015, τονίζοντας και πάλι την ένταση ανάμεσα στις απαιτήσεις των Βρυξελλών και τις πολιτικές πραγματικότητες των κρατών μελών της.

Οι εγχώριοι πόροι της Ελληνικής οικονομίας, που έχουν την δυνατότητα χρηματοδότησης εγχώριων επενδύσεων είναι λιγότεροι και μικρότεροι σε σχέση με τους αντίστοιχους των οικονομιών του εξωτερικού, γι' αυτό και υπάρχει σημαντική απόκλιση ανάμεσα στο μερίδιο ιδιωτικής κατανάλωσης της χώρας μας και στο αντίστοιχο των οικονομιών της ΕΕ (Στεφανάδης, 2011).

Τον μήνα Οκτώβριο για άθροισμα 12 μηνών, το ετήσιο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν πλεονασματικό, στα 2,53 δισεκατομμύρια ευρώ. Σε μηνιαία βάση όμως ήταν ελλειμματικό, στα -198,5 εκατομμύρια ευρώ (Gur, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Οι κρίσεις διαρθρώνονται σε κρίση πληθυσμού, κρίση ύφεσης, χρηματοπιστωτική κρίση η οποία διακρίνεται σε χρηματιστηριακή και πιστωτική κρίση, η περιστασιακή, η κρίση κοινότητας, η κρίση εργαζομένων, η κρίση καταναλωτών και η φυσική και πολιτισμική κρίση.

1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το 2004, η Ελλάδα ήταν μεταξύ των κορυφαίων 29 πιο ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου. Σήμερα, έχει χρέος άνω των 300 δισεκατομμυρίων ευρώ. Η οικονομική κρίση που η Ελλάδα υποφέρει σήμερα άρχισε περίπου πριν από έξι χρόνια, αλλά οι ρίζες της πηγαινούν πολύ πιο πίσω από το 2009. Πολλοί συμφωνούν ότι προέρχεται εν μέρει από την κακή διαχείριση της οικονομίας από τα δύο κύρια πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα. Αυτά τα δύο κόμματα κυβέρνησαν εναλλάξ τη χώρα από την κατάρρευση της χούντας το 1974. Αλλά επίσης η κρίση προέρχεται και από το γεγονός ότι ένα τεράστιο ποσό του χρέους στην Ελλάδα προέρχεται από τις δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, όπου η Ελλάδα δαπάνησε δισεκατομμύρια για την ανάπτυξη των υποδομών για την κάλυψη των απαιτήσεων αυτού του γεγονότος. Η είσοδος στη ζώνη του ευρώ ήταν ένα επιπλέον πρόβλημα, όταν ξαφνικά η κοστολόγηση των εμπορευμάτων με 100 δραχμές για παράδειγμα ανέβηκε στο € 1 (340,75 δραχμές) ενώ δεν υπήρχε αντίστοιχη αύξηση των μισθών (Καραμεσίνη, 2006).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που εξαπλώθηκε γύρω από τις δυτικές καπιταλιστικές χώρες κατά την περίοδο 2007/08 έφτασε στην Ελλάδα το 2009. Ωστόσο, η Ελλάδα (σε αντίθεση με πολλές άλλες χώρες) δεν είχε πραγματοποιήσει επενδύσεις στις ισλανδικές τράπεζες, ούτε σε οποιοδήποτε από τις λεγόμενες τοξικές επενδύσεις δανείων, τα δομημένα επενδυτικά σχήματα (SIVs) και τα εξασφαλισμένα χρεωστικά (CDOs) (Χαρδούβελης, 2012).

Ένας παράγοντας που ξεκίνησε την πτώση οφείλεται στην εισαγωγή το 1981, της πολιτικής των μαζικών προσλήψεων στο δημόσιο τομέα, μειώνοντας έτσι σημαντικά και άμεσα την ανεργία. Ενώ αρχικά αυτό μπορεί να φαινόταν ως κάτι θετικό, είχε τελικά καταστροφικές συνέπειες. Η πολιτική αυτή επαναλήφθηκε από την επόμενη κυβέρνηση όταν κέρδισε τις εκλογές μερικά χρόνια αργότερα. Σήμερα ο δημόσιος τομέας στην Ελλάδα απασχολεί περίπου το 10% του ενεργού πληθυσμού της χώρας, ο αριθμός αυτός πρέπει δραστικά να μειωθεί σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές οδηγίες (Μητράκος, 2012).

Ένας δεύτερος παράγοντας ήταν η περαιτέρω πολιτική διαφθορά και η αδιαφάνεια των συναλλαγών. Τα πολιτικά σκάνδαλα διαφθοράς στην Ελλάδα ήταν στα

πρωτοσέλιδα των εφημερίδων για τουλάχιστον τις τελευταίες τρεις δεκαετίες και έχουν οδηγήσει πολλές φορές στην αποπομπή υπουργών.

Παρόλο που όλες οι προαναφερθείσες αιτίες είναι αρκετά σοβαρές, μπορεί να υποστηριχθεί ότι δεν είναι οι κύριες αιτίες της τρέχουσας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Για αυτή τον κύριο ρόλο διαδραματίζει η μαζική φοροδιαφυγή. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος της εν λόγω φοροδιαφυγής προέρχεται από τα ανώτερα κλιμάκια της κοινωνίας, ιδίως στην κατηγορία των επιχειρηματιών και επαγγελματιών από όλους τους κλάδους (Πάπα, 2009).

Θα πρέπει να υπενθυμίσουμε, επίσης, ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι μια κατεξοχήν αγροτική χώρα και η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση είχε μια καταστρεπτική επίδραση της ελληνικής αγροτικής οικονομίας. Φυσικά, υπήρξαν οι επιδοτήσεις της ΕΕ προς την Ελλάδα, αλλά πολλές από τις προϋποθέσεις που έθεσε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα όσον αφορά τις εξαγωγές πολλών προϊόντων είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην ελληνική παραγωγή.

Ένας άλλος παράγοντας που διαδραματίζει τον ρόλο του στην παρούσα κρίση είναι ο ανεξέλεγκτος τραπεζικός δανεισμός. Επίσης με την εσωτερική κακοδιαχείριση της οικονομίας, η Ελλάδα μαζί με τον υπόλοιπο αναπτυσσόμενο καπιταλιστικό κόσμο έχει επηρεαστεί αρνητικά από τα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης και των αγορών εργασίας. Η συνέπεια αυτού είναι ότι πολλές εγχώριες και ξένες επιχειρήσεις έχουν μετεγκατασταθεί σε χώρες όπου το εργατικό κόστος είναι ελάχιστο και η ύπαρξη των συνδικαλιστικών οργανώσεων είτε απαγορεύεται είτε είναι αμελητέα. Κατά ειρωνικό τρόπο, ωστόσο, ο μέσος μισθός στην Ελλάδα παραμένει ένας από τους χαμηλότερους στην Δυτική Ευρώπη (Καρούλια, et al, 2013).

Ένας τελευταίος παράγοντας που επηρεάζει είναι η εισροή των παράνομων και μη οικονομικών μεταναστών κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια περίπου. Σε αντίθεση με τους παραπάνω παράγοντες που έχουν θεωρηθεί ως επιρροή στην τρέχουσα οικονομική κρίση, η ύπαρξη της μετανάστευσης στην Ελλάδα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι είχε θετικό αντίκτυπο (Πάπα, 2009).

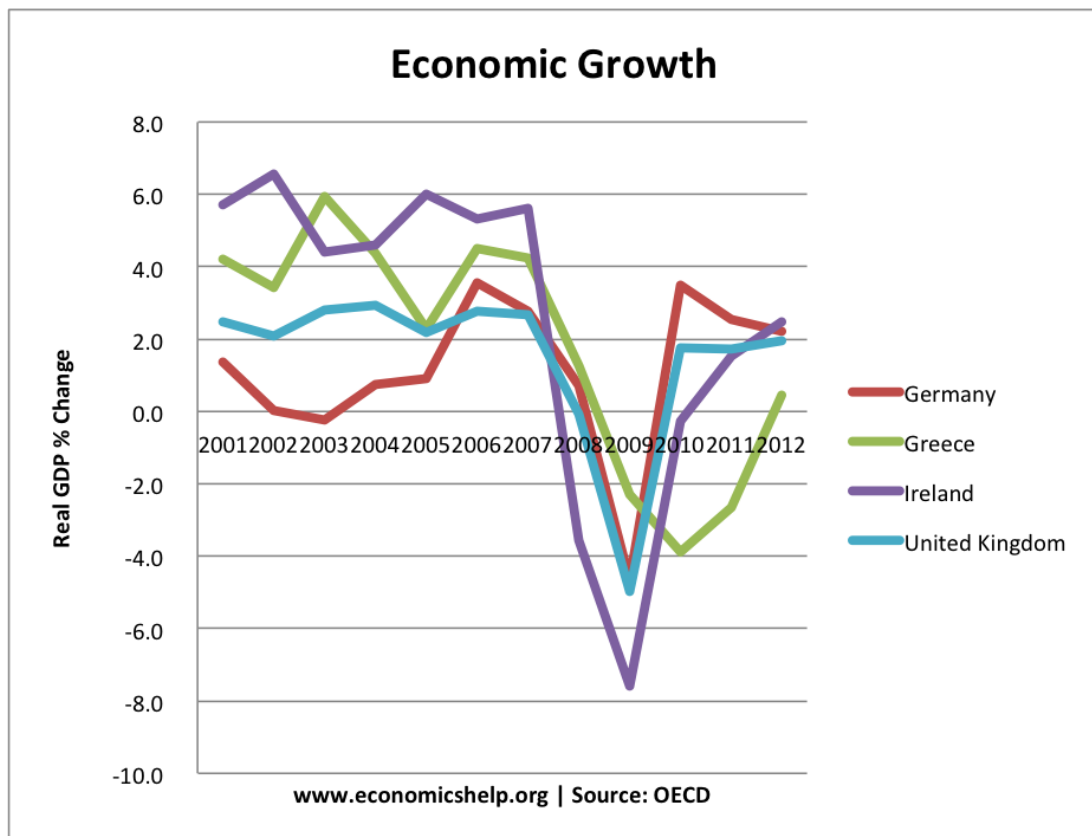
Η οικονομική κρίση που μαστίζει την Ευρώπη και όλες τις οικονομίες διεθνώς, προφανώς δεν αποτέλεσε απρόσμενο και ανεξάρτητο φαινόμενο. Η φύση της κρίσης, τα αίτια της και τα βαθύτερα χαρακτηριστικά της, συνδέονται με την μεταπολεμική διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, με την κρίση της δεκαετίας του 1970 και με τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκε, αλλά και με την νεοφιλελεύθερη περίοδο, όπου είχαμε και την έξαρση του φαινομένου της χρηματοπιστωτικοποίησης της οικονομίας του καπιταλισμού.

Τα βαθύτερα αίτια της κρίσης βρίσκονται στις λανθασμένες πολιτικές που εφαρμόζονταν και στα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα, ενώ αναδείχτηκαν με οξύτερο και εντονότερο τρόπο από την διεθνή συγκυρία της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης. Πολύ πριν την εμφάνιση της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, υπήρχε το φαινόμενο της ύπαρξης έντονων διαρθρωτικών προβλημάτων τα οποία είχαν την τάση να διογκώνονται από την εμμονή στην

λανθασμένη πολιτική σχετικά με τις αυτορυθμιζόμενες αγορές (Marzinotto, et al, 2011).

Η κρίση στην Ελλάδα σύμφωνα με έρευνες, αναμένεται να έχει μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης, επειδή τα διαρθρωτικά της προβλήματα και η δομή της, είναι διαφορετικά από τις άλλες χώρες, αλλά και διατηρούνται καθημερινά και γίνονται μεγαλύτερα, αντί να μειώνονται, ενώ έχουν την τάση να ξεφεύγουν από τις συνθήκες της παγκόσμιας κρίσης.

Ορισμένες χώρες της Ευρώπης παρουσιάζουν ισχυρή παραγωγική βάση αφού στηρίχθηκαν σε τομείς όπως ο τουρισμός, η οικοδομή και η ναυτιλία που αποτελούν κλάδους που πλήττονται πρώτοι και με ιδιαίτερη ένταση από την οικονομική κρίση, ενώ και οι τράπεζες στο εσωτερικό αυτών των χωρών που λειτουργούσαν με πρωτόγνωρους ρυθμούς πιστωτικής επέκτασης, βρέθηκαν εκτεθειμένες στην παγκόσμια κρίση λόγω της ανάληψης υψηλών κινδύνων, με αποτέλεσμα να δεχτούν σφοδρά χτυπήματα στην κεφαλαιακή τους δομή (Giavazzi, 2010).

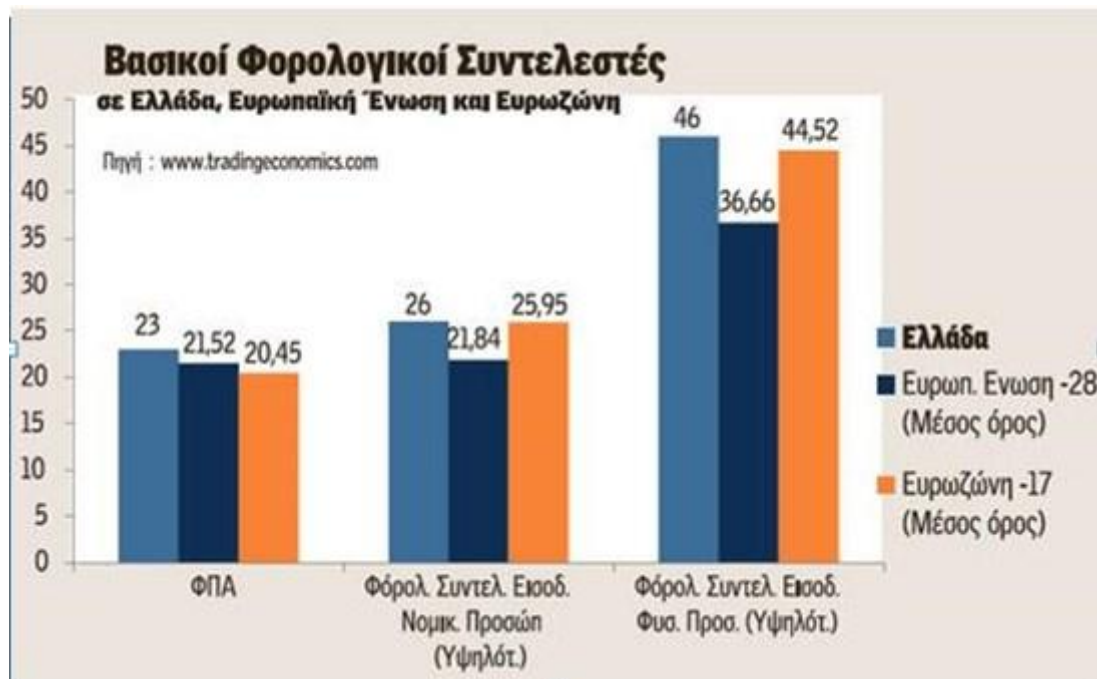

Πηγή: OECD

Γράφημα 1. Η πτωτική οικονομική ανάπτυξη ως αίτιο της κρίσης

Είναι γεγονός όμως πως η κρίση που αντιμετωπίζουμε, ξεκίνησε λόγω της ταυτόχρονης εμφάνισης τριών βασικών παραγόντων (Kouretas & Vlamis, 2010):

- Της λεγόμενης «**φούσκας**» στις τιμές των ακινήτων στις ΗΠΑ, που βοήθησε ώστε να δημιουργηθούν φαινόμενα υπερ-κατανάλωσης, που είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών και την υπερθέρμανση της οικονομίας.
- Της μεταφοράς μέσω τιτλοποιήσεων, **ρίσκου** από τους ισολογισμούς των τραπεζών στους επενδυτές και το κοινό, με πολλούς από αυτούς να αγνοούν το ύψος του κινδύνου και να εμφανίζονται επιρρεπείς στις υψηλές αποδόσεις της τότε εποχής. Η διαδικασία μεταφοράς του ρίσκου επέτρεψε στις τράπεζες να δανείζουν χωρίς φόβο σε μη φερέγγυους δανειολήπτες, ώστε να αποκτούν ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις, ώστε να μην χρειάζεται να βρουν νέους καταθέτες.
- Της ραγδαίας **εξάπλωσης δανείων** (κυρίως στεγαστικών) υψηλού κινδύνου, από 9% συνολικών στεγαστικών το 2003, σε 24% το 2007. Δηλαδή δανείων που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να έχουν δοθεί, προσφέροντας μια αχαλίνωτη και απίστευτη πιστωτική επέκταση σε πολλά νοικοκυριά. Οι τράπεζες για να προωθήσουν περαιτέρω τα δανειακά τους προϊόντα, αναλάμβαναν να αποπληρώσουν το δάνειο του νοικοκυριού από άλλη τράπεζα όταν υπήρχε πρόβλημα αποπληρωμής, ή παρείχαν δάνεια κάθε είδους με μόνη εγγύηση την αναμενόμενη αύξηση της τιμής της κατοικίας, διευκολύνοντας ταυτόχρονα τους πελάτες τους με χαμηλά ελκυστικά επιτόκια αποπληρωμής κατά τα πρώτα χρόνια, που θα αναπροσαρμόζονταν όμως εν συνεχεία.

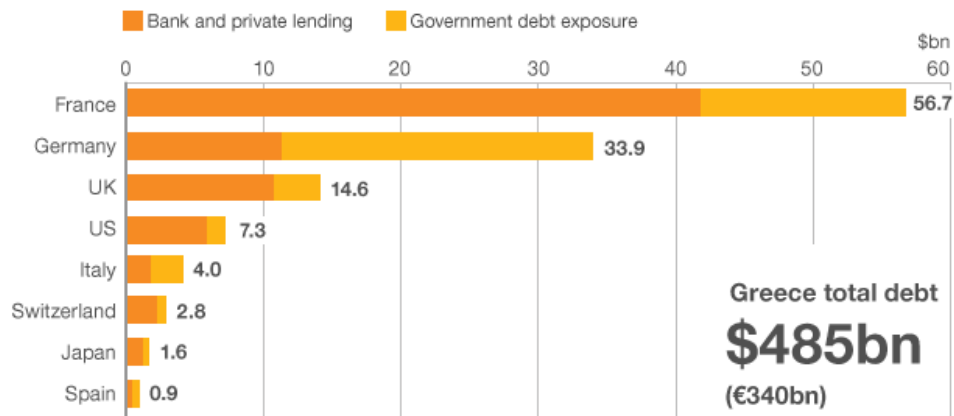
Πηγή: Tradingeconomics.com

Γράφημα 2. Βασικοί φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Εκτός των παραπάνω, οι αιτίες της οικονομικής κρίσης των κρατών της Ευρώπης εντοπίζεται σε τρεις επιπλέον παράγοντες (Askenazy, et al, 2011):

- Στις λανθασμένες πολιτικές δραστικής μείωσης των φορολογικών εσόδων που ακολουθούσαν οι κυβερνήσεις για διάστημα μεγαλύτερο της μιας δεκαετίας προτού ξεσπάσει η κρίση.
- Στην νεοφιλελεύθερη στρατηγική που ακολουθούσε η ΕΕ, που υποχρέωνε τις κυβερνήσεις να αντλούν δάνεια από τις χρηματοπιστωτικές αγορές και τις εμπορικές τράπεζες, και όχι με απευθείας δανεισμό από την ΕΚΤ, με αποτέλεσμα λόγω της κρίσης να εκτινάσσονται στα ύψη τα επιτόκια δανεισμού. Αυτό οδήγησε στο να αποσύρουν την εμπιστοσύνη τους οι χρηματαγορές από κάποιες συγκεκριμένες οικονομίες, όπως η Ελληνική, και να εκτιναχθούν σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα τα επιτόκια δανεισμού. Πολλές χώρες αναγκάστηκαν έκτοτε να λάβουν ένα πακέτο δανειακής στήριξης μέσω του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, με συνθήκες που αφορούσαν αυστηρά προγράμματα μείωσης των δημοσίων δαπανών.
- Στην ύπαρξη του ίδιου του Ευρώ, αφού διευκόλυνε την μεταφορά πόρων προς τις χώρες που εμφάνιζαν ταχύτερη ανάπτυξη. Οι εισροές κεφαλαίου δημιουργούσαν ισοσκελισμό με το ισοζύγιο πληρωμών, βοηθώντας την χώρα να διατηρεί στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ένα σημαντικό μέρος του ελλείμματος. Όταν όμως ξέσπασε η κρίση και μειώθηκαν οι εισροές κεφαλαίου, σταμάτησε και η δυνατότητα μεταφοράς του ελλείμματος στο συγκεκριμένο ισοζύγιο. Οι χώρες λοιπόν που παρουσίαζαν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης κατέληξαν όλες με τεράστια δημοσιονομικά κενά και ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές τους.

Countries most exposed to Greek debt

Πηγή: OECD

Γράφημα 3. Χώρες της Ευρωζώνης που εκτίθενται περισσότερο στο Ελληνικό χρέος

2. Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΙΣΛΑΝΔΙΑ (ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ)

Η κρίση της Ισλανδίας ξέσπασε τον Οκτώβριο του 2008 με αποτέλεσμα να καταρρεύσει το 85% του χρηματοπιστωτικού συστήματος της χώρας. Οι τρεις μεγάλες τράπεζες οι οποίες το 2002 είχαν γίνει ιδιωτικές, χρεοκόπησαν. Η Ισλανδία σε σχέση με άλλες χώρες επέλεξε να χρεοκοπήσουν οι τράπεζες της στις οποίες είχαν επενδύσει και ξένες τράπεζες, εταιρείες (όπως γερμανικές και γαλλικές κ.α.) Με την πτώχευση της χώρας η ανεργία αυξήθηκε, οι τιμές πρώτων υλών ανέβηκαν, αρκετές υπηρεσίες έπαψαν να λειτουργούν. Το νόμισμά της υποτιμήθηκε κατά 50% , το δημόσιο χρέος αυξήθηκε κατά 130%. Όλα αυτά είχαν ως συνέπεια να μεταναστεύσουν αρκετοί πολίτες της Ισλανδίας στο εξωτερικό. Στη μια από τις τράπεζές της, τη Landsbanki είχαν καταθέσεις εκτός από τους πολίτες της Ισλανδίας και Ολλανδοί και Βρετανοί πολίτες. Λόγω χαμηλών επιτοκίων είχε πολλούς Ολλανδούς και Βρετανούς καταθέτες και με την πτώχευση της οι δύο χώρες Μ. Βρετανία και Ολλανδία αναγκάστηκαν να αποζημιώσουν τους καταθέτες της και απαίτησαν το ποσό της αποζημίωσης από την Ισλανδία χρεώνοντας την με τοκογλυφικά επιτόκια.

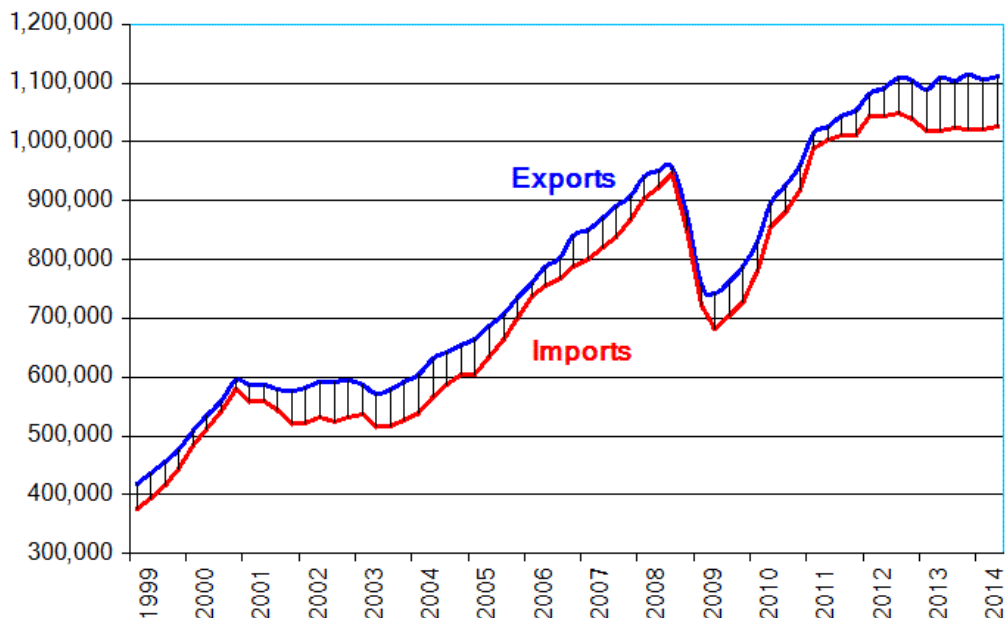
Ύστερα από αυτές η κυβέρνηση θέλησε να προχωρήσει σε συμφωνία με τις δυο χώρες αλλά οι πολίτες δεν συμφώνησαν και ο πρόεδρος της δημοκρατίας δεν υπέγραψε, έτσι έγινε το 1ο δημοψήφισμα όπου το 93,2% είπε όχι και το 1,8% είπε ναι στη συμφωνία με αποτέλεσμα οι δυο χώρες Μ. Βρετανία και Ολλανδία να συζητήσουν για νέα συμφωνία. Παρόλο που η νέα συμφωνία ήταν πιο ωφέλιμη από την πρώτη και η κυβέρνηση ήταν πάλι υπέρ της συμφωνίας, ο πρόεδρος της δημοκρατίας δεν θέλησε να υπογράψει και αυτή την συμφωνία, οπότε ξαναγίνεται δημοψήφισμα και αυτή τη φορά 59,77% ψήφισαν όχι και το 40,22% ψήφισαν ναι. Παρότι το αποτέλεσμα ήταν υπέρ του όχι οι Βρετανοί και οι Ολλανδοί δεν θέλησαν να συζητήσουν για καινούργια συμφωνία και αποφάσισαν να προχωρήσουν στο Ευρωπαϊκό δικαστήριο, το οποίο τάχθηκε υπέρ των δύο χωρών (Βρετανία και Ολλανδία) Σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κρίσης της έπαιξε η ύπαρξη του εθνικού νομίσματος, πολλές επιχειρήσεις έφυγαν από τη χώρα αυτό όμως αποτέλεσε κάτι θετικό για τις εγχώριες και μικρές επιχειρήσεις της Ισλανδίας. Οι τιμές των εισαγόμενων προϊόντων αυξήθηκαν, πράγμα το οποίο βοήθησε την βιομηχανία της χώρας. Το 2009 υπήρχε μείωση του ΑΕΠ -6,8%, το 2010 ήταν στο 1,1%, το 2011 όμως υπήρχε αύξηση 2,3%. Υπήρχε μείωση ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού από το 9,3% το 2009 στο 2,9% το 2011. Η χώρα πήρε δάνειο από το ΔΝΤ μετά από 3 χρόνια. Η σημερινή Ισλανδία δε θυμίζει σε τίποτα τη παλιά, η κρίση πλέον θεωρείται παρελθόν.

3. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Η κοινωνική ζωή μαστίζεται σε τεράστιο επίπεδο από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, αφού είναι λογικό η απώλεια χρημάτων να προκαλεί φτώχεια και έλλειψη ευημερίας σε μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού μιας χώρας. Η απασχόληση, το εμπόριο και ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης ανακόπτονται και προκαλούν έντονα προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία της οικονομίας.

Είναι λογικό να υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών που πλήττονται από την κρίση, αφού οι αναπτυγμένες χώρες αντιμετωπίζουν λιγότερα προβλήματα σε σχέση με τις χώρες χαμηλής και μέσης ανάπτυξης, με τους εργάτες και τα άτομα με χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης να δέχονται τις πιο δυσμενείς επιπτώσεις σε σχέση με τους ανθρώπους που κατέχουν υψηλότερα επίπεδα μόρφωσης και εργασιακής εκπαίδευσης (Krugman, 2009).

Eurozone Exports and Imports at 2013 Prices

Πηγή: Eurostat, Γενική έκθεση 2015

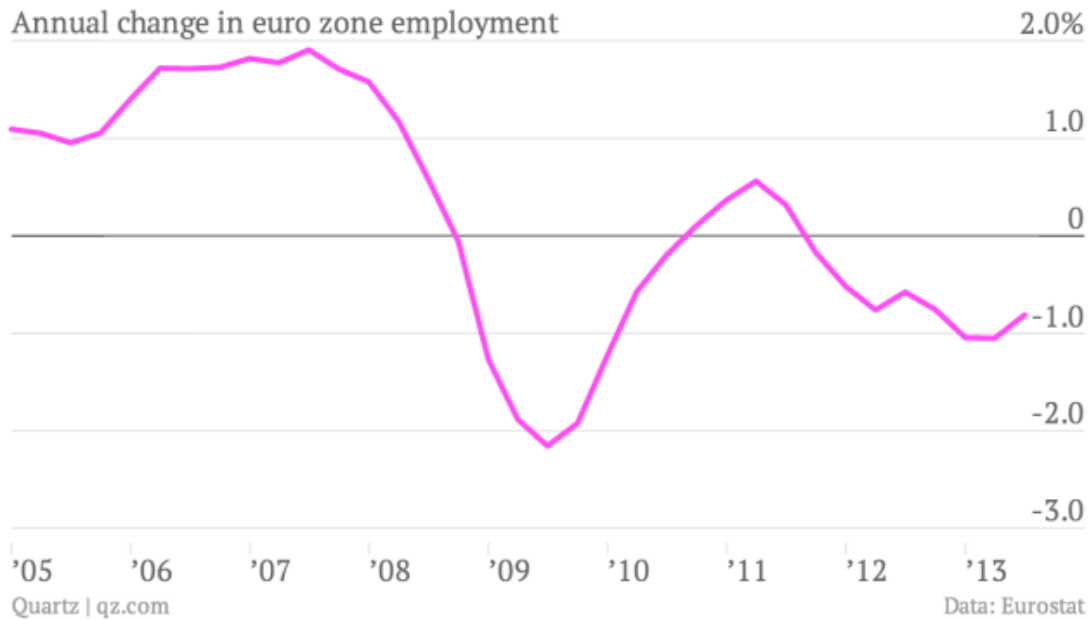
Γράφημα 4. Εισαγωγές και εξαγωγές στην Ευρωζώνη 1999 – 2014

Η μείωση της ζήτησης των εισαγωγών που βρίσκεται όμως προ των πυλών, αναμένεται να πλήξει περισσότερο τις αναπτυγμένες από τις αναπτυσσόμενες χώρες σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, που προβλέπει πτώση 10% της ζήτησης των εισαγωγών σε ποσοτικούς όρους.

Η παγκόσμια κρίση προκαλεί αρνητικό ή μηδενικό ρυθμό ανάπτυξης στην διεθνή οικονομία, με ελάχιστες χώρες να εξαιρούνται όπως η Ινδία και η Κίνα, με τις μελλοντικές βλέψεις να φαίνονται δυσοίωνες, αφού η Παγκόσμια Τράπεζα αναμένει την συρρίκνωση της παγκόσμιας οικονομίας και ο Οργανισμός Οικονομικής

Συνεργασίας και Ανάπτυξης αναμένει την μείωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος στις χώρες που παρακολουθεί (Hampl, 2010).

Πηγή: Eurostat, Γενική έκθεση 2014

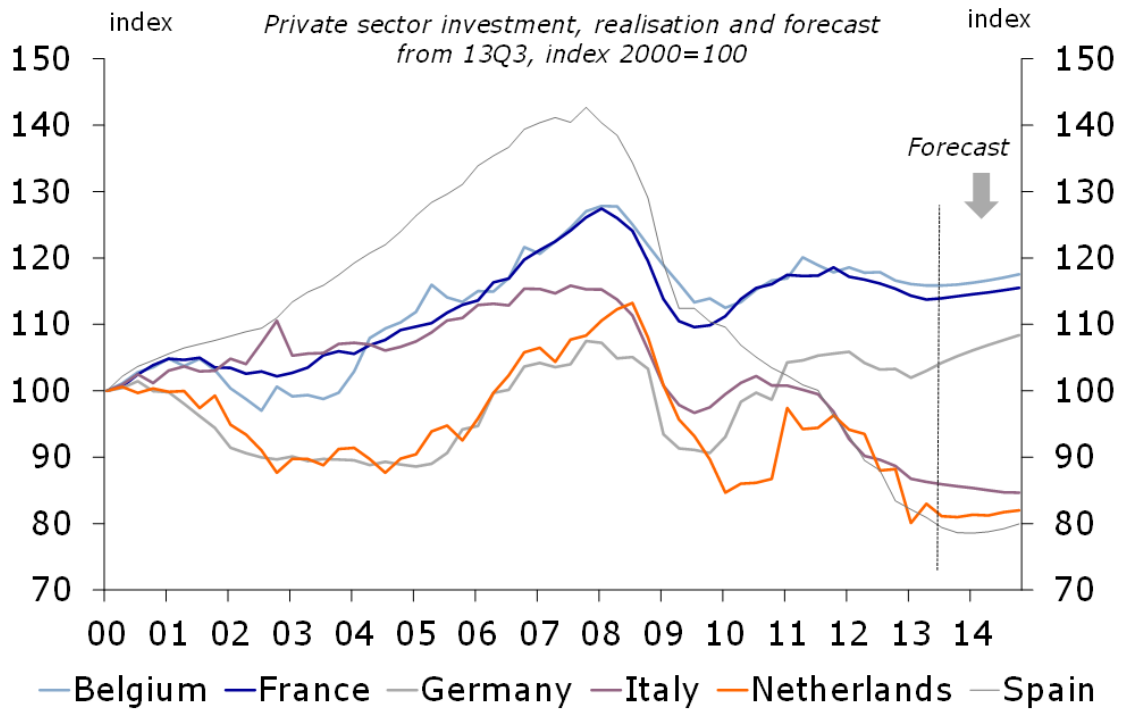
Γράφημα 5. Ετήσια μεταβολής της Ευρωζώνης

Παγκοσμίως, το 50% των εργατών βρίσκεται σε κατάσταση εργασιακής ανασφάλειας, αφού αντιμετωπίζει μεγάλο κίνδυνο απώλειας της εργασίας του, με την ανεργία να δείχνει την αυξητική της πορεία από το 2008 και μετά. Οι φτωχοί εργαζόμενοι αναμένονται σύμφωνα με έρευνες να φτάσουν τα 700 με 800 εκατομμύρια διεθνώς. Η παραπάνω κατάσταση απειλεί κυρίως της χώρες με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης, ενώ στο εσωτερικό αυτών των χωρών κάνουν την εμφάνισή τους τρία ακόμη προβλήματα, η αυξανόμενη τάση των ανισοτήτων, η ανισοτιμία στις συνθήκες υγείας και κοινωνικής προστασίας και τα επείγοντα ζητήματα της οικολογικής υποβάθμισης και κλιματικής αλλαγής (Drudi, et al, 2012).

4. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

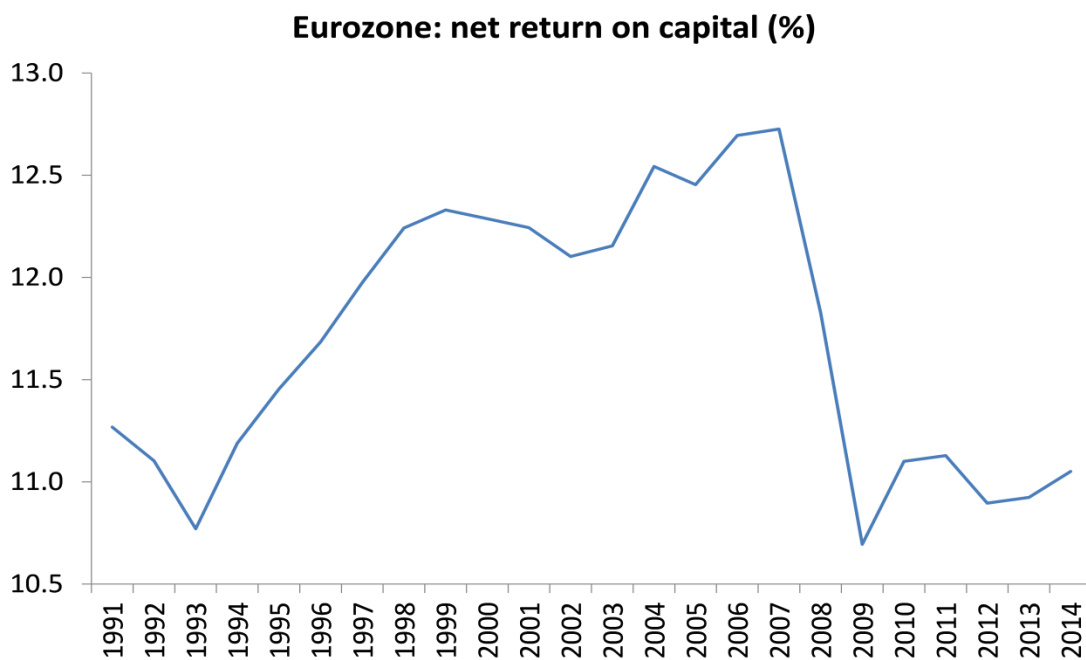
Ένα από τα βασικά κοινωνικά αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης είναι οι ψυχικές διαταραχές που προκαλούνται από την επισφαλή εργασία, την ανεργία και την φτώχεια που οδηγούν εν τέλη στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η ανεργία άλλωστε

γνωρίζουμε πως ευθύνεται για την αύξηση της ενδοοικογενειακής βίας, την αύξηση του επιπέδου των αυτοκτονιών και την αύξηση της ημερήσιας κατανάλωσης αλκοόλ. Τα άτομα που αντιμετωπίζουν την ανεργία συχνά παρουσιάζουν ασθένειες αφού αναγκάζονται να ζήσουν σε υποβαθμισμένο περιβάλλον, να εργάζονται περιστασιακά σε ανθυγιεινές και επικίνδυνες εργασίες και να τρέφονται ανεπαρκώς (Braun & Tausendpfund, 2014).

Πηγή: OECD, Έκθεση στοιχείων της οικονομίας 2015

Γράφημα 6. Επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης

Πηγή: OECD, Έκθεση στοιχείων της οικονομίας 2015

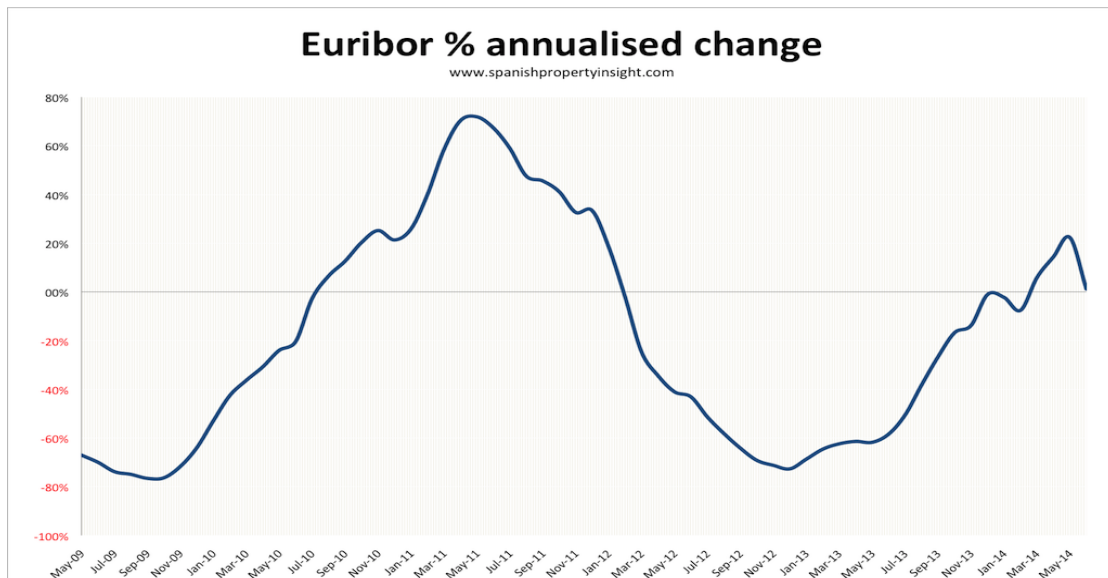
Γράφημα 7. Καθαρή απόδοση κεφαλαίου στην Ευρωζώνη (ποσοστό %)

Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης ήταν ορατά από το 2008, αφού υποχωρούσαν οι καθαρές συνολικές επενδύσεις, κάτι που μεταφράζεται ως συρρίκνωση των εισοδημάτων και αναβολή της υλοποίησης των σχεδίων επένδυσης του ιδιωτικού τομέα, ενώ είναι δεδομένες οι δυσκολίες δανεισμού που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις στο σύνολό τους. Όταν ξεκίνησε η κρίση, οι κυβερνήσεις των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών προσπαθούσαν να διασώσουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα, δημιουργώντας όμως ένα δυσβάσταχτο δημόσιο χρέος και δημοσιονομικό έλλειμμα στις οικονομίες όλων των χωρών. Είναι γεγονός πως οι παραπάνω πολιτικές μόνο καλό δεν έκαναν, ενώ ένα μέρος του ιδιωτικού χρέους, μεταφέρθηκε στο δημόσιο (Pisani-Ferry, 2012).

5. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η αντιμετώπιση της κρίσης δεν είναι εύκολη υπόθεση, και τα μέτρα κρίνονται από την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητά τους σε βάθος χρόνου. Σαν μια πρώτη λύση θα μπορούσαμε να διαγνώσουμε την υιοθέτηση του κατάλληλου «μείγματος» δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, αλλά και τον απαραίτητο συντονισμό σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτοί που ευθύνονται για την κρίση είναι λογικό πως πρέπει να

πληρώσουν, χωρίς όμως να υπάρξει μείωση στο ΑΕΠ της κάθε χώρας. Η νομισματική πολιτική λειτούργησε σωστά προβαίνοντας στην μείωση των επιτοκίων και παρέχοντας ρευστότητα στο πληγωμένο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Οι κεντρικές τράπεζες παρείχαν ρευστότητα στην διατραπεζική αγορά, διαθέτοντας δισεκατομμύρια ευρώ, δολάρια, στερλίνες και γιεν, αφού οι εμπορικές τράπεζες ήταν απρόθυμες να δανείσουν η μία την άλλη. Η έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των τραπεζών φαινόταν και από τα υψηλά επίπεδα των επιτοκίων που διακρίνονταν στους δείκτες Libor και Euribor. Είναι επίσης γεγονός πως το 2008, τα μεγαλύτερα χρηματιστήρια του πλανήτη γνώρισαν τρομερές απώλειες ακόμα και κατά 50% και πάνω (Coenen, et al, 2012).

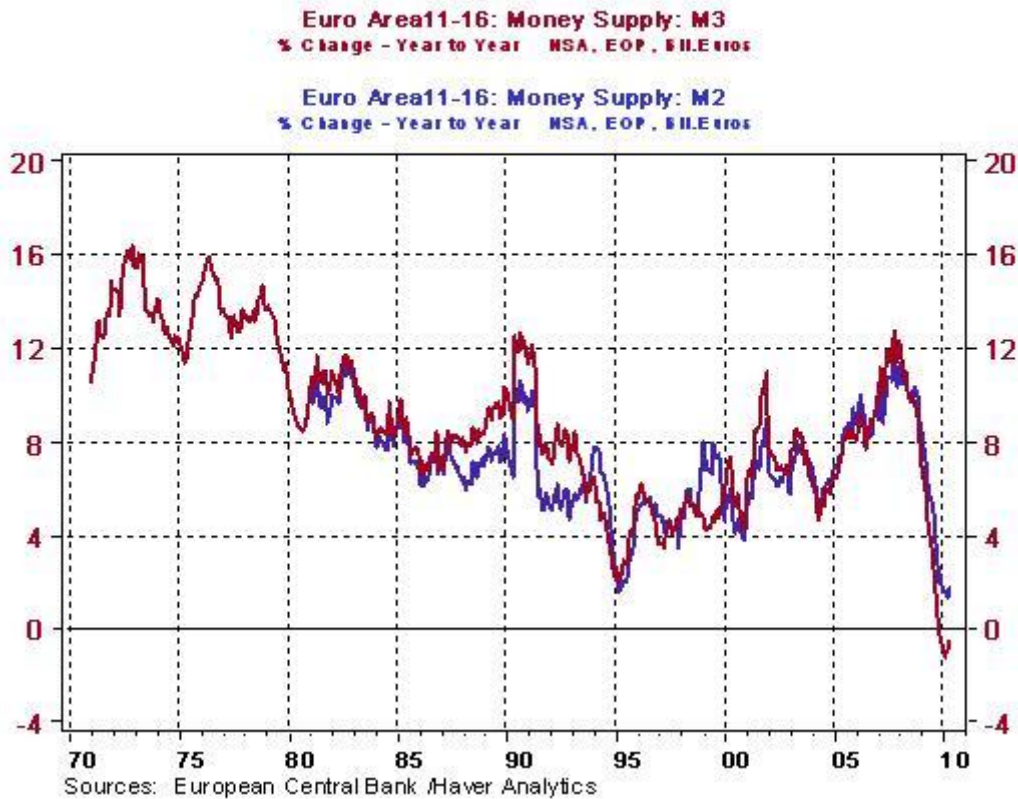

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Στατιστικά δεδομένα

Γράφημα 8. Μεταβολή του επιτοκίου Euribor σε ετήσια βάση

Η πορεία όμως προς την εξομάλυνση ήταν αργή και εύθραυστη, παρά την δυναμική παρέμβαση των νομισματικών αρχών, ενώ γινόταν φανερό πως χρειαζόταν η παρέμβαση των κυβερνήσεων μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής. Για να στηριχθεί η οικονομική δραστηριότητα εμφανίστηκαν διεθνείς οργανισμοί όπως το ΔΝΤ και ο ΟΟΣΑ που μέσω δημοσιονομικών πακέτων τα οποία περιελάμβαναν μέτρα διασφάλισης της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, μέτρα ενίσχυσης των δημοσίων δαπανών και μέτρα μείωσης της φορολογίας, προσπαθούσαν να τονώσουν την εσωτερική ζήτηση των χωρών. Τέτοιου είδους δημοσιονομικά πακέτα υιοθετήθηκαν από τις ΗΠΑ, την ΕΕ, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιαπωνία και την Κίνα (Λαπαβίτσας, 2012).

Chart 2

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Στατιστικά δεδομένα

Γράφημα 9. Προσφορά χρήματος

Γενικά θα λέγαμε πως υπάρχει αρκετή επιφυλακτικότητα για την χρήση της δημοσιονομικής πολιτικής υπό καθεστώς «κανονικών συνθηκών». Υπάρχουν δύο πλευρές σχετικά με την κατεύθυνση και το μέγεθος των δημοσιονομικών παρεμβάσεων. Η μία πλευρά υποστηρίζει πως οι εκτεταμένες και γενικές δημοσιονομικές παρεμβάσεις είναι η μοναδική λύση ώστε να αποφευχθεί μια παρατεταμένη ύφεση, ενώ θεωρεί πως θα έχει αρνητικές επιπτώσεις η αργή και μικρή αντίδραση εκ μέρους των κυβερνήσεων.

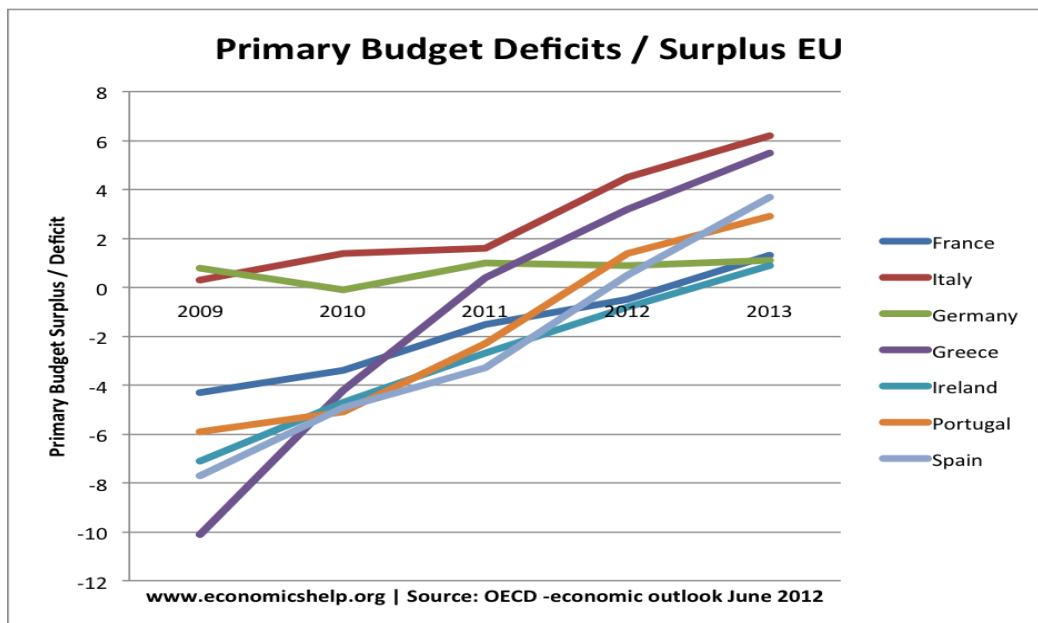
Η άλλη πλευρά, και κυρίως η Γερμανία, υποστηρίζει πως δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη φόρμουλα για όλα τα κράτη και οι όποιες δημοσιονομικές παρεμβάσεις θα πρέπει να είναι προσωρινές, έγκαιρες και στοχευμένες, ώστε να μην υπάρξει κίνδυνος για την μακροχρόνια βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών. Η επεκτατική πολιτική θα πρέπει να υποστηρίζεται από τα κατάλληλα περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας. Σε χώρες όπως η Ελλάδα εκτεταμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις, πέρα από τις ήδη νομοθετημένες μειώσεις των φορολογικών συντελεστών και την μείωση των στοχευμένων δαπανών, θα είχαν αρνητικές μακροπρόθεσμες συνέπειες αφού θα προκαλούσαν την αύξηση του δημοσιονομικού χρέους και ελλείμματος (Auerback, 2011).

Ακόμα και με τα σημερινά επίπεδα χρεών και ελλείμματος, η εκτίναξη των Spreads, δηλαδή των περιθωρίων των ομολόγων σε σχέση με τα ομόλογα αναπτυγμένων χωρών, έχει ως αποτέλεσμα την επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού και την αύξηση του κόστους εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους. Είναι λογικό επίσης, εάν οι δημόσιες δαπάνες μιας χώρας είναι ήδη υψηλές σχετικά με το ποσοστό του ΑΕΠ, αυτές να καταλήγουν να μην έχουν κανένα ουσιαστικό αντίκρυσμα. Θα πρέπει να υπάρξουν ώριμα επενδυτικά σχέδια, ώστε η αύξηση των δημόσιων επενδύσεων να έχει αποτελέσματα, και να βοηθήσει την χώρα να εξέλθει από την στασιμότητα και την συνεχιζόμενη ύφεση. Δεν θα πρέπει να υπάρχει μεγάλη χρονική διάρκεια μεταξύ της λήψης της απόφασης για την χρηματοδότηση ενός έργου και της εκταμίευσης των κονδυλίων, αφού κάτι τέτοιο δεν θα συμβάλλει στην αντιμετώπιση της κρίσης αλλά θα λειτουργεί πληθωριστικά σε άλλη φάση του οικονομικού κύκλου.

Οι κυβερνήσεις βέβαια που δεν έχουν μεγάλα περιθώρια δημοσιονομικής ευεξίας, μπορούν εν τέλη να παρουσιάσουν καινοτόμες και εφευρετικές στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης. Έτσι η κρίση μπορεί να αποτελέσει εναρκτήριο λάκτισμα, για να εντατικοποιηθούν οι απαραίτητες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Είναι λογικό βέβαια να μην είναι εύκολο να ευδοκιμήσουν όλες οι μεταρρυθμίσεις σε περίοδο κρίσης, αφού δεν υπάρχουν τα απαραίτητα δημοσιονομικά περιθώρια, ενώ άλλες μπορούν να λειτουργήσουν εξαιρετικά, αφού μπορούν να κάμψουν τις όποιες συντεχνιακές αντιδράσεις (De Grauwe & Ji, 2013).

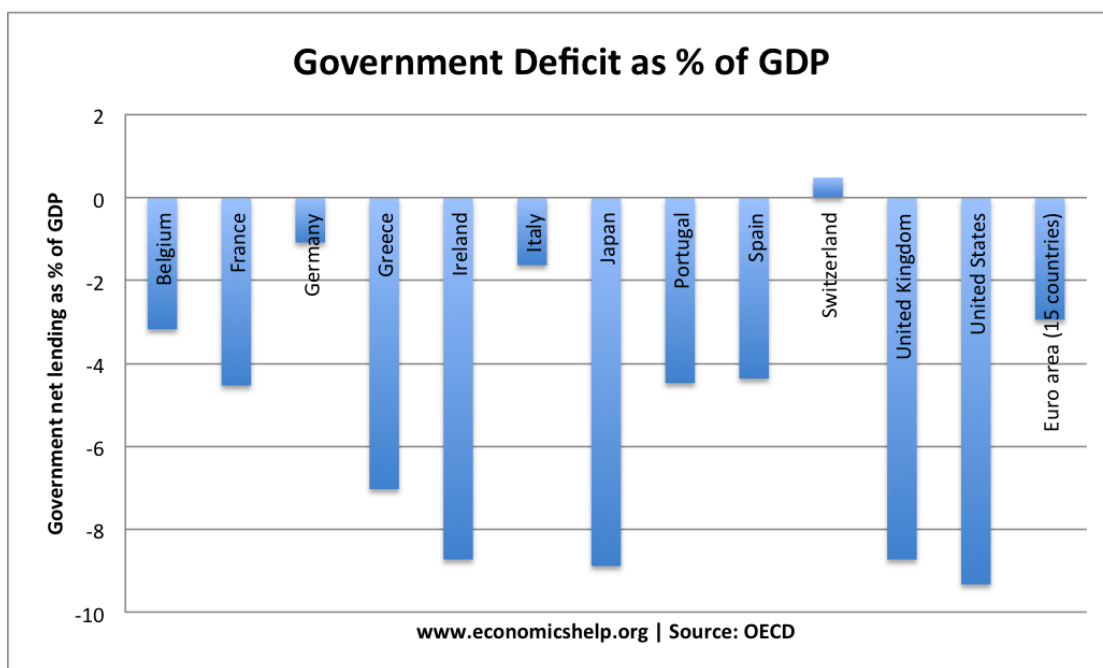
Είναι λογικό πως για να υπάρξει αποπληρωμή ενός χρέους πρέπει να μειωθεί αρχικά το έλλειμμα. Πρωτογενές έλλειμμα λοιπόν ορίζεται το μέρος του ελλείμματος που δεν περιλαμβάνει τις πληρωμές των τόκων. Το να έχει μια κυβέρνηση μηδενικό πρωτογενές έλλειμμα σημαίνει πως δεν προσθέτει καινούριο χρέος σε αυτό που κληρονόμησε από τις παλαιότερες κυβερνήσεις. Αντίθετα, το να έχει μια κυβέρνηση θετικό πρωτογενές έλλειμμα σημαίνει πως δημιουργεί νέο χρέος.

Εάν πάρουμε σαν παράδειγμα το πρωτογενές έλλειμμα της Ελλάδος, που έφτασε το 2009 το 8.5%, γίνεται σαφές πως δεν μπορεί να αποπληρωθεί σε καμία περίπτωση το χρέος. Το χρέος μπορεί να αποπληρωθεί μόνο εάν η κυβέρνηση σταματήσει να δημιουργεί νέο χρέος κάθε χρόνο (Braun & Tausendpfund, 2014).

Πηγή: OECD, Γενική έκθεση οικονομικών στοιχείων, 2014

Γράφημα 10. Πρωτογενές έλλειμμα ή πλεόνασμα

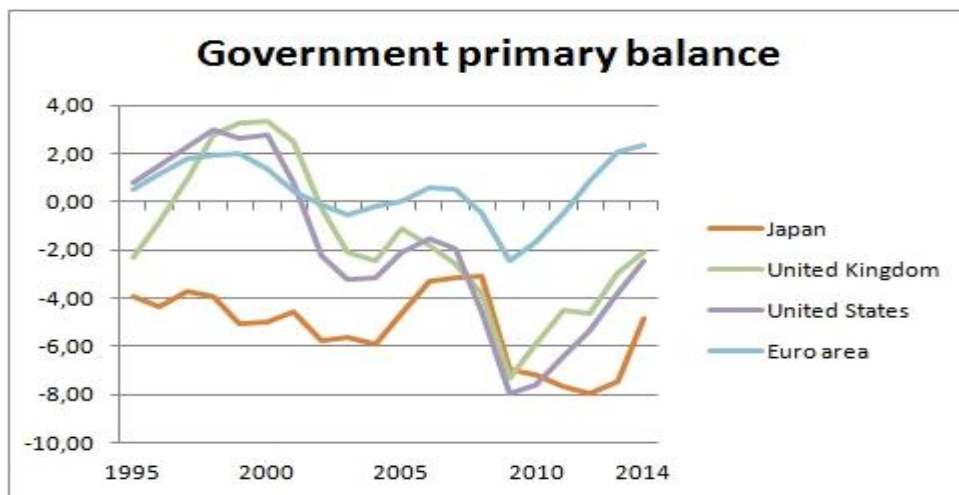
Πηγή: OECD, Γενική έκθεση οικονομικών στοιχείων, 2014

Γράφημα 11. Έλλειμμα κρατικού προϋπολογισμού ως προς ποσοστό του ΑΕΠ

Ο στόχος της κάθε κυβέρνησης πρέπει να είναι η δημιουργία πρωτογενούς πλεονάσματος, αφού εάν το πλεόνασμα υπερβεί τις πληρωμές των τόκων του χρέους, το χρέος θα μειωθεί και το συνολικό έλλειμμα θα είναι αρνητικό. Αν το πρωτογενές πλεόνασμα φτάσει να είναι ίσο με τις πληρωμές των τόκων του χρέους, το χρέος θα

παραμένει σταθερό και το έλλειμμα θα μηδενιστεί. Είναι λογικό πως για την μείωση του χρέους είναι απαραίτητο το αρνητικό έλλειμμα.

Θετικό αποτέλεσμα θεωρείται βέβαια και το μηδενικό ή ελάχιστα θετικό έλλειμμα, ενώ εάν το ΑΕΠ μιας χώρας ξαφνικά διπλασιαζόταν χωρίς να υπήρχε κάποια αλλαγή στο δημόσιο χρέος της, θα είχε πολύ μικρότερο πρόβλημα συνολικού χρέους. Μια χώρα μπορεί να επιτύχει και να διατηρήσει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης εάν μπορέσει να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της. Μια λύση για την αποπληρωμή του χρέους μιας χώρας είναι επίσης η μείωση των εισαγωγών και η αύξηση των εξαγωγών. Συνήθως το πρόβλημα διογκώνεται όταν όλοι οι αρνητικοί παράγοντες αντιμετωπίζονται ταυτόχρονα από την κυβέρνηση ενός κράτους, δηλαδή να υπάρχει ταυτόχρονα μεγάλο έλλειμμα, υψηλό χρέος και χαμηλή ανταγωνιστικότητα. Με όλους τους παραπάνω παράγοντες σε ισχύ είναι λογικό μια χώρα να μπορεί να δανειστεί από τις χρηματοπιστωτικές αγορές μόνο με πολύ υψηλά επιτόκια (Kuhn & Stockel, 2014).

Πηγή: OECD, Γενική έκθεση οικονομικών στοιχείων, 2015

Γράφημα 12. Πρωτογενές ισοζύγιο προϋπολογισμού διάφορων χωρών

Μέσα σε όλα αυτά υπάρχει και η σπασμωδική κοινή γνώμη που επηρεάζεται από την ελλιπή ενημέρωση από τα ΜΜΕ, που παρουσιάζουν χαρακτήρα λαϊκισμού και υπεραπλούστευσης της κατάστασης. Είναι λογικό να μην μπορεί να αποπληρωθεί ποτέ πάνω από το 50% του δημόσιου χρέους μιας χώρας, γιατί ακόμα και αν κατάφερνε να έχει πλεονασματικούς προϋπολογισμούς, το πλεόνασμα δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να καλύψει τον ρυθμό ανάπτυξης του χρέους λόγω των υψηλών επιτοκίων δανεισμού από τους Ευρωπαίους, όπως η Τρόικα. Τώρα πια η λογική της ΕΕ και συνεπώς και της Γερμανίας, είναι να μην χάσουν άλλα χρήματα και όχι να πάρουν πίσω αυτά που δάνεισαν. Στο μεσοδιάστημα όμως που περνάει, γίνονται σπασμωδικές κινήσεις όπως η πώληση της δημόσιας περιουσίας και ο επιπλέον δανεισμός ξένων κεφαλαίων που κάνουν χειρότερη την κατάσταση αντί να την καλυτερεύουν (Askenazy, et al, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – ΚΡΙΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να αναλυθεί ο ορισμός του Δημοσίου Χρέους. Για την ακρίβεια, ένα κράτος για να συντηρηθεί, χρειάζεται χρήματα. Αν ξοδεύει περισσότερα από όσα βγάζει, τότε δημιουργείται κάποιο χρέος, μιας και δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες του με μόνο τα έσοδά του. Οπότε για να καλύψει τις ανάγκες του και να καλύψει το κενό εξαιτίας του δημοσίου χρέους που προκύπτει, είτε θα αντλήσει τα χρηματικά ποσά από τους φορολογούμενους με διάφορους φόρους, είτε με εξωτερικό δανεισμό. Αυτό όμως δεν θα μειώσει το δημόσιο χρέος. Απλά θα καλύψει τις τρέχουσες ανάγκες για το τρέχον έτος βάσει του προϋπολογισμού, και μάλιστα, πολλές φορές θα το αυξήσει κίολας, με αποτέλεσμα πχ του χρόνου να είναι ακόμα μεγαλύτερο. Για να μειωθεί, θα πρέπει να αυξηθούν τα έσοδά του (θα πρέπει ο κρατικός προϋπολογισμός να παρουσιάζει πλεόνασμα) και μόνο έτσι σταδιακά θα μπορέσει με τα χρόνια να εξλειφθεί. Η Γενική Κυβέρνηση συνίσταται από την Κεντρική Κυβέρνηση, την τοπική αυτοδιοίκηση (ΟΤΑ) και την κοινωνική ασφάλιση.

Εδώ τίθεται η υπόθεση ότι το χρήμα έπαψε να είναι δημόσιο αγαθό. Με το όρο χρήμα εννοούμε το αντικείμενο που χρησιμοποιείται και γίνεται ευρέως αποδεκτό για πληρωμές προϊόντων και υπηρεσιών και αποπληρωμή δανείων. Κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας σαν χρήμα χρησιμοποιήθηκαν αρχικά αγαθά εύκολα ανταλλάξιμα, αποθηκεύσιμα και μεταφερόμενα. Κυρίως χρησιμοποιήθηκε ο χρυσός και ο άργυρος. Με την πάροδο των χρόνων τα πολύτιμα αυτά μέταλλα συμπληρώθηκαν από τα τραπεζογραμμάτια, τα γνωστά σε όλους μας χαρτονομίσματα. Από το δέκατο έβδομο αιώνα και μετά, οπότε ξεκίνησε η χρήση των τραπεζογραμματίων, αυτά είχαν αξία συνδεδεμένη με ένα πολύτιμο μέταλλο. Το τραπεζογραμμάτιο αποτελούσε στην ουσία μια υπόσχεση της τράπεζας να το ανταλλάξει με το αντίστοιχο πολύτιμο μέταλλο. Πρακτικά λοιπόν για να αυξηθεί η ποσότητα του χρήματος θα έπρεπε να αυξηθεί η ποσότητα των αποθεμάτων πολύτιμου μετάλλου, πράγμα που γενικά γίνεται με σταθερό ρυθμό, πλην των εξαιρέσεων της απότομης ανακάλυψης μεγάλων κοιτασμάτων, όπως συνέβη στην Αλάσκα των Ην. Πολιτειών το 1847. Η τελευταία ενσάρκωση αυτού του συστήματος ήταν η υπογραφή της συμφωνίας του Bretton Woods μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η προσάρτηση σε αυτήν των περισσότερων χωρών του κόσμου. Εκεί συμφωνήθηκε ότι τα 35 δολάρια ηνωμένων πολιτειών θα αντιστοιχούσαν σε 31 περίπου γραμμάρια χρυσού, καθώς και ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Το 1971 όμως οι Ηνωμένες Πολιτείες αποχώρησαν μονομερώς από τη συμφωνία, οπότε και ολόκληρο το σύστημα έπαψε να ισχύει.

Από τότε έπαψε να ισχύει η αντιστοίχιση του χρήματος με τον χρυσό και χρήμα έγινε το νόμιμο χρήμα (fiat currency), το οποίο δεν αντλεί την αξία του από την αντιστοιχία σε κάποιο πολύτιμο μέταλλο, αλλά από την επιβολή της υποχρέωσης από την πλευρά μιας κυβέρνησης στους πολίτες να το χρησιμοποιούν και να το κάνουν αποδεκτό σε όλες τις συναλλαγές τους. Εφόσον λοιπόν οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι από την κυβέρνηση να χρησιμοποιούν νόμιμο χρήμα στις συναλλαγές τους, η κυβέρνηση από την πλευρά της θα πρέπει να είναι υποχρεωμένη να παρέχει αρκετό χρήμα για την πραγματοποίηση των συναλλαγών. Αυτή είναι η παροχή ρευστότητας στην οικονομία.

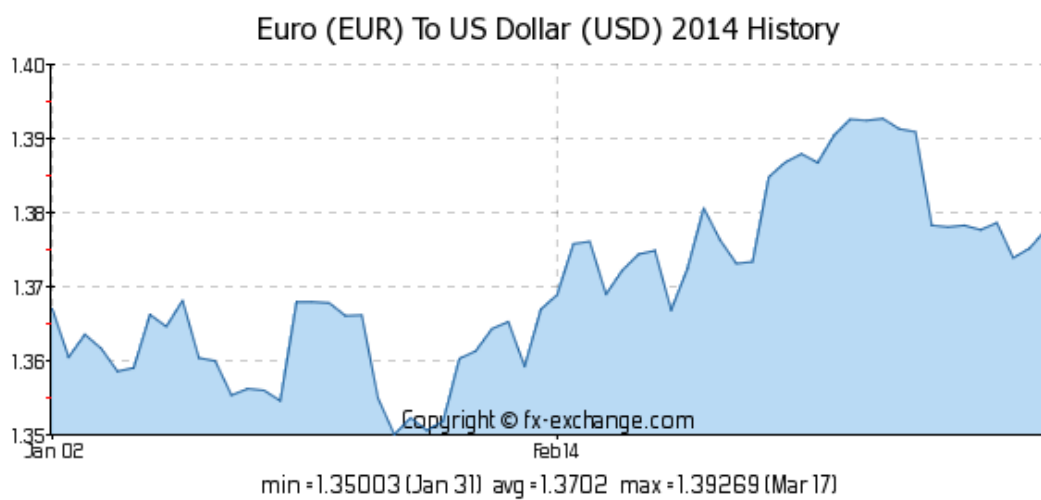
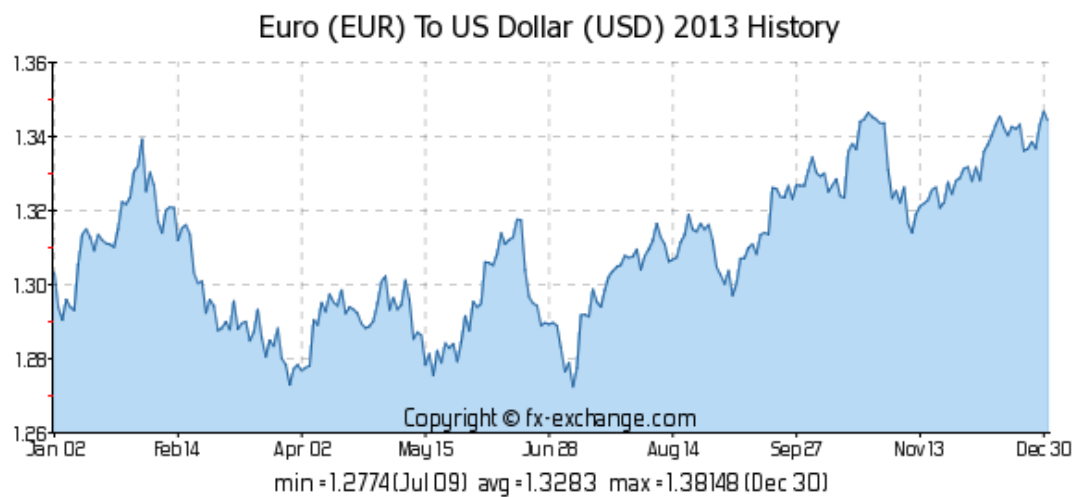
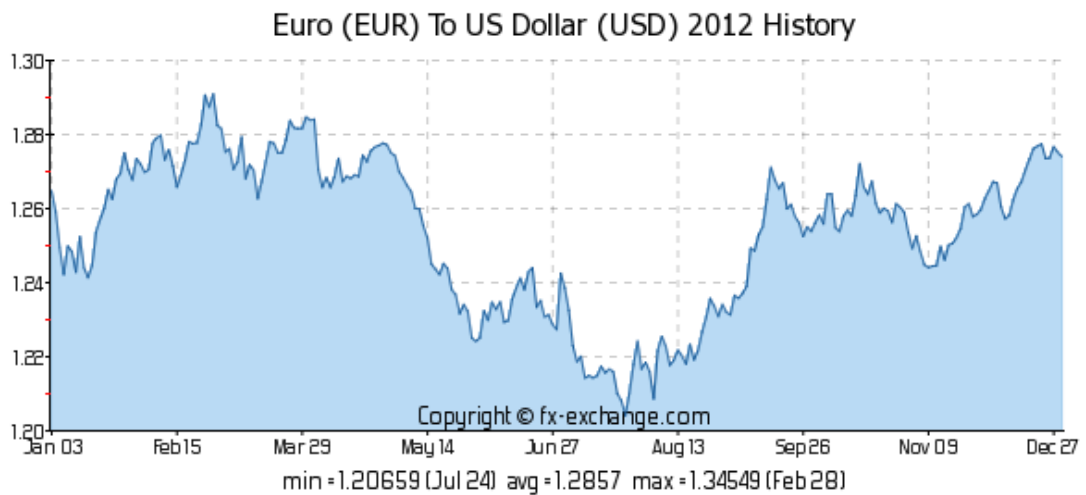
Από την άποψη αυτή το χρήμα απαιτεί βασική υποδομή για τη λειτουργία της οικονομίας, εξίσου βασική ή και βασικότερη από τους δρόμους, τα λιμάνια και τις υπόλοιπες υποδομές. Από τη στιγμή δε που έχει εγκαταλειφθεί η συμφωνία του Bretton Woods η παροχή ρευστότητας θα έπρεπε να είναι εύκολη υπόθεση για την κυβέρνηση, αφού δε χρειάζεται να διαθέτει αντίκρισμα σε χρυσό.

Το ερώτημα βέβαια είναι πόσα χρήματα πρέπει να τυπωθούν για να καλυφθούν οι ανάγκες της οικονομίας πριν προκαλέσουν πληθωριστικές πιέσεις. Αυτό το ερώτημα είναι θεμελιώδες για την άσκηση νομισματικής πολιτικής και είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την οικονομική πολιτική μιας χώρας. Δυστυχώς αυτό το ερώτημα δεν το απαντάει η εκλεγμένη κυβέρνηση της χώρας, αλλά η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και πριν από αυτήν η Τράπεζα της Ελλάδος, οι οποίες αμφότερες αποτελούν ανεξάρτητους οργανισμούς χωρίς καμία λογοδοσία ή υποχρέωση προς τις κυβερνήσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι υποχρεώσεις της ΕΚΤ εξαντλούνται στην κατάθεση μιας ετήσιας αναφοράς των δραστηριοτήτων της στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Βασικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας σήμερα είναι η έλλειψη ρευστότητας, η παροχή της οποίας όμως δεν μπορεί να παρασχεθεί από την κυβέρνηση, η οποία έχει απεμπολήσει αυτό το δικαίωμά της προς όφελος του τραπεζικού συστήματος. Οι τράπεζες όμως, συμπεριλαμβανομένων και των κεντρικών τραπεζών δεν εξυπηρετούν τα συμφέροντα των πολιτών και δεν επιδιώκουν την οικονομική ευημερία μιας χώρας, αλλά αντίθετα την οικονομική ευημερία των μετόχων τους, οι οποίοι αποτελούν ένα πολύ μικρό υποσύνολο της συνολικής οικονομίας μιας χώρας. Το χρήμα λοιπόν έχει πάψει ουσιαστικά να είναι δημόσιο αγαθό. Μια συγκεκριμένη μειοψηφία ελέγχει τη ροή του, και συνακόλουθα ολόκληρη την οικονομική δραστηριότητα.

Η κρίση της Ευρωζώνης αποτελεί συνέχιση μιας παγκόσμιας αναταραχής που ξεκίνησε ουσιαστικά το 2007, από την Αμερικανική «φούσκα» στην αγορά των ακινήτων, που οδήγησε στην παγκόσμια τραπεζική κρίση, μετατράπηκε σε παγκόσμια ύφεση και κατέληξε στην κρίση του δημοσίου χρέους. Η βασική αδυναμία των Ευρωπαϊκών τραπεζών είναι το συσσωρευμένο δημόσιο και ιδιωτικό χρέος κατά την περίοδο της έντονης χρηματιστικοποίησης από το 2000 και μετά (Ostry, 2010).

Στο πλαίσιο της χρηματιστικοποίησης δημιουργήθηκε το Ευρώ, που αποτελεί μορφή διεθνούς αποθεματικού νομίσματος, δημιουργημένο από μια ομάδα Ευρωπαϊκών κρατών με σκοπό την εξασφάλιση των πλεονεκτημάτων των Ευρωπαϊκών τραπεζών και των μεγάλων επιχειρήσεων. Ο απώτερος σκοπός όμως ήταν το Ευρώ να μπορέσει να ανταγωνιστεί το δολάριο, κάτι που δεν θα μπορούσε να συμβεί εάν δεν υπήρχε ένα αντίστοιχο ισχυρό ενιαίο κράτος. Έτσι αποκαλύπτεται και η βασική θεμελιώδης αδυναμία του Ευρώ: Στηρίζεται σε μια συμμαχία ανόμοιων κρατών, χωρίς συνοχή, που αντιπροσωπεύουν οικονομίες με διαφορετικές ανάγκες και αποκλίνουσες ανταγωνιστικότητες.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Στατιστικά δεδομένα

Γράφημα 13. Διακύμανση της συναλλαγματικής αξίας του ευρώ έναντι αυτής του δολαρίου κατά την τελευταία τριετία.

Το Ευρώ κατά την διάρκεια της παγκόσμιας κρίσης που ξεκίνησε το 2007, αποτελούσε διαμεσολαβητή στην Ευρώπη. Η ΟΝΕ, προχώρησε στον διαχωρισμό περιφέρειας και κέντρου και εισήγαγε ανάμεσά τους σχέσεις διακρίσεων και ιεραρχίας. Αποτέλεσμα ήταν τη δεκαετία του 2000, η περιφέρεια να χάνει τα επίπεδα ανταγωνιστικότητάς της και να αυξάνονται τα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών στις ανταλλαγές με το κέντρο, αλλά και να συσσωρεύονται σημαντικές οφειλές προς τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του κέντρου. Έτσι η Γερμανία αναδείχτηκε ως η μεγαλύτερη οικονομική δύναμη της Ευρώπης (Feldstein, 2012).

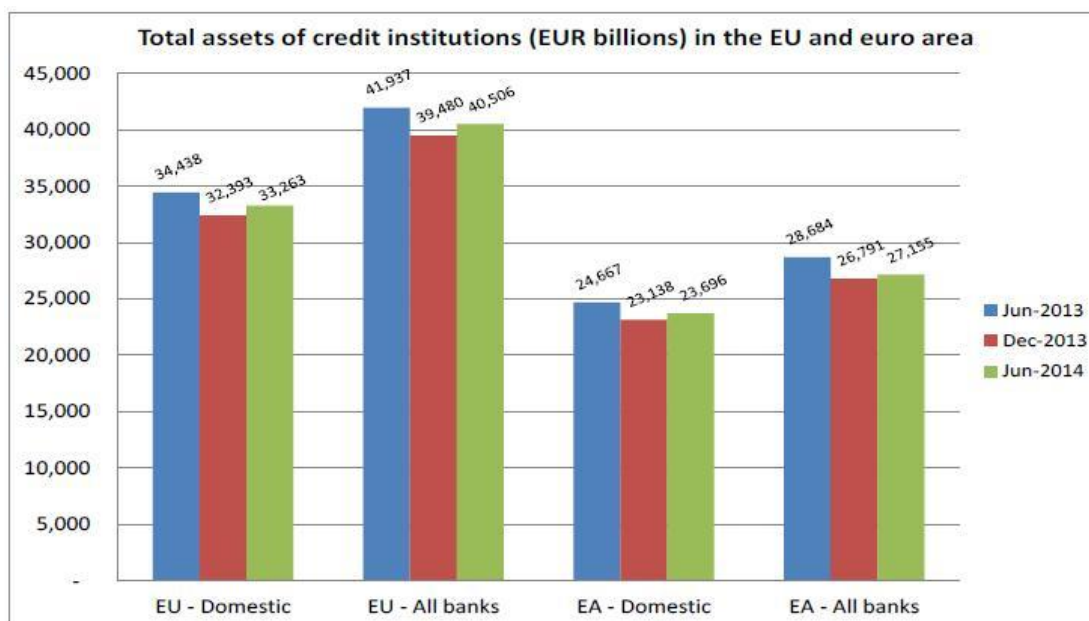
Υπάρχει βέβαια έντονος νεοφιλελευθερισμός στις πολιτικές της Ευρωζώνης σχετικά με την αντιμετώπιση της κρίσης. Παρατηρείται αύξηση των έμμεσων φόρων, περικοπή των δημοσίων δαπανών, μείωση των μισθών, ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας και έντονη απελευθέρωση των αγορών. Ταυτόχρονα, παρατηρούνται θεσμικές αλλαγές εντός της ΟΝΕ, του Ευρωπαϊκού ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης Σταθερότητας και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ώστε να εδραιωθεί η κυριαρχία του κέντρου και ιδιαίτερα η οικονομική θέση της Γερμανίας. Βλέποντας τα παραπάνω θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί πως οι πολιτικές που εφαρμόζονται απειλούν να μετατοπίσουν τις ισορροπίες της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής δύναμης κατά της εργασίας και υπέρ του κεφαλαίου, σε όλη την Ευρωζώνη (Auerback, 2011).

Το να αναφέρεται η λιτότητα θεωρείται αντιφατικό, αφού οδηγεί σε περαιτέρω ύφεση, που έχει ως αποτέλεσμα να τίθενται σε κίνδυνο οι τράπεζες και η νομισματική ένωση, ενώ επιδεινώνεται το ήδη δυσβάσταχτο βάρος του χρέους. Η παραπάνω αντίφαση αποτελεί τροχοπέδη της φύσης της ΟΝΕ, αφού αποτελείται από συμμαχίες κρατών με αποκλίνουσες ανταγωνιστικότητες. Έτσι η ΟΝΕ, έρχεται αντιμέτωπη με ένα σοβαρό δίλλημα: είτε να έρθει σε ρήξη, είτε να δημιουργήσει κρατικούς μηχανισμούς που θα είχαν την δυνατότητα να επιβάλλουν πολιτικές αύξησης της ανταγωνιστικότητας.

Η μεγάλη πιστωτική ισχύς της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας χρησιμοποιήθηκε αυθαίρετα για να προστατευθούν τα συμφέροντα των ομολογιούχων, των τραπεζών και των μεγάλων επιχειρήσεων, παρακάμπτοντας σε μερικές περιπτώσεις ακόμη και το ίδιο το καταστατικό της ΕΚΤ. Ιδιοποιήθηκε η κοινωνική δύναμη με μη – δημοκρατικούς τρόπους από ένα θεσμό που έχει τεθεί στην υπηρεσία του Ευρωπαϊκού κεφαλαίου. Έτσι η ΕΚΤ δεν μπορεί να μειώσει τα αποτελέσματα της κρίσης, αφού περιορίζεται από την έλλειψη ενός ενιαίου κράτους που θα μπορεί να στηρίξει την φερεγγυότητα και τις υποχρεώσεις της (Auerback, 2011).

Είναι λογικό όπως και με την περίπτωση της ΕΚΤ, να υπάρχει πρόβλημα και με την λειτουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, αφού δεν υπάρχει ενιαία κρατική αρχή που να μπορεί να υποστηρίξει αξιόπιστα την διερεύνηση της ικανότητας δανεισμού, ενώ η ικανότητα του Ταμείου να αναπληρώνει το κεφάλαιο των τραπεζών που βρίσκονται σε κίνδυνο, αντιφάσκει με τον εθνικό χαρακτήρα των τραπεζών. Δεν είναι εύκολο σε μια συμμαχία που αποτελείται από διαφορετικά κράτη, να αντλήσει από κοινού τα απαραίτητα κεφάλαια ώστε να

διασώσει τις τράπεζες ενός εκ των μελών της. Έτσι δεν είναι λογικό για παράδειγμα η Γερμανία να διασώσει τις Πορτογαλικές τράπεζες χωρίς να υπάρχει το ανάλογο αντάλλαγμα (McNamara, 2005).

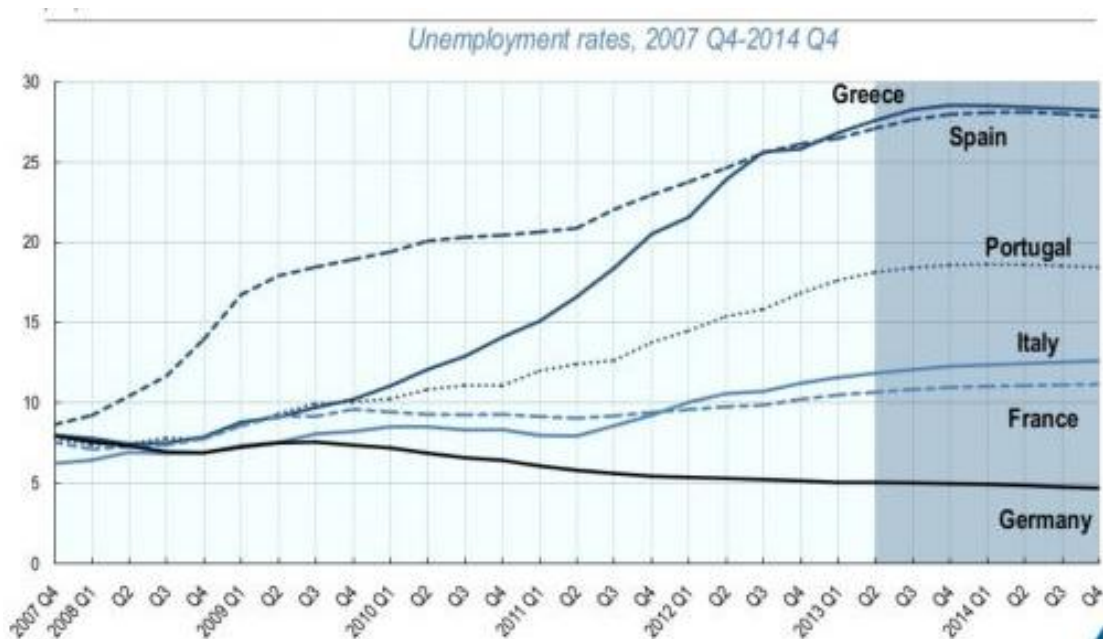

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Στατιστικά δεδομένα

Γράφημα 14. Ευρωπαϊκή Ένωση και Ευρωζώνη

Οι εγχώριες τράπεζες έχουν συνδεθεί με τα εθνικά κράτη από την αρχή της κρίσης και μετά, έτσι οι τράπεζες έχουν αποκτήσει το δημόσιο χρέος των κρατών που ανήκουν, καταθέτουν την πλεονάζουσα ρευστότητα στις εθνικές κεντρικές τράπεζες και λογικά στηρίζονται όλο και περισσότερο στον Μηχανισμό Επείγουσας Παροχής Ρευστότητας, που τον παρέχει η εθνική κεντρική τράπεζα. Έτσι τα εθνικά κράτη και οι τράπεζες αντιμετωπίζουν από κοινού ένα νέο πρόβλημα: Τον κίνδυνο της από κοινού αθέτησης πληρωμών. Τα περιφερειακά κράτη λοιπόν έρχονται αντιμέτωπα με ένα δίλλημα, είτε να χάσουν εντελώς τον έλεγχο των τραπεζών, είτε να τις κρατικοποιήσουν πλήρως.

Το μέλλον φαίνεται δυσοίωνα και περιλαμβάνει υψηλά επίπεδα ανεργίας, χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης και ολοένα μεγαλύτερη αύξηση του χρέους. Αυτό συμβαίνει επειδή απουσιάζουν αποτελεσματικές θεσμικές αλλαγές στους κόλπους της ίδιας της ΟΝΕ, εντείνεται το σχίσμα μεταξύ περιφέρειας και κέντρου, αυξάνονται οι πιέσεις για λιτότητα και οι απειλές κατά των τραπεζών, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται δυσμενείς συνθήκες στις περιφερειακές χώρες. Το αποτέλεσμα είναι οι περιφερειακές χώρες να δυσκολεύονται να παραμείνουν εντός της ΟΝΕ, με την πιο πιθανή υποψήφια για άμεση έξοδο να είναι η Ελλάδα (Braun & Tausendpfund, 2014).

Πηγή: Eurostat, Γενική έκθεση 2015

Γράφημα 15. Ποσοστά ανεργίας σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης

Η αθέτηση των πληρωμών είναι αναπόφευκτη αφού η Ελλάδα δεν πληροί της προϋποθέσεις για να συμμετάσχει σε σχέδια διάσωσης και δεν μπορεί να εξυπηρετήσει το δημόσιο χρέος της. Ωστόσο, η λεγόμενη συντεταγμένη αθέτηση πληρωμών, δηλαδή η αθέτηση των πληρωμών με πρωτοβουλία των πιστωτών και εντός των περιορισμών της ΟΝΕ, δεν θα ήταν συμφέρουσα για την ίδια την χώρα. Το αποτέλεσμα θα είναι η χώρα να μην αλλάξει την πολιτική της λιτότητας, να οδηγείται σε απώλεια ελέγχου των εγχώριων τραπεζών της, να κρατιέται στην σκληρά ανταγωνιστική λαβή του ευρώ, ενέργειες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην απώλεια της εθνικής ανεξαρτησίας, αφού η δημοσιονομική πολιτική θα έμπαινε υπό τον έλεγχο των κρατών κέντρου. Φυσικά η έξοδος της χώρας από την ΟΝΕ, εξακολουθεί να υφίσταται ως ενδεχόμενο (Drudi, et al, 2012).

Με κυρίαρχο και δημοκρατικό τρόπο που να οδηγεί σε εκτεταμένη διαγραφή χρέους, πρέπει να γίνεται η αθέτηση των πληρωμών με πρωτοβουλία του οφειλέτη. Αυτό βέβαια θα επισπεύσει την ενδεχόμενη έξοδο της χώρας από την ΟΝΕ. Εάν όμως το κράτος εγκαταλείψει το Ευρώ, θα έχει περισσότερες επιλογές για να αντιμετωπίσει το δημόσιο χρέος του, αφού θα μπορεί να μετατρέψει το σύνολο του χρέους στο νέο νόμισμα (για παράδειγμα σε δραχμή). Έτσι ανακτάται ο έλεγχος της νομισματικής πολιτικής και προσφέρεται μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων για την διάσωση των εγχώριων τραπεζών μέσω της παροχής εγχώριας ρευστότητας και της εθνικοποίησης. Η έξοδος όμως έχει και αρνητικές πτυχές, αφού οι τράπεζες θα αντιμετωπίζουν προβλήματα ενεργητικού και υποχρεώσεων λόγω του ότι ένα μέρος τους παραμένει σε Ευρώ. Έτσι θα μπορούσε να υπάρξει συρρίκνωση των τραπεζών με την πάροδο των χρόνων, ενώ δημιουργούνται προβλήματα στην νομισματική κυκλοφορία που προκαλούν συναλλαγματικής φύσεως προβλήματα, αφού το νέο νόμισμα υποτιμάται.

Η διατάραξη όμως της νομισματικής κυκλοφορίας δεν είναι καθοριστική και η υποτίμηση θα οδηγήσει σε ταχεία ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας. Είναι λοιπόν λογικό πως εάν η Ελλάδα προβεί σε στάση πληρωμών, θα πρέπει και να αποχωρήσει από την ΟΝΕ (Buti & Carnot, 2012).

Υπάρχουν σοβαροί κίνδυνοι στην αθέτηση των πληρωμών με πρωτοβουλία του οφειλέτη, αλλά η οικονομική και κοινωνική παρακμή εντός της ΟΝΕ, θα μπορούσε να έχει κατάληξη σε μια ακόμη πιο άσχημη έξοδο για την περιφερειακή χώρα. Σε πορεία ανάκαμψης θεωρητικά θα μπορούσε να τεθεί μια χώρα εάν αθετούσε τις πληρωμές της μέσω μιας αποφασισμένης κυβερνήσεως. Έτσι είναι απαραίτητο να υπάρχει ένα ευρύ πρόγραμμα που να περιλαμβάνει την αναδιανομή, τον έλεγχο των κεφαλαιακών ροών, την βιομηχανική πολιτική και την ριζική αναδιάρθρωση των θεσμών του κράτους. Η χώρα θα πρέπει να στοχεύει σε πορεία υψηλής απασχόλησης και βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ η ισορροπία των δυνάμεων θα πρέπει να είναι υπέρ της εργασίας και όχι υπέρ του κεφαλαίου. Τέλος θα πρέπει να υπάρξει ενισχυμένο σχέδιο προστασίας της εθνικής ανεξαρτησίας (Van Overtveldt, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – Η ΑΓΟΡΑ ΑΓΑΘΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Η ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ Α.Ε.Π.

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) θεωρείται συχνά ως το καλύτερο μέτρο για την εκτίμηση της συμπεριφοράς της οικονομίας. Υπάρχουν δύο τρόποι για να αποτυπωθεί αυτό το μέγεθος.

Το ΑΕΠ ορίζεται ως το συνολικό εισόδημα όλων των μελών της οικονομίας.

Το ΑΕΠ εκφράζει τη συνολική δαπάνη που πραγματοποιείται για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών της οικονομίας.

Ο λόγος της ταυτόχρονης μέτρησης μέσω των δυο μεγεθών είναι ότι τα δυο μεγέθη είναι ουσιαστικά τα ίδια: για το σύνολο της οικονομίας, το εισόδημα πρέπει να ισούται με την δαπάνη. Το ΑΕΠ συνδυάζει την αξία όλων των διαφορετικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια οικονομία.

$$\text{ΑΕΠ} = (\text{τιμή αγαθού A} \times \text{ποσότητα αγαθού A}) + (\text{τιμή αγαθού B} \times \text{ποσότητα αγαθού B})$$

Το ΑΕΠ μπορεί να μεταβληθεί είτε με μεταβολές των τιμών είτε με μεταβολές των ποσοτήτων.

Το πραγματικό ΑΕΠ δείχνει τι θα είχε συμβεί στις δαπάνες για την αγορά της παραγωγής αν είχαν μεταβληθεί οι ποσότητες, ενώ οι τιμές παρέμεναν σταθερές. Ονομαστικό ΑΕΠ ονομάζεται η αξία των αγαθών και υπηρεσιών που μετρείται σε τρέχουσες τιμές. Από το ονομαστικό και το πραγματικό ΑΕΠ μπορούμε να υπολογίσουμε τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ. Ο αποπληθωριστής ΑΕΠ μετρά την τιμή της παραγωγής σε σχέση με την τιμή της στο έτος βάσης.

$$\text{Αποπληθωριστής ΑΕΠ} = \text{Ονομαστικό ΑΕΠ} / \text{Πραγματικό ΑΕΠ}$$

2. ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ – Η ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΤΗΣ ΤΗΣ ΔΑΠΆΝΗΣ

Ένας από τους σπουδαιότερους λόγους της εξάρτησης από το χρέος, είναι το γεγονός ότι η κατανάλωση πλέον εξαρτάται από αυτό, λόγω της αντίφασης μεταξύ της πτώσης για να αποφέρουν κέρδη στην παραγωγή και της ανάγκης να εξασφαλιστεί η ζήτηση, προκειμένου να πωληθούν τα προϊόντα που παράγονται και να πραγματοποιηθούν τα κέρδη αυτά. Ο προφανέστερος λόγος είναι η αυξανόμενη ανισότητα του

εισοδήματος, και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η συσσώρευση του χρέους ήταν χειρότερη σε χώρες με μεγαλύτερες εισοδηματικές ανισότητες, ιδίως στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις Η.Π.Α (Μητράκος, 2012).

Ενώ οι απώλειες θέσεων εργασίας εμπλέκουν ένα ασυνήθιστα υψηλό αριθμό εργαζομένων, η απώλεια εισοδήματος για όσους εξακολουθούν να απασχολούνται ήταν επίσης σημαντική. Οι μέσες πραγματικές ακαθάριστες αποδοχές των εργαζομένων έχουν χάσει περισσότερο έδαφος από την έναρξη της κρίσης από ό, τι αποκτήθηκε κατά τα εννέα έτη πριν από αυτή.

Συγκεκριμένα, έπειτα από την αύξηση κατά 23% το 2000-2009 μέχρι το 2013 οι μέσες αποδοχές έχουν πέσει κάτω από το επίπεδο του 2000 κατά 9 τοις εκατό. Μόνο στις δημόσιες επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, όπου οι αμοιβές ήταν εξαιρετικά γενναιόδωρες από το 2000-2009 (+57% σε πραγματικούς όρους), οι πρόσφατες απώλειες πραγματικών αποδοχών το 2013 είναι μόλις λίγο πάνω από ό, τι ήταν το 2000 (+1%). Στο σύνολό τους, τα κέρδη και οι ζημίες από το 2009-2013 ήταν πάνω από 26% κατά μέσο όρο (σε ακαθάριστο). Η αυξανόμενη φορολογική πίεση άφησε να εννοηθεί ότι οι απώλειες ήταν ακόμη πιο έντονες σε καθαρούς όρους. Τα κέρδη από αυτοαπασχόληση έχουν επίσης μειωθεί, αλλά σε αυτή την περίπτωση είναι πολύ δύσκολο να έχουμε ξεκάθαρα και αξιόπιστα δεδομένα (Καρούλια, et al, 2013).

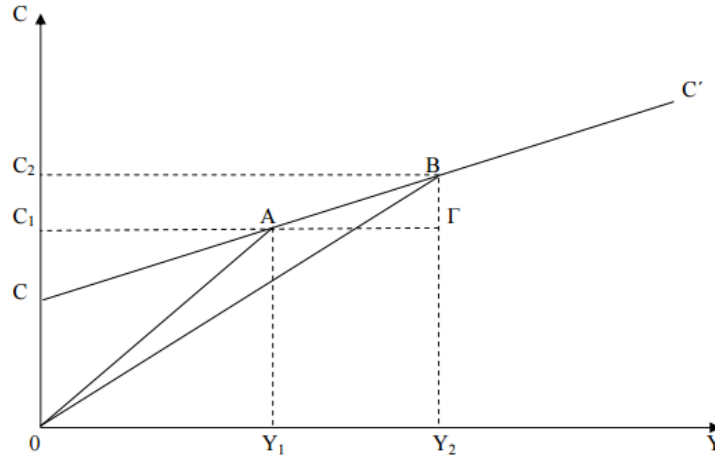
Η μείωση των επιτοκίων, αποτέλεσε επίσης ένα μεγάλο πρόβλημα, καθώς οι κεντρικές τράπεζες ελέγχουν μόνο τις βραχυπρόθεσμες τιμές των επιτοκίων, ενώ οι ιδιωτικές τράπεζες αρνούνται ρητά να μειώσουν τις μακροπρόθεσμες τιμές των επιτοκίων ως απάντηση στις πολιτικές των κεντρικών τραπεζών. Οι περικοπές στα επιτόκια θα έχουν επίσης ως αποτέλεσμα τη μείωση τόσο των πραγματικών αποδόσεων των σημερινών συνταξιούχων που ζουν από αποταμιεύσεις, αλλά και τις προοπτικές αποδόσεων των μελλοντικών συνταξιούχων, γεγονός που μπορεί να μειώσει την κατανάλωση (Στεφανάδης, 2011).

Ας σημειωθεί ότι τα παραπάνω ισχύουν για τον επίσημο τομέα της οικονομίας. Στο λεγόμενο ανεπίσημο τομέα (μέρος της κατασκευαστικής βιομηχανίας, της γεωργίας, του τουρισμού και άλλων υπηρεσιών), όπου οι εργοδότες υπόκεινται σε λιγότερους περιορισμούς, τα κέρδη έχουν σίγουρα μειωθεί ακόμα περισσότερο (Πάπα, 2009).

Όσον αφορά στην συνάρτηση κατανάλωσης διευκρινίζονται δύο στοιχεία. Το ένα είναι η Μέση Ροπή προς Κατανάλωση που απεικονίζει το ποσοστό του εισοδήματος προς κατανάλωση για κάθε επίπεδο του εισοδήματος και η οριακή ροπή προς κατανάλωση που απεικονίζει το κατά πόσο αυξάνεται η κατανάλωση με την αύξηση του εισοδήματος κατά μια μονάδα (Krugman, 2009). Έτσι έχουμε:

$$MPK = C/Y \text{ και } OPK = \Delta C/\Delta Y$$

Το διάγραμμα που αφορά την συνάρτηση κατανάλωσης είναι το ακόλουθο:

Γράφημα 16. Διαγραμματική απεικόνιση της συνάρτησης κατανάλωσης

Η αυτόνομη κατανάλωση ισούται με την απόσταση OC . Απεικονίζει το επίπεδο κατανάλωσης όταν $Y=0$. Επίσης η κατανάλωση αποτελεί αύξουσα συνάρτηση του εισοδήματος. Από την άλλη η Μέση Ροή προς Κατανάλωση είναι η κλίση της ευθείας που ξεκινά από το σημείο αρχής των αξόνων και ορίζεται μέχρι το σημείο στην γραμμή κατανάλωσης. Όσο το εισόδημα αυξάνεται, η κλίση της γραμμής από την αρχή των αξόνων μέχρι το σημείο στην γραμμή κατανάλωσης μειώνεται, είναι δηλαδή αντιστρόφως ανάλογο. Από την άλλη η Οριακή Ροπή προς Κατανάλωση είναι η κλίση της γραμμής κατανάλωσης και ορίζει το λόγο των μεταβολών. Όταν όμως η γραμμή έχει κλίση σταθερή σε όλο το μήκος της τότε η συνάρτηση κατανάλωσης είναι ευθεία και η Οριακή Ροπή προς κατανάλωση παραμένει σταθερή (Hanappi, 2012).

3. ΟΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΩΝ

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών σχετικά με την ιδιωτική κατανάλωση, κλήθηκαν οι ερωτηθέντες να απαντήσουν σχετικά με την άποψη τους κατά πόσο άλλαξε η καταναλωτική τους συμπεριφορά σε σχέση με το παρελθόν, και παρατηρείται ότι οι περισσότεροι απάντησαν θετικά. Στην ουσία οι απαντήσεις σχετικά με την συγκεκριμένη τάση των ερωτηθέντων θα δοθούν πρακτικά παρακάτω, προσπαθώντας όμως να ανιχνευθούν οι λόγοι για τους οποίους συνέβη κάτι τέτοιο, μπορεί να αναφερθεί ότι αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην δραματική μείωση των εισοδημάτων των Ελλήνων πολιτών, είτε λόγω απώλειας της εργασίας, είτε λόγω της τραγικής μείωσης μισθών και συντάξεων από τις εκάστοτε νομοθεσίες που θεσπίζονται από τις τελευταίες κυβερνήσεις.

Μην περιορίζοντας όμως το φαινόμενο αυτό στην οικονομική κρίση, ότι ρόλο στην τροποποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς, διαδραματίζει και η αλλαγή του τρόπου ζωής των ατόμων αλλά και τα πρότυπα που διαφημίζονται μέσω της διαδικασίας του marketing, από χώρες του εξωτερικού που κατά πάσα πιθανότητα διαθέτουν πολύ ανώτερο βιοτικό επίπεδο από ότι το ελληνικό (Μηλιός, et al., 2003). Η επόμενη ερώτηση αφορούσε το κατά πόσο η οικονομική κρίση διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην τροποποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς του Έλληνα καταναλωτή. Ως απάντηση σε αυτήν παρατηρείται ότι κατά κράτος συγκεντρώνει τις περισσότερες απαντήσεις η θεώρηση της συμφωνίας με το δεδομένο που τίθεται. Η επόμενη ερώτηση αφορούσε την διάρθρωση και την εξέλιξη του οικογενειακού εισοδήματος. Αρνητικό είναι το φαινόμενο που παρουσιάζεται εδώ, όπου οι περισσότεροι εκ των ερωτηθέντων απάντησαν ότι το οικογενειακό τους εισόδημα έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια. Δυστυχώς οι απαντήσεις αυτές επιβεβαιώνουν την προηγουμένως αναφερόμενη παραδοχή, σχετικά με την επίδραση των συνθηκών που επέφερε η οικονομική κρίση στα οικονομικά του κάθε νοικοκυριού (Ασπρίδης & Χατζηζαφειρίου, 2011).

Τα κύρια χαρακτηριστικά που συνήθως τροποποιούν την καταναλωτική συμπεριφορά είναι η αύξηση των τιμών, η μείωση των εισοδημάτων αλλά και οι σύγχρονες τάσεις στην αγορά. Αυτό εξετάστηκε σε αυτή την περίπτωση και τα αποτελέσματα που λήφθηκαν αποδεικνύουν ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων απάντησε πως η καταναλωτική συμπεριφορά σε επίπεδο προσωπικό αλλά και σε επίπεδο νοικοκυριού επηρεάστηκε κατά κύριο λόγο από την δραματική μείωση των εισοδημάτων.

Κατά δεύτερο λόγο σημαντικό ρόλο στην τροποποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς διαδραμάτισε η αύξηση των τιμών των προϊόντων, κυρίως διατροφής που συγκεντρώνουν και την μεγαλύτερη ζήτηση άλλωστε. Αξίζει να αναφερθεί ότι το πρώτο πράγμα που επηρεάζεται από μια επερχόμενη οικονομική κρίση είναι οι τιμές των προϊόντων, ιδίως αυτών που αφορούν την διατροφή αλλά και γενικότερα των ειδών πρώτης ανάγκης (Krugman, et al, 2012).

Όσον αφορά τον πρακτικό τρόπο με τον οποίο τροποποιείται η καταναλωτική συμπεριφορά των ατόμων, αυτό που σίγουρα παρατηρείται είναι ότι τα περισσότερα άτομα, με βάση το εισόδημα που διαθέτουν προτιμούν να αγοράζουν περισσότερα προϊόντα, ακόμη και αν αυτά είναι κατώτερης ποιότητας. Είναι δεδομένο το λεγόμενο των περισσότερων Ελλήνων στην σύγχρονη εποχή, που αναφέρουν ρητά «να γεμίζει το σπίτι, κι ας μην είναι ο, τι αγοράζαμε παλιά». Γεγονός είναι επίσης, ότι οι περισσότεροι που φέρουν αυτή την άποψη είναι οικογενειάρχες, με παιδιά κατά κύριο λόγο και επομένως θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό να λείπουν όσο τον δυνατόν λιγότερα προϊόντα από το σπίτι προκειμένου να μην στερούν από την οικογένεια τους τα βασικά για την διαβίωση προϊόντα. Δεν λείπει ωστόσο και η ομάδα αυτή των ατόμων που προτιμούν να μετριάσουν τα αρνητικά δεδομένα που προκύπτουν λόγω της οικονομικής κρίσης αγοράζοντας ενδιάμεσες ποσότητες με προϊόντα ενδιάμεσης ποιότητας, προσπαθούν δηλαδή να συνδυάζουν την ποσότητα με την ποιότητα, όσο περισσότερο αυτό είναι δυνατό να συμβεί (Καρούλια, et al, 2013).

Αυτό που παρατηρείται είναι ότι στην περίπτωση της ποιότητας οι περισσότεροι καταναλωτές είναι σχετικά ουδέτερη, ενώ στην άποψη της ποσότητας είναι περισσότερο θετικά διακείμενοι. Δυστυχώς, βρισκόμαστε σε μια εποχή όπου σε πολλά νοικοκυριά λείπουν ακόμη και τα βασικότερα προϊόντα και κυρίως τρόφιμα, και είναι δεδομένο πλέον κανείς να υπολογίζει περισσότερο στην απόκτηση με τα όσα χρήματα διαθέτει, των περισσότερων δυνατών προϊόντων για να καλύψει κατά το μέγιστο δυνατό τις δικές του ανάγκες αλλά και γενικότερα τις ανάγκες της οικογένειάς του (Ταμουραντζής, 2012).

Όπως είναι φυσικό και συνεπάγεται από την ροή των προηγουμένως αποδεκτών απαντήσεων, οι περισσότεροι συμφώνησαν απόλυτα με την παραδοχή αυτή, αποδεικνύοντας για άλλη μια φορά, πόσο σημαντικό για αυτούς είναι να τους δίνεται η δυνατότητα έστω και σε ελάχιστες περιπτώσεις να συνδυάσουν την καλή ποιότητα με την αγορά προϊόντων σε χαμηλότερη τιμή. Επίσης η χαμηλότερη τιμή που προσφέρεται σε αυτές τις περιπτώσεις, τους δίνει πρακτικά ακόμη περισσότερο την δυνατότητα για αγορά επιπλέον προϊόντων. Αξίζει να αναφερθεί άλλωστε, την ροπή των υπεραγορών κατά τα τελευταία έτη, προς τις καθημερινές προσφορές προϊόντων που συγκεντρώνουν μεγάλο ενδιαφέρον και μάλιστα είναι ίσως από τα πρώτα προϊόντα που θα εξαντληθούν σε ημερήσια βάση (Καμπόλης & Τραυλός, 2008).

Συγκεκριμένα και όσον αφορά την πρώτη ηλικιακή ομάδα δηλαδή από 18 -35 παρατηρείται ότι τα βασικά προϊόντα που καταναλώνουν κατά κύριο λόγο οι νέοι είναι τα προϊόντα τεχνολογίας και πιο συγκεκριμένα τα κινητά τηλέφωνα και τα αξεσουάρ τους και κατά δεύτερο λόγο τα είδη ένδυσης και υπόδησης. Αυτό πρακτικά συμβαίνει πρώτον γιατί οι νέοι ενδιαφέρονται περισσότερο από κάθε άλλη γενιά για την τεχνολογία και σε γενικές γραμμές επιθυμούν έντονα να είναι τεχνολογικά ενήμεροι, ενώ ενδιαφέρονται επίσης για την γενικότερη εικόνα τους και για το να συμβαδίζουν πάντα με την εκάστοτε μόδα και για τον λόγο αυτό επιλέγουν να καταναλώνουν επίσης είδη ένδυσης και υπόδησης (Ταμουραντζής, 2012).

4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε πολύ πρόσφατα από την Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου, αποδείχθηκε ότι τα 4/10 των ελληνικών επιχειρήσεων δεν αποκλείουν την περίπτωση να θέσουν τέλος στην λειτουργία τους κατά το επόμενο διάστημα. Το δείγμα των επιχειρήσεων για την έρευνα τις ΕΣΕΕ ανήλθε σε 2.375 επιχειρήσεις και απέδωσε πολύ σημαντικά αποτελέσματα. Ο μέσος τζίρος, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας για το 2013 διαμορφώθηκε σε

232.831 ευρώ. Τα κέρδη από την άλλη ανήλθαν χονδρικά σε λιγότερο από 7.000 ευρώ. Τα κέρδη των επιχειρήσεων μειώθηκαν σημαντικά αν τα συγκρίνει κανείς με τα αντίστοιχα του 2009, και παράλληλα με την μείωση των πωλήσεων επισημαίνουν την αύξηση των φορολογικών επιβαρύνσεων των επιχειρήσεων. Επίσης οι επιχειρήσεις με σκοπό να αυξήσουν την κατανάλωση, μείωσαν τις τιμές, μειώνοντας παράλληλα και το περιθώριο του κέρδους τους (Καρούλια, et al, 2013).

Η ΕΛΣΤΑΤ, από την άλλη έχει εκδώσει στοιχεία, σύμφωνα με τα οποία η κατανάλωση των ιδιωτών μειώθηκε από το 2009 και έπειτα, με ποσοστό 18,48%. Άμεση απόρροια αυτού ήταν οι πολύ σημαντικές απώλειες τζίρου στις θέσεις εργασίας αλλά και στο εμπόριο. Ο πολύ σημαντικός δείκτης κύκλου εργασιών κατά το 2012, έλαβε τις χαμηλότερες τιμές του από το 2005 και μετά. Ωστόσο το 2013 παρατηρείται ότι ο δείκτης υποχωρεί και πάλι, λαμβάνοντας ποσοστά αντίστοιχα αυτών που ίσχυαν το 2002 (Ταμουραντζής, 2012).

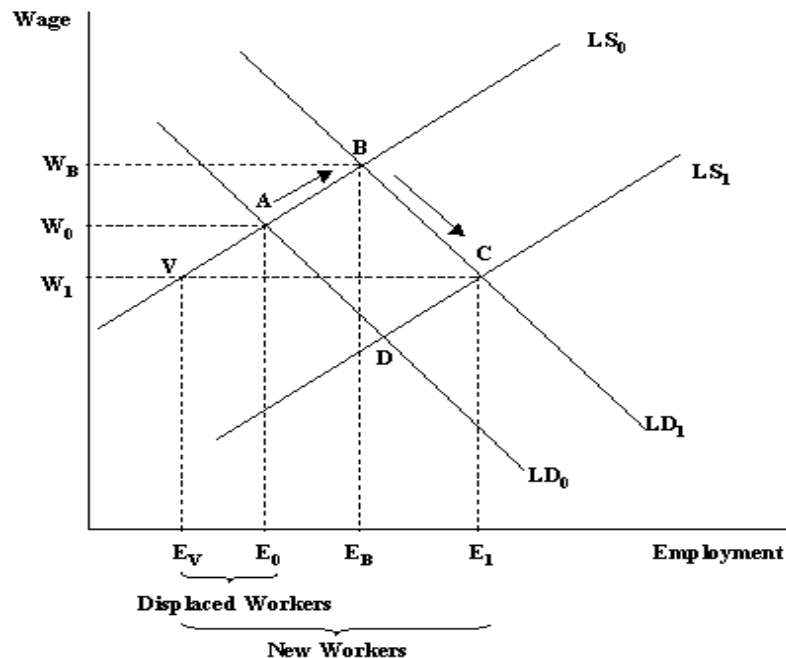
Για το πρώτο πεντάμηνο του 2013, φαίνεται υποχώρηση του κύκλου εργασιών με ποσοστό 11% σε σύγκριση με το αντίστοιχο του διαστήματος του πρώτου πενταμήνου του 2012. Παρόλο που τα τρόφιμα θεωρούνται προϊόντα πρώτης ανάγκης, σημαντική μείωση παρουσιάζεται και στα καταστήματα ειδών τροφίμων και στις υπεραγορές, όπου παρουσιάζεται υποχώρηση κατά 10,3% σε μεταβλητές τιμές, ενώ σε σταθερές τιμές η μείωση ήταν ακόμη μεγαλύτερη στον εν λόγω κλάδο, της τάξης του 11,6%. Το εμπόριο χονδρικής σημείωσε και εκείνο μείωση στον τζίρο, με ποσοστό 14,4%. Το ποσοστό αυτό αφορά το πρώτο τρίμηνο του 2013 και είναι πάντα σε σύγκριση με το αντίστοιχο διάστημα του προηγούμενου έτους (Καρούλια, et al, 2013).

Το κλείσιμο δεκάδων χιλιάδων επιχειρήσεων, αλλά και η μείωση προσωπικού σε όσες ακόμη παραμένουν ανοιχτές, έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια χιλιάδων θέσεων εργασίας στον κλάδο του εμπορίου, έναν κλάδο με καθοριστική συμβολή στην απασχόληση και μάλιστα στην απασχόληση νέων και γυναικών. Κατά το α' τρίμηνο του 2013 οι απασχολούμενοι συνολικά στο εμπόριο ανήλθαν σε 650.500 άτομα, κατά 6,2% λιγότεροι σε σύγκριση με το α' τρίμηνο του 2012. Από αυτούς, οι εργοδότες ήταν 68.200 (μείωση 3,5%), οι αυτοαπασχολούμενοι 178.700 (μείωση 7,2%), οι μισθωτοί 367.500 (μείωση 4,4%) και τα συμβοηθούντα μέλη 36.100 (μείωση 21,4%).

Από τα στοιχεία των ερευνών εργατικού δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ προκύπτει ότι από το 2009 μέχρι σήμερα οι απασχολούμενοι στο εμπόριο έχουν μειωθεί κατά 186.700 άτομα ή κατά 22,2%, μείωση πολύ μεγάλη, ειδικά εάν ληφθεί υπόψη ότι στο εμπόριο διαχρονικά απασχολείται σχεδόν το 1/5 του εργατικού δυναμικού της χώρας (Καρούλια, et al, 2013). Πρόσφατα, κατά την ψήφιση του νόμου για τη λειτουργία των εμπορικών καταστημάτων τις Κυριακές, η κυβέρνηση υποστήριξε ότι με τη νέα ρύθμιση θα επηρεασθεί θετικά τόσο ο τζίρος όσο και η απασχόληση.

5. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ

Όσον αφορά την σχέση του μισθού με τα ποσοστά εργασίας έχουμε την ακόλουθη γραφική παράσταση:

Γράφημα 17. Αγορά εργασίας

Η έλξη της οικονομίας διαμορφώνεται ως «μετατόπιση της ζήτησης» - μια αύξηση της ζήτησης για εργασία χαμηλής ειδίκευσης σε οποιοδήποτε επίπεδο των μισθών (δηλαδή, προς τα έξω μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης). Η ώθηση της μεταρρύθμισης της κοινωνικής πρόνοιας διαμορφώνεται ως «μετατόπιση της προσφοράς» - μια αύξηση της προσφοράς εργατικού δυναμικού χαμηλής ειδίκευσης σε οποιοδήποτε επίπεδο των μισθών (δηλαδή, προς τα έξω μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς). Και οι δύο αλλαγές είναι θετικές, δηλαδή, συνεπάγονται αύξηση της ζήτησης και αύξηση της προσφοράς σε κάθε μισθό (Gur, 2010).

Οι αλλαγές μπορούν να απεικονιστούν σε ένα πρότυπο διάγραμμα ζήτησης εργασίας/προσφοράς εργασίας. Η LS_0 είναι η καμπύλη προσφοράς εργασίας πριν από τη μεταρρύθμιση της πρόνοιας, και η LS_1 είναι η καμπύλη προσφοράς εργασίας μετά την μεταρρύθμιση της πρόνοιας. Η LD_0 είναι η καμπύλη ζήτησης εργασίας πριν από την οικονομική ανάπτυξη, και η LD_1 είναι η καμπύλη ζήτησης εργασίας μετά την οικονομική επέκταση.

Η μετατόπιση της ζήτησης από την LD_0 στην LD_1 και η κίνηση κατά μήκος της LS_0 από το σημείο A στο σημείο B αντιπροσωπεύουν την έλξη της οικονομίας. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η έλξη της οικονομίας δεν μετατοπίζει την καμπύλη προσφοράς. Η

απασχόληση αυξάνεται από Ε0 σε ΕΒ. Ο αριθμός των αποδεκτών κοινωνικής πρόνοιας στην αγορά εργασίας είναι μικρότερος από το ποσό αυτό (Glick, et al, 2001).

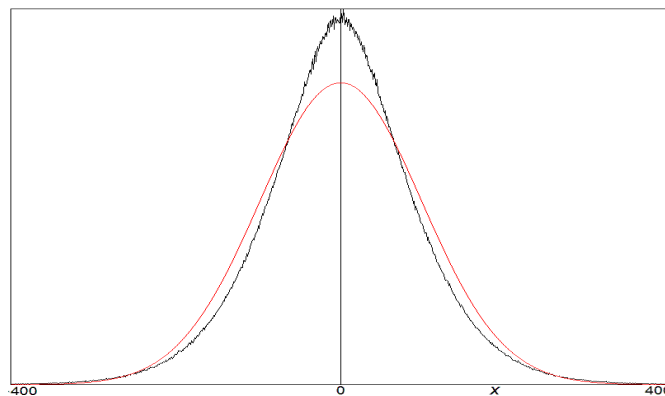
Όσον αφορά την περίπτωση αυτή ισχύουν οι ακόλουθες εξισώσεις:

$LD = a + bW + gX$, όπου b είναι μια αρνητική παράμετρος και το X αντιπροσωπεύει εξωγενείς (μετατοπίσεις) μεταβλητές όπως η τιμή του προϊόντος, τα πάγια έξοδα και οι φόροι μισθωτών υπηρεσιών

$LS = c + fW + hZ$, όπου το Z αντιπροσωπεύει εξωγενείς (μετατοπίσεις) μεταβλητές όπως οι τιμές κατανάλωσης και οι φόροι εισοδήματος

Δεδομένου ότι οι οικονομολόγοι παραδοσιακά απεικονίζουν το ποσοστό των μισθών στον κάθετο άξονα του διαγράμματος της ζήτησης και της προσφοράς εργασίας, οι δύο αυτές εξισώσεις πρέπει να ρυθμιστούν εκ νέου με το W στην αριστερή πλευρά της εξίσωσης για να αντιπροσωπεύουν τις παραδοσιακές καμπύλες προσφοράς και ζήτησης εργασίας (Παπαϊωάννου, 2005).

Αναλόγως προκύπτει και το ακόλουθο διάγραμμα:

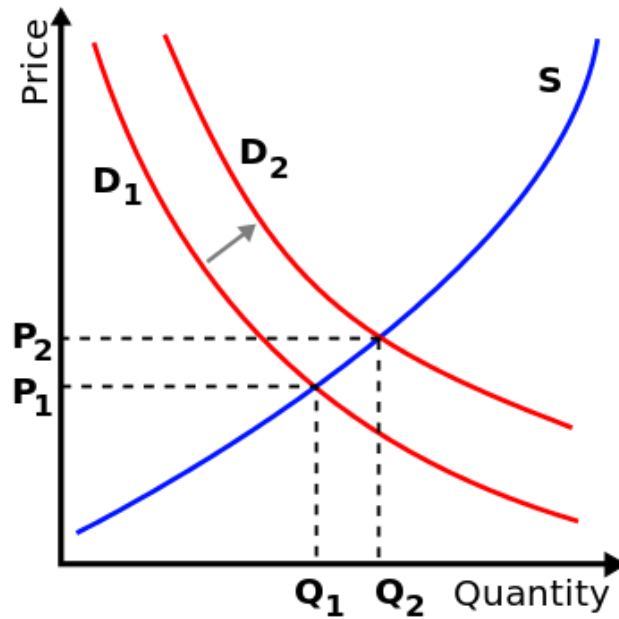

Γράφημα 18. Η γραφική παράσταση του Χάμιλτον για την μέγιστη συχνότητα του τυπικού καταναλωτή

Η γραφική παράσταση αυτή, είναι σύμφωνα με την θεωρία Hamiltonian. Το σημείο 0 παρουσιάζει το σημείο μέγιστης συχνότητας για τον τυπικό καταναλωτή (representative agent). Το ολοκλήρωμα που καθορίζει τις τιμές στην Hamiltonian γραφική παράσταση δίνεται από την ακόλουθη εξίσωση (Ferrari-Filho & Conceição, 2005):

$$S = \int_{t_2}^{t_1} L(q(t), q(t), t) dt$$

Τέλος καλό θα ήταν να αναφερθούμε στις συνθήκες προσφοράς και ζήτησης σε περιόδους οικονομικής ύφεσης και πως αυτές ορίζονται. Αντιστοίχως με όλα τα προαναφερθέντα, η σχέση ανάμεσα σε αυτές τις δύο έννοιες ορίζεται από την ακόλουθη γραφική παράσταση:

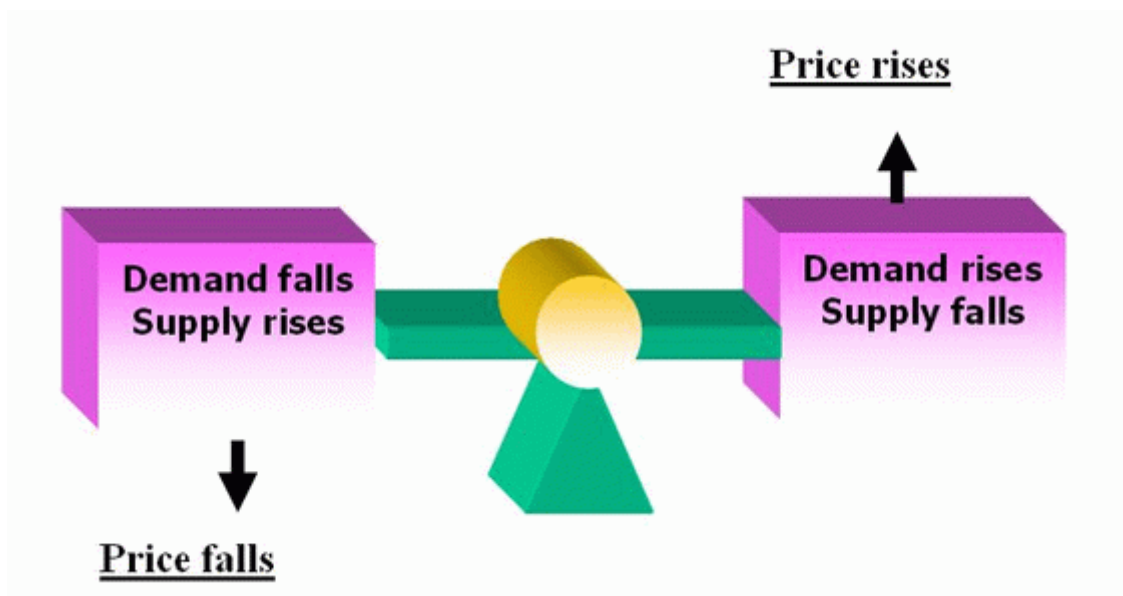

Γράφημα 19 Αγορά ενός αγαθού

Έτσι σύμφωνα με την παραπάνω γραφική παράσταση έχουμε τις ακόλουθες εξισώσεις: $D = a - bP$ και $S = c + dP$

όπου D = η ποσότητα της ζήτησης, S = ποσότητα της προσφοράς, P = τιμή ανά μονάδα και οι a , b , c , και d σταθερές.

Στην παραπάνω γραφική παράσταση παρατηρούμε την αποτελεσματικότητα κατά Pareto. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τα παραπάνω μπορούμε να παρουσιάσουμε και το ακόλουθο γράφημα που μας βοηθά να ορίσουμε την συνθήκη ισορροπίας και τις μετατοπίσεις με αύξηση ή μείωση της ποσότητας (Καρούλια, et al, 2013).

Γράφημα 20. Επεξηγηματικό γράφημα κίνησης ζήτησης και προσφοράς

Εδώ παρατηρείται ότι όσο πέφτει η ζήτηση και αυξάνεται η προσφορά πέφτει η τιμή, ενώ στην περίπτωση που αυξάνεται η ζήτηση και μειώνεται η προσφορά, αυξάνεται παράλληλα και η τιμή και επομένως η τιμή είναι αντιστρόφως ανάλογη της προσφοράς και ανάλογη της ζήτησης (Καρούλια, et al, 2013).

Για να το κάνουμε περισσότερο συγκεκριμένο καλό θα ήταν να παρουσιάσουμε ένα παράδειγμα. Έστω λοιπόν ότι έχουμε τα ακόλουθα δεδομένα:

$$P = 80 - Q \text{ (ζήτηση)}$$

$$P = 20 + 2Q \text{ (προσφορά)}$$

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω εξισώσεις ζήτησης και προσφοράς, θα πρέπει να βρούμε την τιμή και την ποσότητα στην συνθήκη ισορροπίας.

Για να βρούμε την ποσότητα σύμφωνα με την συνθήκη ισορροπίας, θέτουμε ως δεδομένο ότι οι δύο αυτές εξισώσεις είναι ίσες μεταξύ τους.

Έχουμε λοιπόν:

$$80 - Q = 20 + 2Q \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow 60 = 3Q \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow Q = 20$$

Έτσι η ποσότητα στην συνθήκη ισορροπίας μας είναι 20. Για να βρούμε την τιμή στην συνθήκη ισορροπίας, απλά αντικαθιστούμε το $Q = 20$ σε μία από τις εξισώσεις.

$$P = 80 - Q \Leftrightarrow$$

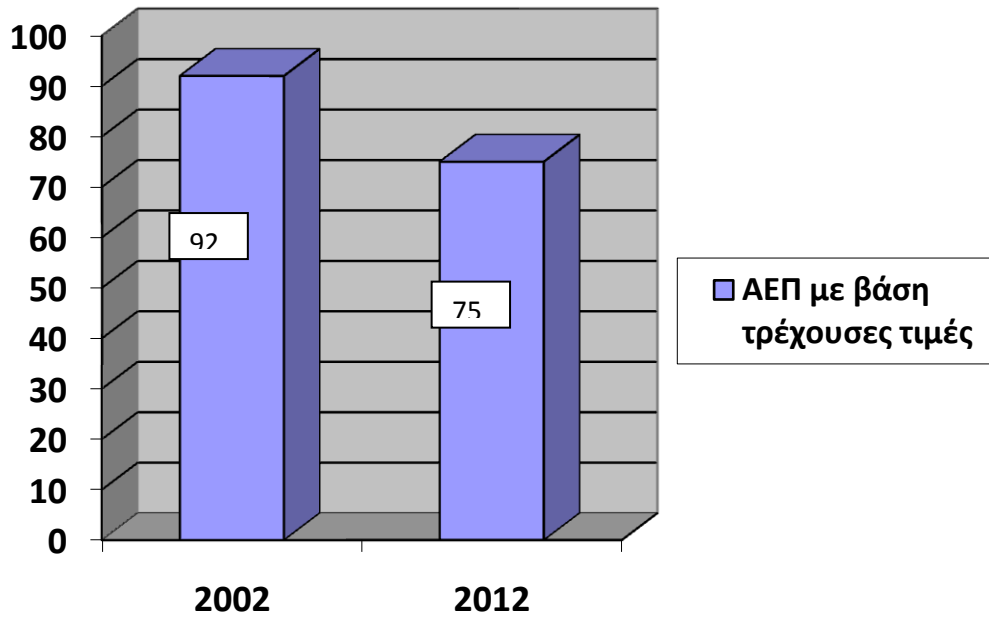
$$\Leftrightarrow P = 80 - 20 \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow P = 60$$

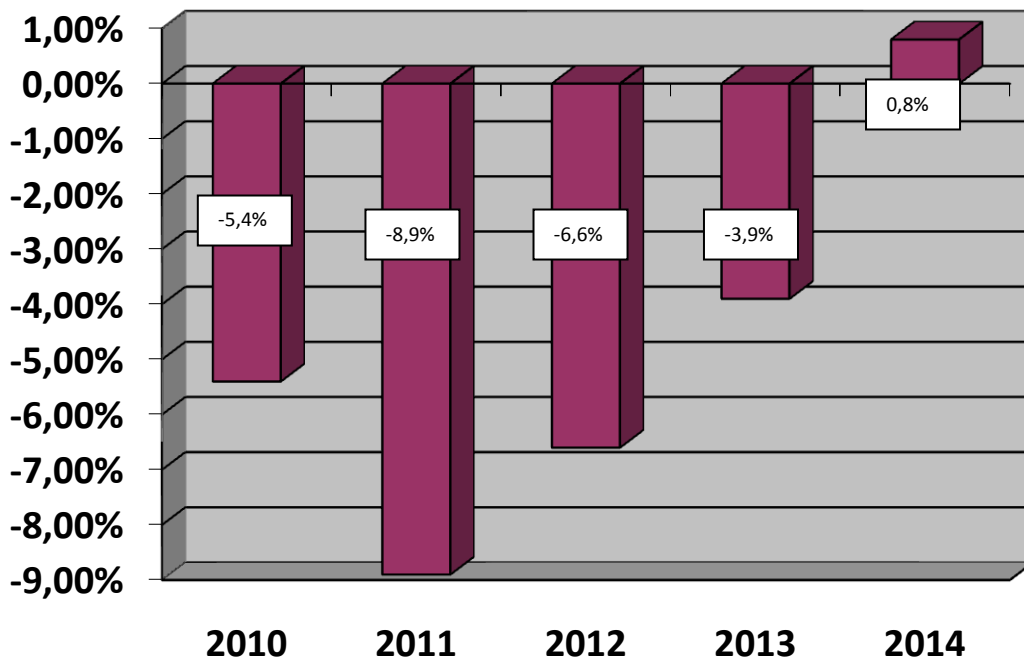
Έτσι ποσότητα ισορροπίας μας είναι 20 και η τιμή ισορροπίας μας είναι 60.

Όσον αφορά στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (κατά κεφαλήν) σε τυχαίες χρονολογίες πριν και μετά την κρίση με βάση τις τρέχουσες τιμές διαμορφώνεται το κάτωθι γράφημα

Γράφημα 21. ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές

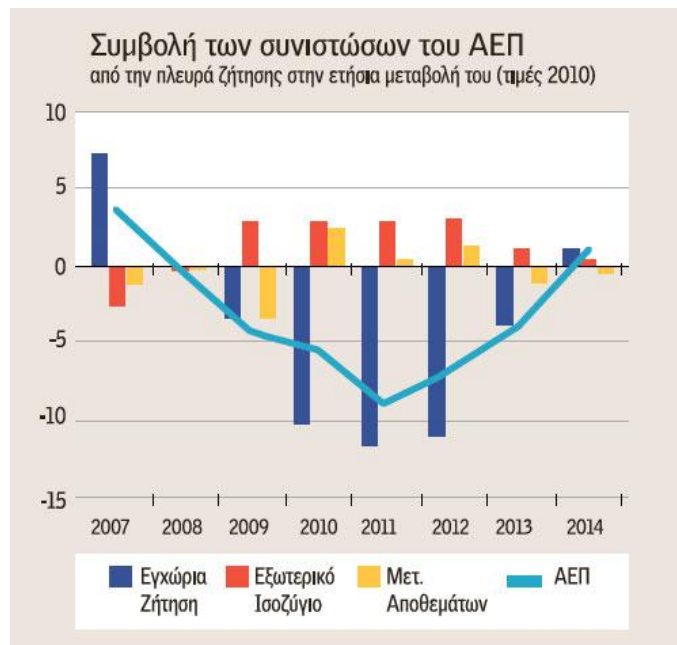
Γράφημα 22. Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ από σταθερές τιμές του (2010)

Η άνοδος της ιδιωτικής κατανάλωσης αλλά και η αύξηση των εξαγωγών κατά 9%, με τη σημαντική άνοδο σε τομείς όπως οι εξαγωγές λογισμικού και κατασκευαστικών υπηρεσιών ήταν η κύρια αιτία της αύξησης του ΑΕΠ το 2014, επισημαίνει το IOBE,

προειδοποιώντας όμως ότι η πρόοδος παραμένει εύθραυστη και μπορεί να ακυρωθεί, αν παραταθεί η αβεβαιότητα.

Αν και η συμβολή του εξωτερικού τομέα ήταν οριακά θετική, 0,2%, η άνοδος των εξαγωγών έδειξε ότι τα κέρδη ανταγωνιστικότητας άρχισαν να αποδίδουν καρπούς, αναφέρει το ΙΟΒΕ στον σχολιασμό του για τους Ετήσιους Εθνικούς Λογαριασμούς που κοινοποίησε πρόσφατα η ΕΛΣΑΤ. Στις επισημάνσεις του όσον αφορά στις εξαγωγές τονίζει την άνοδο των «Λοιπών Υπηρεσιών», όπως λογισμικού και κατασκευαστικών υπηρεσιών, που το 2014 αυξήθηκαν κατά 20%, καλύπτοντας το 14% των εισπράξεων από υπηρεσίες. Μαζί με τον τουρισμό και τη ναυτιλία εξελίσσονται σε κινητήρια δύναμη της επιχειρηματικής ιδιωτικής ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Παράλληλα όμως προκύπτει ότι πέραν της δημοσιονομικής προσαρμογής, η πολιτική που εφαρμόστηκε τα τελευταία χρόνια δεν ήταν επαρκώς αποτελεσματική στον μετασχηματισμό της οικονομίας προς την κατεύθυνση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου με μεταφορά πόρων στους τομείς των διεθνών εμπορεύσιμων αγαθών. Για να υπάρξει βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να αρθούν οι αβεβαιότητες και να προωθηθούν μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση του επιχειρηματικού κλίματος και την προσέλκυση επενδύσεων.

Γράφημα 23. Συμβολή των συνιστώσων του ΑΕΠ στην ετήσια μεταβολή του

Η μείωση της καταναλωτικής δαπάνης είναι αξιοσημείωτη σε όλους τους κλάδους. Ο κλάδος της ένδυσης – υπόδησης πλήττεται περισσότερο καθώς το 92,5 % των νοικοκυριών κατέγραψε δραστικές περικοπές στην εν λόγω δαπάνη. Μεγάλες απώλειες καταγράφηκαν στον κλάδο της εστίασης με, σχεδόν το 93 % των νοικοκυριών, να περιορίζει τις δαπάνες για τις συγκεκριμένες υπηρεσίες, ενώ το 88 % των νοικοκυριών μείωσε τις εξόδους του για καφέ- σινεμά (που θεωρούνται οικονομικές λύσεις ψυχαγωγίας). Σχεδόν το 70% έφτασε στο σημείο να κάνει περικοπές ακόμη και στην κατανάλωση ειδών διατροφής. Οι σχετικές μειώσεις, έχουν

συμπαράσχει όχι μόνο τις εμπορικές αλλά και τις παραγωγικές επιχειρήσεις, τα έσοδα του κράτους από τη φορολογία, τις θέσεις εργασίας και κατ'επέκταση και τα ασφαλιστικά ταμεία.

Πίνακας 1. Ποσοστιαίες δαπάνες νοικοκυριών για κατανάλωση ανά εισοδηματική κατηγορία

	Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα				
	Μέχρι 10000€	10001€ - 18000€	18001€ - 25000€	25001€ - 30000€	Άνω των 30000€
Είδη διατροφής	79,1	73,7	61,1	59	35,1
Ποτά / τσιγάρα / καπνός	56	50,9	51,7	44,9	33,8
Οικιακά είδη - έπιπλα - ηλεκτρικές συσκευές	71,5	73,4	71,9	67,9	59,7
Μετακίνηση	80,9	80,7	75,4	82,1	66,2
Θέρμανση	87,3	85,2	81,8	80,8	61
Λογαριασμοί σπιτιού	76,1	74,7	60,6	66,7	45,5
Υγεία – φάρμακα	35,1	26,1	21,7	23,1	13
Εκπαίδευση	16,3	16,3	13,8	12,8	3,9
Ένδυση – Υπόδηση	93,1	94,2	92,1	94,9	81,8
Εστιατόρια / ταβέρνες	93,6	94,2	93,6	91	84,4
Καφέ, μπαρ, σινεμά κλπ	90,1	90	88,7	88,5	75,3
Ταξίδια	90,1	91,2	88,2	88,5	76,6
Δώρα, είδη δώρων	90,1	93,5	90,6	89,7	74
Αρτοποιεία	75,8	70,7	68	71,8	44,2

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, γίνεται αντιληπτό, ότι έστω και μια μικρή επιπρόσθετη αύξηση των τιμολογίων της ΔΕΗ και των φορολογικών υποχρεώσεων θα επιφέρει νέες

μεγάλες αρνητικές μεταβολές στην κατανάλωση ειδών διατροφής, θα δημιουργούσε πολύ μεγαλύτερες κοινωνικές επιβαρύνσεις σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη κατηγορία αγαθών. Τα νοικοκυριά, δεν είναι πλέον σε θέση να επωμιστούν νέες αυξήσεις σε αγαθά με ανελαστική ζήτηση, τα οποία εκ των πραγμάτων είναι πρώτης ανάγκης και θα επηρεάσουν δυσανάλογα τον οικογενειακό προϋπολογισμό. Ενδεικτικό είναι ότι στην ερώτηση, σε ποια κατηγορία αγαθών – υπηρεσιών μια ενδεχόμενη αύξηση τιμών θα δημιουργούσε μεγαλύτερο πρόβλημα, το 70% σχεδόν των νοικοκυριών εκτιμά ότι η οποιαδήποτε επιβάρυνση στα είδη διατροφής θα επιφέρει μεγάλες δυσκολίες στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Το 40% εκτιμά ότι η αύξηση κόστους θέρμανσης θα επιφέρει μεγάλες δυσκολίες.

Στο μέρος αυτό θα γίνει εμπειρική εκτίμηση μιας γραμμικής συνάρτησης κατανάλωσης με βάση τα εθνικολογιστικά δεδομένα των Εθνικών Λογαριασμών της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Ο πίνακας με βάση τον οποίο θα παραχθεί η γραφική παράσταση της κατανάλωσης σε σχέση με το ΑΕΠ, με την χρήση της παλινδρόμησης είναι ο ακόλουθος:

Πίνακας 2. Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε αγοραίες τιμές, τελική καταναλωτική δαπάνη και δαπάνη νοικοκυριών και ΜΚΙΕΝ με σταθερές τιμές του 2010

	2010	2011	2012
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε αγοραίες τιμές	53.841	50.386	47.189
Τελική καταναλωτική δαπάνη	53.614	50.210	46.971
Νοικοκυριών και ΜΚΙΕΝ	43.694	41.695	38.883

Η παλινδρόμηση είναι μια ευρέως χρησιμοποιημένη στατιστική τεχνική μοντελοποίησης για την έρευνα της συσχέτισης μεταξύ μίας εξαρτώμενης μεταβλητής και μιας ή περισσότερων ανεξάρτητων μεταβλητών. Χρησιμοποιείται με σκοπό την εκχώρηση δεδομένων σε μία πραγματική μεταβλητή πρόβλεψης, όπως ισχύει και στην περίπτωση της κατηγοριοποίησης όταν είναι διακριτή, αλλιώς καλείται παλινδρόμηση αν η μεταβλητή είναι συνεχής. Η παλινδρόμηση προϋποθέτει ότι τα σχετικά δεδομένα ταιριάζουν με μερικά γνωστά είδη συνάρτησης και μετά καθορίζει την καλύτερη συνάρτηση αυτού του είδους που μοντελοποιεί τα δεδομένα που έχουν δοθεί. Αποτέλεσμα της παλινδρόμησης όταν χρησιμοποιείται ως τεχνική εξόρυξης δεδομένων, αποτελεί ένα μοντέλο που χρησιμοποιείται αργότερα για να προβλέψει τις τιμές της κατηγορίας για τα νέα δεδομένα. Τέτοια παραδείγματα εφαρμογής της παλινδρόμησης αποτελεί η πρόβλεψη της ζήτησης για ένα νέο προϊόν ή υπηρεσία συναρτήσει των δαπανών διαφήμισης ή ο υπολογισμός της ταχύτητας του ανέμου σε σχέση με την θερμοκρασία, την υγρασία και την ατμοσφαιρική πίεση του περιβάλλοντος.

Όπως αναφέραμε και στην αρχή η Παλινδρόμηση (Regression) είναι μια στατιστική τεχνική μμοντελοποίησης για την έρευνα της συσχέτισης μεταξύ μίας εξαρτώμενης μεταβλητής και μιας ή περισσότερων ανεξάρτητων μεταβλητών. Το Γενικευμένο Νευρωνικό Δίκτυο Παλινδρόμησης (Generalized Regression Neural Network -GRNN) μπορεί να εκτελέσει διεργασίες παλινδρόμησης για να κατασκευάσει ένα μοντέλο παλινδρόμησης. Τα μοντέλα παλινδρόμησης περιλαμβάνουν τις ακόλουθες μεταβλητές.

Οι άγνωστες παράμετροι συσχέτισης που δηλώνονται ως β (διάνυσμα).

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές $\mathbf{X}$ (διάνυσμα).

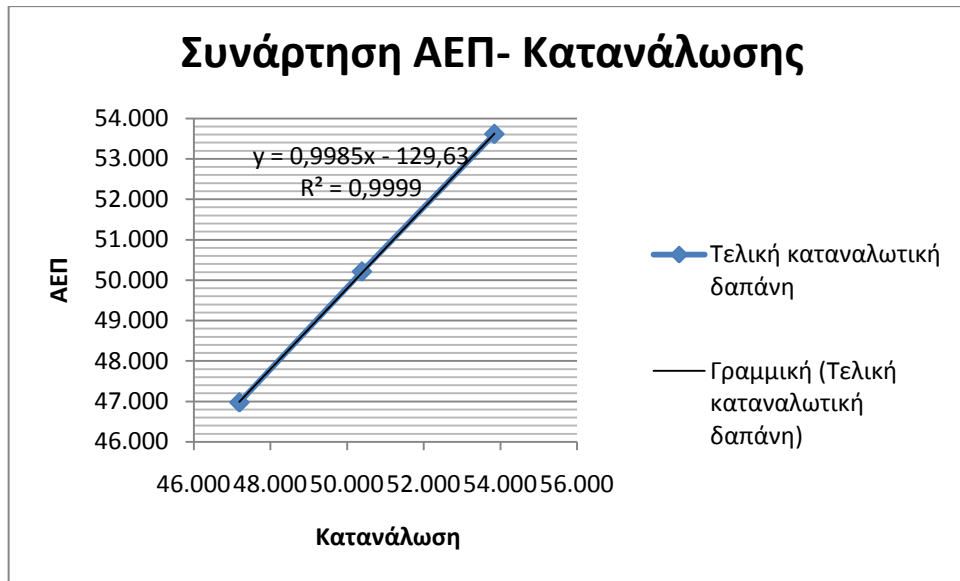
Η εξαρτώμενη μεταβλητή $\mathbf{Y}$.

Ένα μοντέλο παλινδρόμησης συσχετίζει το $\mathbf{Y}$ σε μία συνάρτηση παλινδρόμησης/Regression των $\mathbf{X}$, $F(\mathbf{X}|\beta)$. Ο συνήθης φορμαλισμός είναι

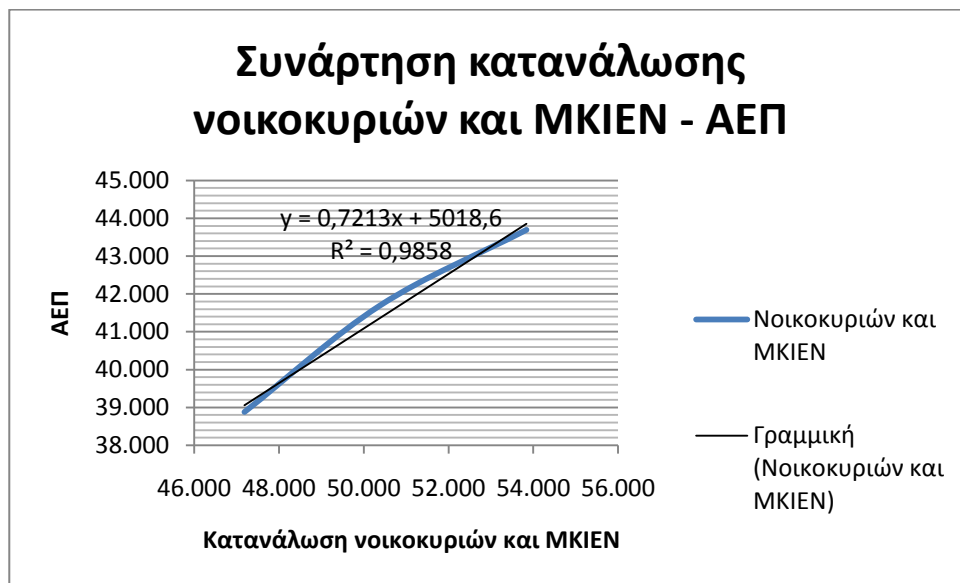
$$E(\mathbf{Y}|\mathbf{X}) = F(\mathbf{X}|\beta)$$

Η Ανάλυση Παλινδρόμησης μας βοηθά να κατανοήσουμε την μεταβολή της εξαρτώμενης μεταβλητής $\mathbf{Y}$ όταν μεταβάλλεται μία από τις ανεξάρτητες μεταβλητές $\mathbf{X}$, ενώ οι άλλες ανεξάρτητες μεταβλητές κρατιούνται σταθερές. Συνήθως, επιδιώκεται να εξακριβωθεί η αιτιώδης επίδραση μιας μεταβλητής επάνω σε άλλη. Για παράδειγμα, η επίδραση της αύξησης τιμών προϊόντων με την προσφορά/ζήτηση. Η επίδραση της παροχής χρημάτων στο ρυθμό πληθωρισμού. Για τέτοια ζητήματα, συγκεντρώνονται τα δεδομένα που αφορούν τις μεταβλητές ενδιαφέροντος και υιοθετείται η παλινδρόμηση για να υπολογίσει την ποσοτική επίδραση των μεταβλητών επάνω στη μεταβλητή που επηρεάζουν. Αξιολογείται επίσης η "στατιστική σημασία" των κατ' εκτίμηση συσχετίσεων, δηλαδή ο βαθμός εμπιστοσύνης (confidence) ότι η αληθινή συσχέτιση είναι κοντά στην κατ' εκτίμηση. Η ανάλυση παλινδρόμησης για πρόβλεψη και πρόγνωση έχει ουσιαστική επικάλυψη με τον τομέα της μηχανικής μάθησης.

Οι στατιστικοί έλεγχοι μπορεί να είναι παραμετρικοί (συνεχείς T.M. με γνωστή κατανομή) ή μη παραμετρικοί (συνεχείς μεταβλητές που μετασχηματίζονται σε κατηγορικές κατά τάξη ή εκ φύσεως κατηγορικές T.M.). Οι μη παραμετρικοί έλεγχοι είναι ανεξάρτητοι της κατανομής της T.M). Τα αποτελέσματα της διαδικασίας της παλινδρόμησης για τις μεταβλητές που παρουσιάστηκαν πιο πάνω είναι όπως φαίνονται στα παρακάτω γραφήματα:

Γράφημα 24. Συνάρτηση κατανάλωσης

Γράφημα 25. Εκτιμηθείσα συνάρτηση κατανάλωσης

Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ η μέση μηνιαία δαπάνη των νοικοκυριών το 2012 διαμορφώθηκε στα 1.637,10 ευρώ το 2012, μειωμένη δηλαδή κατά 10,2% σε σύγκριση με το 2011.

Σε σύγκριση με το 2008, όταν η μέση μηνιαία δαπάνη ήταν 2.401,44 ευρώ (σε σταθερές τιμές 2012), προκύπτει μείωση κατά 31,8% (σε σταθερές τιμές) και κατά 22,7% σε τρέχουσες τιμές

Σε σχέση με την προηγούμενη έρευνα (2011), καταγράφεται μεγαλύτερη μείωση δαπανών, σε τρέχουσες τιμές, για ένδυση- υπόδηση (15,3%), διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (15,3%), ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (15,1%), αναψυχή και πολιτισμό (15%), διαρκή αγαθά (13,7%), μεταφορές (12,6%), εκπαίδευση (10%), ακόμη και υγεία (8,6%).

Μικρότερες μειώσεις παρατηρούνται στις δαπάνες για είδη διατροφής (7,5%), επικοινωνίες (7,5%), οινοπνευματώδη ποτά και καπνό (5,7%) και στέγαση (1,3%).

Στα είδη διατροφής, παρατηρείται μείωση της μηνιαίας δαπάνης για μεταλλικά νερά, αναψυκτικά και χυμούς (19,3%), ζάχαρη, μαρμελάδα, μέλι, γλυκά και ζαχαρωτά (18,4%), καφέ, τσάι και κακάο (13,9%), ψάρια (11,2%), φρούτα (8,5%), κρέας (7,6%), λαχανικά (7%), λοιπά είδη διατροφής (5,1%), αλεύρι, ψωμί, δημητριακά (4,1%), γαλακτοκομικά προϊόντα και αυγά (4%), έλαια και λίπη (0,7%).

Την περίοδο από το 2008 έως το 2012, συνεχής είναι η μείωση των δαπανών για είδη ένδυσης και υπόδησης, ως ποσοστό επί του οικογενειακού προϋπολογισμού (από 8,2% το 2008 σε 5,8% το 2012) και για διαρκή αγαθά (από 7,1% το 2008 σε 5,8% το 2012).

Σε σύγκριση με το 2011, παρατηρείται σημαντική αύξηση της κατανάλωσης αγαθών από ίδια παραγωγή (από 0,7% το 2011 σε 1,1% το 2012, επί του οικογενειακού προϋπολογισμού).

Η μέση μηνιαία ποσότητα υγρών καυσίμων, υγραερίου, φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας που καταναλώνεται στην κύρια κατοικία μειώθηκε κατά 14,7%, 7,9%, 2,1% και 0,5% αντίστοιχα, ενώ η μέση μηνιαία ποσότητα στερεών καυσίμων (καυσόξυλα, παλέτες, πυρήνας κλπ.) αυξήθηκε κατά 46,4%.

Το μεγαλύτερο μερίδιο των δαπανών του μέσου προϋπολογισμού των νοικοκυριών αφορά τα είδη διατροφής (20,1%) και ακολουθούν η στέγαση (13,9%) και οι μεταφορές (12,8%), ενώ οι υπηρεσίες της εκπαίδευσης αποτελούν το μικρότερο μερίδιο των δαπανών (3,5%).

Τα νοικοκυριά που διαμένουν σε αγροτικές περιοχές δαπανούν 1.298,23 ευρώ μηνιαίως, ενώ αυτά που διαμένουν σε αστικές περιοχές 1.717,06 ευρώ.

Σε ό, τι αφορά τις συνθήκες διαβίωσης, από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι:

α) αυξήθηκε ο αριθμός των νοικοκυριών που διαθέτουν ηλεκτρονικό υπολογιστή στην κύρια κατοικία τους (+4,2%), τουλάχιστον, ένα κινητό τηλέφωνο (+1,2%), κλειστούς χώρους στάθμευσης στην κατοικία (+1,8%),

β) μειώθηκε ο αριθμός των νοικοκυριών που χρησιμοποιούν την κεντρική θέρμανση ως κύρια πηγή θέρμανσης (μεταβολή 22,6%), κατέχουν ή νοικιάζουν δευτερεύουσες ή εξοχικές κατοικίες (-2,8%), λόγω μείωσης των ενοικιαζόμενων και των εξοχικών που έγιναν κύριες κατοικίες, διέθεταν τουλάχιστον, ένα επιβατηγό αυτοκίνητο ΙΧ (-0,6%), ενώ ο αριθμός των αυτοκινήτων μειώθηκε κατά 3,1%.

Σχετικά με την ανισότητα, το μερίδιο της διάμεσης ισοδύναμης δαπάνης (αγορές) του πλουσιότερου 20% του πληθυσμού είναι 5,9 φορές μεγαλύτερο από το μερίδιο της διάμεσης ισοδύναμης δαπάνης του φτωχότερου 20% του πληθυσμού (5,5 το 2011).

Τα φτωχά νοικοκυριά δαπανούν το 33,3% του μέσου προϋπολογισμού τους σε είδη διατροφής, ενώ τα μη φτωχά το 19,2%.

Λόγω της σύνθεσης των φτωχών νοικοκυριών (ηλικιωμένοι, ανασφάλιστοι, κ.λπ.), η δαπάνη για την υγεία ανέρχεται στο 7,3% του μέσου προϋπολογισμού τους, ενώ των μη φτωχών στο 6,5%.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα καταναλωτικά πρότυπα έχουν ως εξής:

Στην Ελλάδα, στην Εσθονία και στη Λετονία το σχετικά μεγαλύτερο μερίδιο των δαπανών του μέσου προϋπολογισμού των νοικοκυριών αφορά στα είδη διατροφής, τα καταναλωτικά πρότυπα διαφέρουν για την Ισπανία και την Ιταλία, όπου καταγράφονται ως υψηλότερες οι δαπάνες που αφορούν στη στέγαση, οι δαπάνες για εκπαίδευση κυμαίνονται από 0,7% του μέσου προϋπολογισμού των νοικοκυριών στην Εσθονία, έως 3,5% στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ

Η κρίση δημόσιου χρέους δεν αποτελεί αυστηρά ελληνική υπόθεση. Είναι (ήταν εξ αρχής) υπόθεση ευρωπαϊκή. Οι όροι «Ευρωπαϊκή κρίση χρέους» και «Κρίση χρέους της Ζώνης του Ευρώ (ΖτΕ)» αποτελούν ήδη λήμματα εγκυκλοπαιδειών. Τα γνωστότερα οικονομικά Ινστιτούτα της Ηπείρου έχουν αφιερώσει εκατοντάδες μελέτες στο ζήτημα (ενδεικτικά αναφέρω: «A comprehensive approach to the euro-area debt crisis» των Darvas, Pisani-Ferry και Sapir, Ινστιτούτο Bruegel, Φεβρουάριος 2011), ενώ έχουν κατατεθεί δεκάδες προτάσεις πολιτικής για την αντιμετώπιση του προβλήματος (ενδεικτικά: «Politically acceptable debt restructuring in the Eurozone» των Pâris και Wyplosz, Ινστιτούτα CERP και ICMB, Ιανουάριος 2014).

Τα ευρωπαϊκά Ινστιτούτα, που ουσιαστικά παίζουν το ρόλο άτυπων συμβούλων των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και θεσμών, συγκλίνουν σε τρία κεντρικά σημεία:

(1) Στο ότι απαιτείται πολιτική λύση δραστικής μείωσης του χρέους στη ΖτΕ. Αυτό διότι οι συμβατικές οδοί μέσα από τις οποίες θα μπορούσε να μειωθεί το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ (ψηλοί ονομαστικοί ρυθμοί μεγέθυνσης του ΑΕΠ, ψηλά πρωτογενή πλεονάσματα των κρατικών προϋπολογισμών) δεν υφίστανται ως δυνατότητα στη ΖτΕ.

(2) Στο ότι η δραστική μείωση του χρέους δεν θα πρέπει να δημιουργήσει ανταγωνισμούς μεταξύ των χωρών – μελών (δηλαδή οι λιγότερο χρεωμένες χώρες δεν θα πρέπει να αναλάβουν το κόστος της αποχρέωσης των περισσότερο χρεωμένων), ούτε να πλήξει τον τραπεζικό τομέα και τα ασφαλιστικά ταμεία, όπως συνέβη με το ελληνικό PSI. Απορρίπτουν έτσι τη λύση της ονομαστικής διαγραφής («κουρέματος») δημόσιου χρέους.

(3) Η πολιτική λύση της δραστικής μείωσης του χρέους στη ΖτΕ δεν θα πρέπει να αμφισβητεί τις κυρίαρχες πολιτικές στη ΖτΕ, δηλαδή τη συνέχιση της λιτότητας. Μόνο στην απέναντι μεριά του Ατλαντικού βρίσκουμε «επίσημα» Ινστιτούτα που αποστασιοποιούνται ρητά από τις πολιτικές λιτότητας. Η βασική πρόταση που προκύπτει με βάση τα παραπάνω τρία «προαπαιτούμενα» είναι το «θάψιμο» του χρέους για δεκαετίες, με παράλληλη συνταγματική κατοχύρωση της «Συνθήκης για τη Σταθερότητα, τον Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση (ΣΣΣΔ)», που μονιμοποιεί τη λιτότητα.

Παράβλεψη του δημόσιου χρέους σημαίνει χοντρικά το εξής: Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) συνάπτει μια συμφωνία ανταλλαγής (swap) με κάθε χώρα της ΖτΕ, μέσα από την οποία αποκτά ένα μέρος του δημόσιου χρέους της, έναντι μιας διηνεκούς ομολογίας μηδενικού επιτοκίου. Το εν λόγω μέρος του χρέους της (κάθε) χώρας πρακτικά «θάβεται» για αυτήν. Η ΕΚΤ αναλαμβάνει το επιτοκιακό κόστος του χρέους που «αγόρασε», που όμως την επιβαρύνει μόνο λίγο. Οι χώρες υποχρεώνονται να επαναγοράσουν το χρέος τους μετά πέντε ή έξι δεκαετίες, δηλαδή σε μια μελλοντική στιγμή όταν αυτό θα αποτελεί πλέον μικρό ποσοστό του (τότε) ΑΕΠ τους. Με τη λύση αυτή δεν «κουρεύονται» ούτε η αξία, ούτε τα επιτόκια των

χρεογράφων που κρατούν οι δανειστές. Δεν υπάρχουν απώλειες ούτε για τις τράπεζες, ούτε για τα ασφαλιστικά ταμεία. Δεν δημιουργούνται εντάσεις μεταξύ των χωρών, αφού δεν λαμβάνουν χώρα διαγραφές χρεών ή μεταβιβάσεις.

Για τις ευρωπαϊκές πολιτικές ελίτ και τα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου που αυτές εκπροσωπούν, το ζήτημα δεν είναι το χρέος αλλά η συνέχιση της λιτότητας, και κατά την εκτίμησή τους η ΣΣΣΔ από μόνη της δεν αρκεί. Σε μια πρόσφατη Έκθεση του ΔΝΤ για την Ελλάδα (Μάιος 2013), αυτό ομολογείται με κυνισμό: «Μια μείωση του χρέους στην Ελλάδα θα μπορούσε να κάνει τη χώρα να χαλαρώσει τις μεταρρυθμίσεις. Το μεγάλο χρέος θεωρείται μοχλός πίεσης προς την κυβέρνηση, την αναγκάζει να δρα».

Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του προϋπολογισμού του 2016 το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης από 31 Δεκεμβρίου 2015 μέχρι 31 Δεκεμβρίου 2016 προβλέπεται ότι θα αυξηθεί κατά 11,1 δισεκατομμύρια ευρώ. Φθάνοντας τα 327,6 δισεκατομμύρια. Ως ποσοστό του ΑΕΠ θα αυξηθεί επίσης 7,6 τοις εκατό φθάνοντας το 187,8% του ΑΕΠ. Κατά την ίδια έκθεση αυτό οφείλεται κυρίως στην κάλυψη των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού και τη χρηματοδότηση ληξιπρόθεσμων υποχρεώσεων.

Σύμφωνα με το νόμο 4270 του 2014 [2] ο όρος Γενική Κυβέρνηση περιλαμβάνει τρία υποσύνολα-υποτομείς:

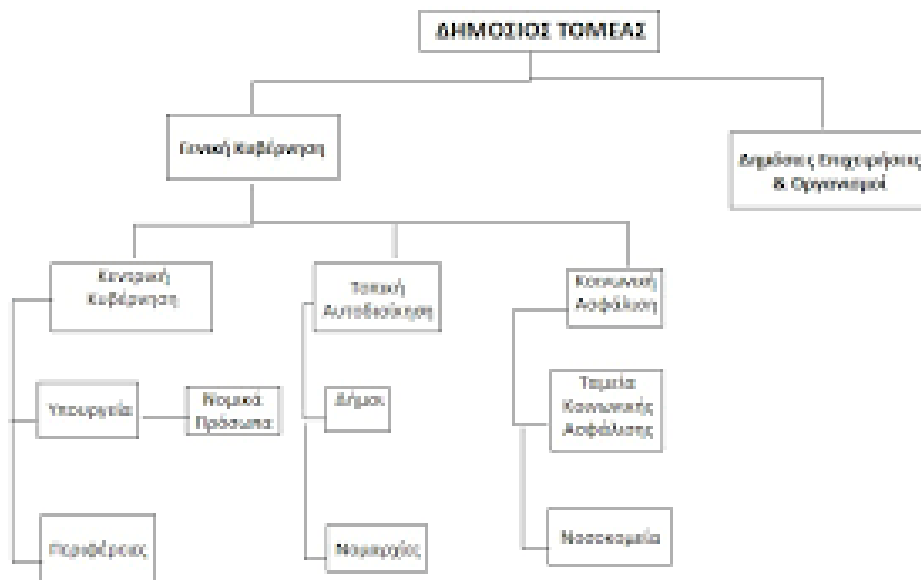
- της Κεντρικής Κυβέρνησης,
- των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) και
- των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ), σύμφωνα με τους κανόνες και τα κριτήρια του Ευρωπαϊκού Συστήματος Λογαριασμών (ΕΣΟΛ).

Οι φορείς εκτός Κεντρικής Διοίκησης, που περιλαμβάνονται στους υποτομείς της Γενικής Κυβέρνησης «λοιποί φορείς της Γενικής Κυβέρνησης», προσδιορίζονται, ανά υποτομέα, από το Μητρώο Φορέων Γενικής Κυβέρνησης, που τηρείται με ευθύνη της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής και αποτελούν ξεχωριστά νομικά πρόσωπα που εποπτεύονται από φορείς της Κεντρικής Διοίκησης ή από ΟΤΑ.

Η Ελλάδα από το 2001 έως και το 2013, είχε το μεγαλύτερο μερίδιο ιδιωτικής κατανάλωσης (σε ποσοστό του ΑΕΠ), απ' όλες τις χώρες της ΕΕ. Ο Σκωτσέζος οικονομολόγος του 18ου αιώνα Άνταμ Σμιθ, που ήταν και γνωστός ως ο πατέρας της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, ανέφερε στο βιβλίο του με τίτλο «Ο Πλούτος των Εθνών» του 1776 πως, η κατανάλωση είναι ο μοναδικός σκοπός και στόχος της κάθε παραγωγικής διαδικασίας. Τα νοικοκυριά προσφέρουν στην οικονομική χρησιμότητα, καταναλώνοντας αγαθά και υπηρεσίες, ενώ οι αποφάσεις που παίρνουν για την εργασία ή την αποταμίευση, έχουν αντίκτυπο και στο επίπεδο κατανάλωσής τους. Επιπροσθέτως, οι επενδύσεις που παράγονται σε μια χρονική περίοδο, δηλαδή τα κεφαλαιουχικά αγαθά όπως τα μηχανήματα, ο εξοπλισμός και τα κτίρια, ανεβάζουν τα επίπεδα των παραγωγικών δυνατοτήτων μιας οικονομίας με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο βαθμός χρησιμότητας και να υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες υψηλής κατανάλωσης από τα νοικοκυριά (Καρούλια, et al, 2013).

Άρα, για να παρθούν αποφάσεις σχετικά με τις επιχειρησιακές επενδυτικές δαπάνες, θα πρέπει να υπάρχουν προοπτικές για την αύξηση των δυνατοτήτων μιας οικονομίας, ώστε να υπάρξει κατά συνέπεια και αύξηση της κατανάλωσης. Δεν θα πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε πως οι μέτοχοι των εταιρειών, έχουν δικά τους νοικοκυριά, και τα κέρδη, οι υπεραξίες και τα μερίσματα που κάνουν δικά τους διαμορφώνουν το επίπεδο της κατανάλωσής τους ή των περαιτέρω επενδύσεών τους (Obstfeld, et al, 2012).

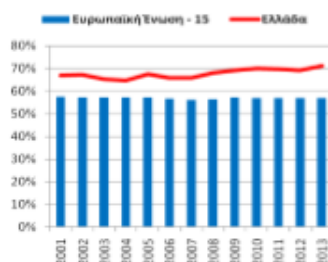
Παρακάτω παρουσιάζεται ένα διάγραμμα των φορέων που απαρτίζουν τον Δημόσιο τομέα.

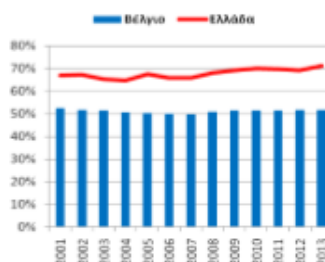
Γράφημα 26. Η δομή του Δημοσίου Τομέα

Σε περίπτωση χρεοκοπίας λοιπόν θα χρεοκοπήσουν και όλοι αυτοί οι φορείς που σημαίνει ότι πλέον θα σταματήσει η λειτουργία τους και η Ελλάδα θα φτάσει στο σημείο 0.

(α) Ευρωπαϊκή Ένωση - 15 (2013: +14,28 ΠΜ)

(β) Βέλγιο (2013: +19,60 ΠΜ)

(γ) Δανία (2013: +22,42 ΠΜ)

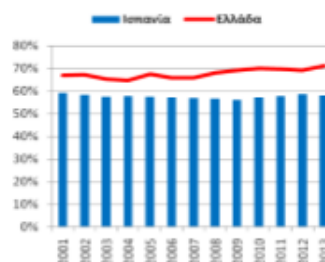
(δ) Γερμανία (2013: +15,27 ΠΜ)

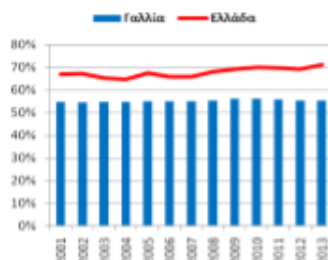
(ε) Ιρλανδία (2013: +16,16 ΠΜ)

(ζ) Ισπανία (2013: +13,04 ΠΜ)

(η) Γαλλία (2013: +15,86 ΠΜ)

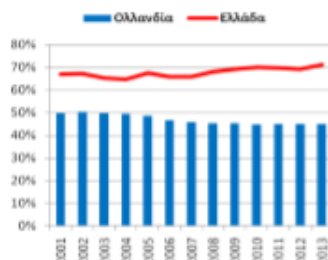
(θ) Ιταλία (2013: +10,71 ΠΜ)

(ι) Λουξεμβούργο (2013: +40,14 ΠΜ)

(κ) Ολλανδία (2013: +26,16 ΠΜ)

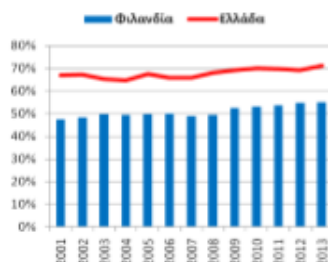
(λ) Αυστρία (2013: +17,33 ΠΜ)

(μ) Πορτογαλία (2013: +6,55 ΠΜ)

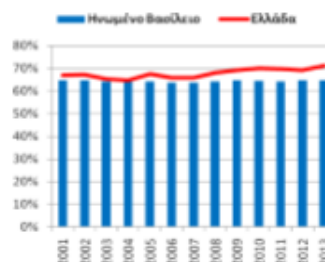
(ν) Φινλανδία (2013: +16,05 ΠΜ)

(ξ) Σουηδία (2013: +24,54 ΠΜ)

(ο) Ηνωμένο Βασίλειο (2013: +6,37 ΠΜ)

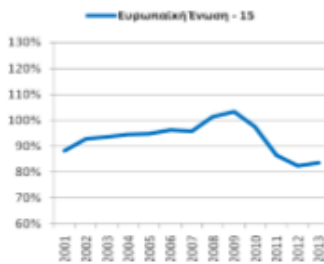
Εικόνα 1. Ιδιωτική Κατανάλωση ως % του ΑΕΠ (λόγοι ονομαστικών μεγεθών), Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση των 15

Είναι γεγονός πως η Ελληνική οικονομία από το 2000 μέχρι και σήμερα, εμφάνιζε πολύ υψηλό ποσοστό ιδιωτικής κατανάλωσης σε σχέση με τις αντίστοιχες οικονομίες της ΕΕ, μιλώντας πάντα επί του συνόλου του ΑΕΠ. Τώρα, χρησιμοποιώντας έρευνες

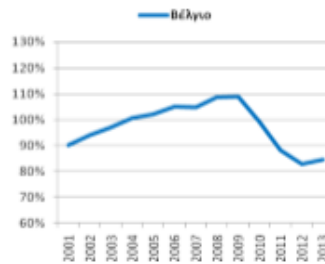
από διάφορους φορείς, το 72,55% της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών της χώρας μας καταλήγει στην καταναλωτική χρήση, με το αντίστοιχο μέγεθος στις Ευρωπαϊκές οικονομίες να είναι στο 56,92%. Με όλες τις οικονομίες της ΕΕ, η διαφορά στα μερίδια ιδιωτικής κατανάλωσης είναι μεγαλύτερη των δέκα ποσοστιαίων μονάδων, με μοναδικές εξαιρέσεις την Πορτογαλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Το μερίδιο ιδιωτικής κατανάλωσης στο σύνολο του ΑΕΠ της Πορτογαλίας φτάνει το 64,55% και του Ηνωμένου Βασιλείου το 64,83% και αποτελούν τις μοναδικές χώρες που απλά πλησιάζουν την Ελλάδα (Καραμεσίνη, 2006).

Όπως αναφέραμε και παραπάνω ο παράγοντας που ευθύνεται γι' αυτήν την σημαντική απόκλιση που παρατηρείται στα μερίδια ιδιωτικής κατανάλωσης, είναι οι μικροί σε μέγεθος εγχώριοι πόροι, που δεν είναι σε θέση να καλύψουν τις εγχώριες επενδύσεις. Αξίζει να σημειωθεί πως από το 2007 έως το 2013 υπήρξε μια αύξηση κατά 5,34 ποσοστιαίες μονάδες στο μερίδιο ιδιωτικής κατανάλωσης της Ελληνικής οικονομίας. Αυτό μας δείχνει πως οι Έλληνες καταναλωτές προσπαθούν να εξομαλύνουν την κατανάλωσή τους. Τα προηγούμενα χρόνια και πριν την ύφεση, τα Ελληνικά νοικοκυριά συσώρευαν πλούτο μέσω καταθέσεων, μετοχών, κατοικιών, διαμερισμάτων και άλλων πόρων, με αποτέλεσμα όταν ήρθε η περίοδος της ύφεσης να έχουν την δυνατότητα να εξομαλύνουν τις καταναλωτικές τους δαπάνες, δηλαδή να μην μειώσουν την κατανάλωσή τους τόσο απότομα όσο μειώθηκε το εισόδημά τους. Έτσι αυξήθηκε ο λόγος της ιδιωτικής κατανάλωσης ως προς το ΑΕΠ (Krugman, 2009).

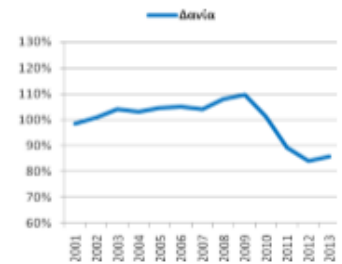
(α) Ευρωπαϊκή Ένωση - 15 (2013: -16,36 ΠΜ)

(β) Βέλγιο (2013: -15,34 ΠΜ)

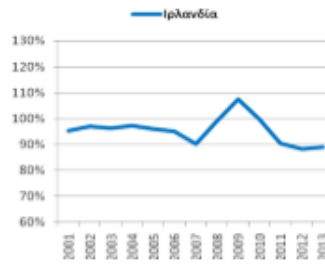
(γ) Δανία (2013: -14,29 ΠΜ)

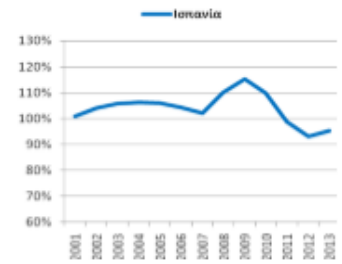
(δ) Γερμανία (2013: -24,18 ΠΜ)

(ε) Ιρλανδία (2013: -10,97 ΠΜ)

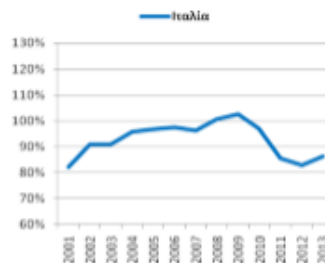
(ζ) Ισπανία (2013: -4,83 ΠΜ)

(η) Γαλλία (2013: -12,10 ΠΜ)

(θ) Ιταλία (2013: -13,75 ΠΜ)

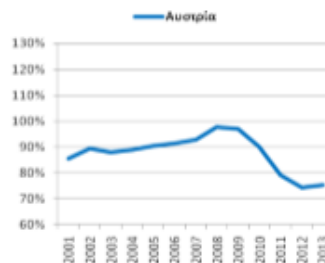
(ι) Λουξεμβούργο (2013: -35,21 ΠΜ)

(κ) Ολλανδία (2013: -12,10 ΠΜ)

(λ) Αυστρία (2013: -24,59 ΠΜ)

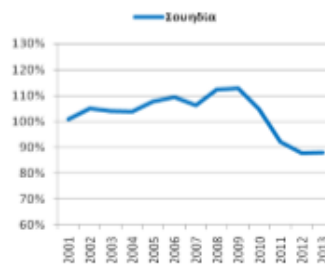
(μ) Πορτογαλία (2013: +1,47 ΠΜ)

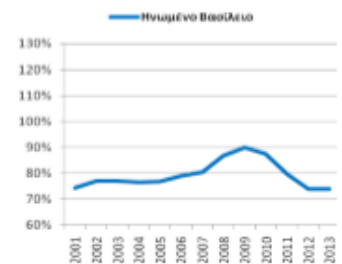
(ν) Φινλανδία (2013: -16,87 ΠΜ)

(ξ) Σουηδία (2013: -12,10 ΠΜ)

(ο) Ηνωμένο Βασίλειο (2013: -26,20 ΠΜ)

Εικόνα 2. Κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα ως προς το αντίστοιχο μέγεθος των χωρών της ΕΕ – 15 (%)

Το αποτέλεσμα ήταν μέχρι το 2009 τουλάχιστον, η Ελληνική οικονομία να ακολουθεί ένα μονοπάτι οικονομικής μεγέθυνσης, που ωθούσε τα μερίδια της ιδιωτικής κατανάλωσης σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Ένα απλό παράδειγμα αυτού που αναφέρθηκε είναι, πως το 2001 στον μέσο Έλληνα και Ελληνίδα, αντιστοιχούσε κάτι λιγότερο από το 90% της ιδιωτικής κατανάλωσης που είχε ένας Ευρωπαίος κάτοικος μιας χώρας της ΕΕ, αλλά στο τέλος του 2009, το ποσοστό είχε φτάσει πάνω από το 100%, κάτι που έδειχνε πως ο μέσος Έλληνας κατανάλωνε περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες σε σχέση με τους Ευρωπαίους κατοίκους των άλλων χωρών (Παπαϊωάννου, 2005).

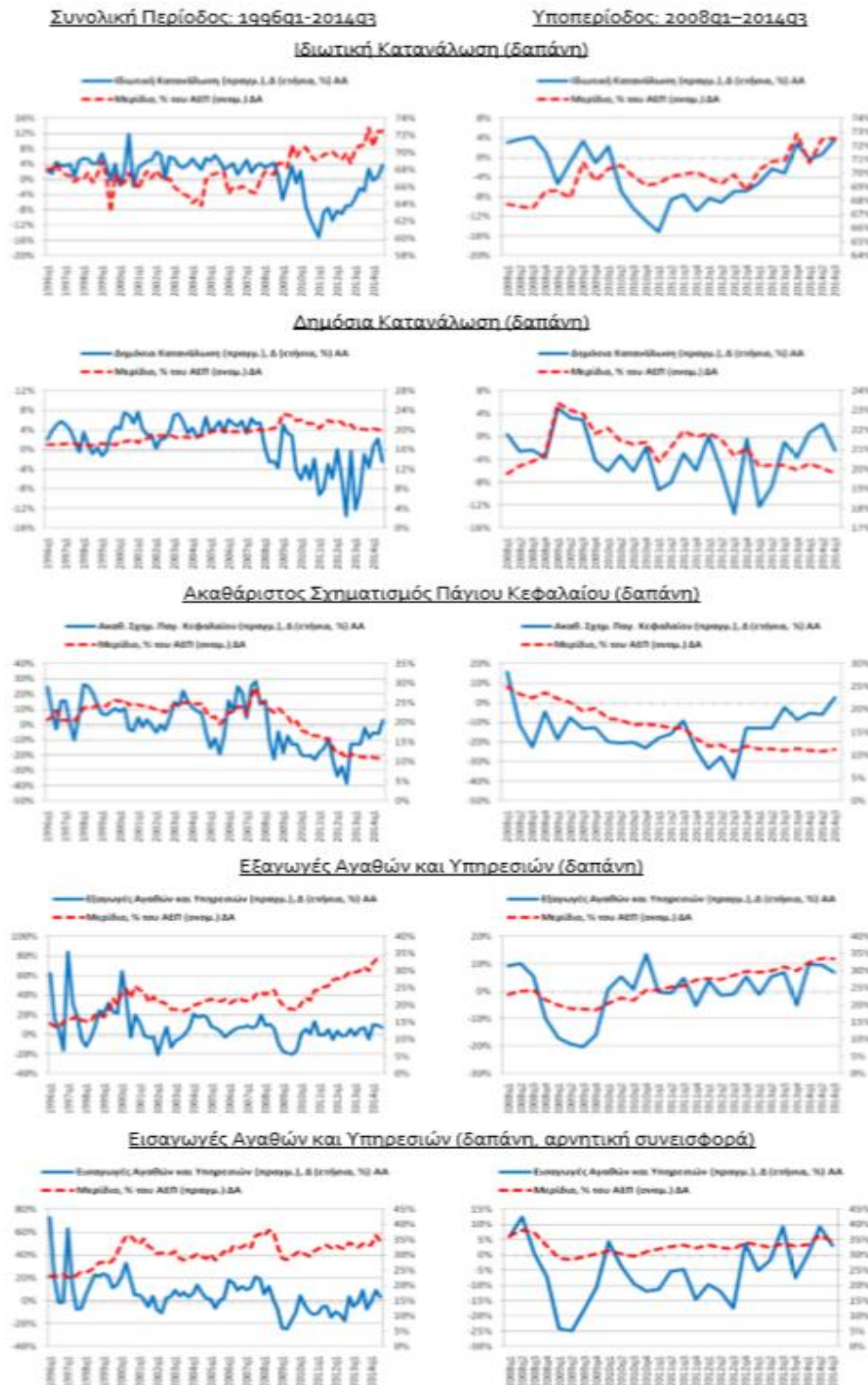
Το συγκεκριμένο φαινόμενο της υψηλότερης κατά κεφαλήν ιδιωτικής κατανάλωσης της Ελλάδος σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της ΕΕ, ίσχυε για την πλειοψηφία των κρατών, δηλαδή για την Πορτογαλία (124,22%), την Ισπανία (115,22%), την Σουηδία (112,77%), την Δανία (109,66%), το Βέλγιο (108,90%), την Γαλλία (108,16%), την Ιρλανδία (107,43%), την Φινλανδία (106,71%), την Ολλανδία (104,61%), την Ιταλία (102,58%), την Γερμανία (99,38%), την Αυστρία (95,95%), το Ηνωμένο Βασίλειο (89,83%) και το Λουξεμβούργο (76,81%). Τα επίπεδα αυτά βέβαια είναι μικρότερα σε σχέση με αυτά που επικρατούσαν το 2000 και το 2001. Η Ελλάδα από το 1995 έως και το 2007 είχε πολύ υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης σε σχέση με τις υπόλοιπες οικονομίες της ΕΕ. Η αύξηση του ΑΕΠ, προκαλεί αύξηση των εισοδημάτων που με τη σειρά τους προκαλούν αύξηση στην καταναλωτική δαπάνη (Μηλιός, et al, 2003). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 όμως, για να μπορέσει η χώρα μας να ενταχθεί στην ΟΝΕ (Οικονομική και Νομισματική Ένωση), έπρεπε να εκπληρωθούν ορισμένα κριτήρια, κάτι που οδήγησε στην σταδιακή πτώση του κόστους δανεισμού, δηλαδή στην πτώση του επιτοκίου. Το αποτέλεσμα ήταν να ενισχυθεί η ιδιωτική κατανάλωση, μέσω της πιστωτικής επέκτασης που αύξησε τον πλούτο των Ελληνικών νοικοκυριών, να ενισχυθεί το κίνητρο της κατανάλωσης και να μειωθεί το κίνητρο της αποταμίευσης, ένα λογικό αποτέλεσμα λόγω της μεταβολής της σχετικής τιμής και της μελλοντικής κατανάλωσης σε σχέση με την παρούσα.

Η παρούσα κατανάλωση γίνεται πιο φτηνή σε σχέση με την μελλοντική λόγω της μείωσης του επιτοκίου με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι να υποκαθιστούν την μελλοντική, με την παρούσα κατανάλωση (Obstfeld, et al, 2012). Η Ελληνική οικονομία λοιπόν όσον αφορά την ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη, παρουσίαζε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τα αντίστοιχα της ΕΕ, ενώ αυξημένος ήταν και ο ρυθμός της ποσοστιαίας μεταβολής. Τα παραπάνω ήταν βιώσιμα για όσο καιρό οι διεθνείς αγορές ήταν φιλικές προς την Ελληνική οικονομία, δηλαδή όσο υπήρχε χρηματοδότηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, που επέτρεπε την οικονομία να διατηρεί σε υψηλά επίπεδα την ιδιωτική κατανάλωση και τις επενδύσεις (Καρούλια, et al, 2013).

Σε σχέση λοιπόν με τις οικονομίες της Ευρώπης η σχετική καταναλωτική δαπάνη στην χώρα μας παρουσιάζει αυξητική τάση. Η χρηματοπιστωτική κρίση της περιόδου 2007 – 2009 μετέτρεψε το πρόβλημα πιστωτικών, σε πρόβλημα εθνικών κρατών που αποκάλυψε τα χρόνια προβλήματα της Ελληνικής οικονομίας που ξεκινούν από το 1974, δηλαδή το χαμηλό επίπεδο ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας, το χαμηλό επίπεδο των κρατικών υπηρεσιών και τη χαμηλή ποιότητα των θεσμών. Το

αποτέλεσμα είναι οι συνεχιζόμενες λανθασμένες πολιτικές, η σημαντική συρρίκνωση της εθνικής παραγωγικής δραστηριότητας μέσα σε έξι χρόνια και οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή των προγραμμάτων που είχαν ως στόχο την εξυγίανση της Ελληνικής οικονομίας (Gorton, 2012).

Εικόνα 3. Οι Συνιστώσες του Πραγματικού ΑΕΠ, μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία, ESA 2010

Τελικά η ιδιωτική κατανάλωση το 2013 στην Ελλάδα, έφτασε σε πολύ χαμηλά επίπεδα, αφού είχε το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό στην ΕΕ, πίσω από την Πορτογαλία. Αποτέλεσμα ήταν να μειωθούν απότομα και σημαντικά τα επίπεδα της υψηλής ευημερίας μαζί με τα επίπεδα της εθνικής ιδιωτικής κατανάλωσης. Έτσι η Ελληνική ιδιωτική κατανάλωση υποχώρησε, και μάλιστα σε επίπεδα χαμηλότερα του 2001.

Το 2009 ένας Έλληνας κατανάλωνε κατά μέσο όρο 103,25% σε αγαθά και υπηρεσίες των αντιστοίχων που κατανάλωνε ένας Ευρωπαίος. Το 2013 το επίπεδο έπεσε στο 83,64%. Ο μήνας Οκτώβριος έδειξε πως σε άθροισμα 12 μηνών το ετήσιο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν πλεονασματικό στα 2,53 δισεκατομμύρια ευρώ, αλλά σε μηνιαία βάση το ποσό ήταν ελλειμματικό στα -198,5 εκατομμύρια ευρώ.

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αποτελεί άθροισμα τεσσάρων επί μέρους ισοζυγίων, των υπηρεσιών (19,64 δις ευρώ), των εισοδημάτων (-2,70 δις ευρώ), των τρεχουσών μεταβιβάσεων (3,72 δις ευρώ) και του εμπορικού (18,14 δις ευρώ). Το άθροισμα όλων αποφέρει 2,53 δις ευρώ. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως μέχρι και τον Ιούνιο του 2013 το ισοζύγιο παρουσιαζόταν ελλειμματικό (-1,17 δις ευρώ) και τον Οκτώβριο του 2008 είχε φτάσει στα -36,66 δις ευρώ. Από τον Ιούλιο του 2013 μέχρι σήμερα το ισοζύγιο παρουσιάζεται πλεονασματικό και δείχνει την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας.

Το έλλειμμα που παρουσιάζει το εμπορικό ισοζύγιο (-18,14 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου των πλοίων (-2,20), του ισοζυγίου καυσίμων (-7,77) και του ισοζυγίου χωρίς καύσιμα και πλοία (-8,16 δις ευρώ).

Συγκεντρωτικά Ισοζύγια (12/2003-10/2014)

Επί μέρους Ισοζύγια (12/2003-10/2014)

Ισοζύγιο: Εμπορικό (καυσίμων, πλοίων, χωρίς καύσιμα και πλοία)

Ισοζύγιο: Υπηρεσιών (ταξιδιωτικό, μεταφορών και λοιπών υπηρεσιών)

Ισοζύγιο: Εισοδημάτων (αμοιβών – μισθών και τόκων, μερισμάτων – κερδών)

Ισοζύγιο: Τρεχουσών Μεταβιβάσεων (γενικής κυβέρνησης και λοιπών τομέων)

Εικόνα 4. Ισοζύγια εξωτερικού τομέα

Το πλεόνασμα που παρουσιάζεται στο ισοζύγιο υπηρεσιών (19,64 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου μεταφορών (7,75 δις ευρώ), του ταξιδιωτικού ισοζυγίου (11,38 δις ευρώ) και του ισοζυγίου λοιπών υπηρεσιών (0,51 δις ευρώ).

Το έλλειμμα που παρουσιάζεται στο ισοζύγιο εισοδημάτων (-2,70 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου κερδών και μερισμάτων (-2,45 δις ευρώ) και του ισοζυγίου μισθών και αμοιβών (-2,45 δις ευρώ).

Τέλος, το πλεόνασμα του ισοζυγίου τρεχουσών μεταβιβάσεων (3,72 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου λοιπών τομέων (0,31 δις ευρώ) και του ισοζυγίου της Γενικής Κυβέρνησης (3,41 δις ευρώ).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης, δημιουργείται το συμπέρασμα ότι ένας από τους σπουδαιότερους παράγοντες που επηρεάζει αρνητικά την συμπεριφορά των καταναλωτών είναι η οικονομική κρίση που έχει ξεσπάσει στην χώρα μας από το 2008 και έπειτα. Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης είναι σαφώς λιγότερες και οι ευκαιρίες εργασίας που δίνονται στους ανθρώπους, καθώς σε γενικές γραμμές είναι πολύ πιο μειωμένη η ζήτηση, ενώ εξίσου μειωμένα είναι και τα κριτήρια στους χώρους εργασίας.

Εξαιτίας της έλλειψης αναζήτησης εργασίας και της αύξησης της μακροχρόνιας ανεργίας, παρατηρείται ότι τα επίπεδα φτώχειας είναι συνεχώς αυξανόμενα, καθώς η φτώχεια και η αρνητική καταναλωτική συμπεριφορά είναι δύο παράγοντες που συνδέονται άμεσα μεταξύ τους. Παρόλα αυτά, στην χώρα μας τουλάχιστον, οι περισσότεροι δηλώνουν ότι το νοικοκυριό τους θεωρούν ότι βρίσκεται οικονομικά στην «μέση», γεγονός που πρακτικά σημαίνει ότι δεν βρίσκονται σε όρια φτώχειας, αν και καθημερινά ενημερωνόμαστε για ολόένα και περισσότερες οικογένειες που έχουν πληγεί σοβαρά, όχι μόνο ως προς το οικονομικό, αλλά και ως προς το βιοτικό τους επίπεδο, από την οικονομική κρίση.

Η δραματική επιδείνωση της Ελληνικής οικονομίας είχε άμεσο αντίκτυπο στο μέτωπο της απασχόλησης, με τις δυσμενείς συνέπειες να πλήττουν ναί μεν τον Δημόσιο τομέα, αλλά κυρίως τον Ιδιωτικό. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Δυναμικού της ΕΛ.ΣΤΑΤ. (Ελληνική Στατιστική Αρχή), ο μέσος αριθμός των απασχολούμενων μειώνεται συνεχώς και το γεγονός αυτό αποτελεί το σημαντικότερο ίσως αντίκτυπο της συνεχιζόμενης οικονομικής ύφεσης στη χώρα. Η αύξηση της ανεργίας όμως δεν προήλθε μόνο από τη μείωση της απασχόλησης, αλλά και από την αύξηση του εργατικού δυναμικού.

Ένα ακόμα θλιβερό αποτέλεσμα της έλλειψης εργασίας που έρχεται να προστεθεί με τα προηγούμενα βάση ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στις μεγαλύτερες οικονομίες του πλανήτη, είναι τα συνεχή πλήγματα που δέχονται τα οικονομικά των περισσότερων νοικοκυριών. Φυσικά, όλα αυτά έρχονται ως συνέπεια της έλλειψης εργασίας αλλά και της συνεχούς αύξησης των τιμών που επιτάσσεται φυσικά από την συνεχή οικονομική κρίση αλλά και την αύξηση των τιμών του πετρελαίου που πλήττει τον τομέα των μεταφορών και κατά συνέπεια αυξάνει την τιμή των προϊόντων.

Όπως φαίνεται, για τους περισσότερους ανθρώπους αποτελεί πλέον προτεραιότητα να αγοράζουν περισσότερα προϊόντα, αδιαφορώντας ή αγνοώντας το θέμα της ποιότητας. Αυξανόμενος είναι και ο κοινωνικός αποκλεισμός όσον δεν ακολουθούν το «ρεύμα» της καταναλωτικής συμπεριφοράς που επιτάσσεται από το marketing των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που προσπαθούν να ακολουθήσουν την «μόδα» χωρίς να διαθέτουν την οικονομική δυνατότητα λόγω της κρίσης, με αποτέλεσμα πολλοί να οδηγούνται στην μελαγχολία αλλά και στην κατάθλιψη. Τα αποτελέσματα που παρατηρούνται εξαιτίας του κοινωνικού αποκλεισμού είναι, η αρνητική ψυχολογία του άνεργου, η έλλειψη αυτοπεποίθησης, το αίσθημα αποθάρρυνσης, η λανθασμένη αίσθηση που καταλαμβάνει τον άνεργο ότι

δεν είναι πλέον χρήσιμος, ακόμα και η αυτοκτονία σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Η ύφεση που υφίσταται η χώρα μας έχει αρνητικά αποτελέσματα, τόσο επί του βαθμού χρησιμοποίησης, όσο και επί των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, καθώς προκαλεί συστολή της οικονομικής δραστηριότητας και πτώση της κερδοφορίας εξαιτίας της συνεχόμενης πτώσης των πωλήσεων. Τα κοινωνικά δικαιώματα διαχειρίζονται ως ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας και οι κοινωνικές ανάγκες διαχειρίζονται σε όρους αγοράς θεωρημένες ως ατομική επιθυμία και όχι ως συλλογικά και κοινωνική ανάγκη, που το κράτος εγγυάται, με νέους πόρους την δυναμική ικανοποίησή της.

Συμπερασματικά, η επιδείνωση στην αγορά, στις τιμές αλλά και στην κατά συνέπεια καταναλωτική συμπεριφορά, είναι ραγδαία, λόγω της συνεχιζόμενης και παρατεταμένης ύφεσης καθώς και έλλειψης των κατάλληλων εφοδίων των ατόμων με συνέπεια ο χάρτης της αγοράς να αλλάζει με έντονα αρνητικές επιπτώσεις στην καθημερινότητα των ατόμων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

- Βαρουφάκης, Γ., et al, (2013), Ελληνική κρίση και ευρωπαϊκή νεωτερικότητα, Εκδόσεις: Κριτική
- Βαρουφάκης, Γ., Galbraith, J., Holland, S., (2014), Μια μετριοπαθής πρόταση για την επίλυση της κρίσης του ευρώ, Εκδόσεις: Ποταμός
- Κότιος, Α., Παυλίδης, Γ., (2012), Διεθνείς οικονομικές κρίσεις - Κρίσεις του συστήματος ή της πολιτικής, Εκδόσεις: Rosili
- Amable, B., (2003), The Diversity of Modern Capitalism, Εκδόσεις: Oxford
- Berg, A., Pattillo, C., (2000), The Challenge of Predicting Economic Crises, Εκδόσεις: International Monetary Fund
- Glick, R., Moreno, R., Spiegel, M., (2001), Financial Crises in Emerging Markets, Εκδόσεις: Cambridge University Press
- Gorton, G., (2012), Misunderstanding Financial Crises: Why We Don't See Them Coming, Εκδόσεις: Oxford University Press
- Gup, B., (2010), The Financial and Economic Crises: An International Perspective, Εκδόσεις: Edward Elgar Publishing
- Krugman, P., (2009), The Return Of Depression Economics, Εκδόσεις: Norton
- Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., (2012), International Economics - Theory & Policy, Pearson
- Obstfeld, M., Cho, D., Mason, A., (2012), Global Economic Crisis: Impacts, Transmission and Recovery, Εκδόσεις: Edward Elgar Publishing
- Μήλιου, Γ., Σωτηρόπουλος, 2010, “Καλωσορίσατε στην έρημο του «ευρωπαϊκού» καπιταλισμού”, Θέσεις, 2010.
- Λαπαβίτσας, Κ., 2011, “Debrocracy”, Εκδόσεις Λιβάνη

- Λαπαβίτσας, Κ., 2012, «Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης», Εκδόσεις Λιβάνη
- Gros, D., Mayer, T., 2010, “Towards a euro(pean) Monetary Fund”, Center for European Policy Studies, Διαθέσιμο από: 8 Φεβρουαρίου 2010
- Feldstein, M., 2010, “Let Greece take a Eurozone “holiday”, Financial Times, Διαθέσιμο από: 16 Φεβρουαρίου 2010
- Ostry, J., 2010, “Capital inflows: The Role of Controls”, IMF Staff Position Note, Διαθέσιμο από: 19 Φεβρουαρίου 2010
- Tsoukalis, L., 2003, “The New European Economy Revisited”, Εκδόσεις Oxford University Press
- McNamara, K., 2005, “Economic and Monetary Union”, Στο: Wallace, W., Wallace H., Pollack, M., “Policy Making in the European Union”, Εκδόσεις Oxford University Press
- Marzinotto, B., Sapir A., Wolff, G., 2011, “What Kind of Fiscal Union?” Bruegel Policy Brief, No. 6, 2011, pp. 1-8. Διαθέσιμο στο: <http://www.bruegel.org/publications/publication-detail/publication/646-what-kind-of-fiscal-union/>, Τελευταία επίσκεψη: 15/5/2015
- Pisani-Ferry, J., 2012. “The Euro Crisis and the New Impossible Trinity,” Bruegel Policy Contribution, No. 1, 2012, pp. 1-16. Διαθέσιμο στο: <http://www.bruegel.org/publications/publication-detail/publication/674-the-euro-crisis-and-the-new-impossible-trinity/>, Τελευταία επίσκεψη: 15/5/2015
- Feldstein, M., 2012, “The Failure of the Euro,” Foreign Affairs, Vol. 91, No. 1, 2012, pp. 105-116.
- Leonard, M., 2011, “Four Scenarios for the Reinvention of Europe,” European Council on Foreign Relations, London, 2011, pp. 1-16. Διαθέσιμο στο: http://www.ecfr.eu/page//ECFR43_REINVENTION_OF_EUROPE_ESSAY_AW1.pdf, Τελευταία επίσκεψη: 17/5/2015
- Auerback, M., 2011, “A ‘United States of Europe’ or Full Exit from the Euro?” International Journal of Political Economy, Vol. 39, No. 4, 2011, pp. 87-102. doi:10.2753/IJP0891-1916390404
- Papadimitriou D., Wray, L., 2011. “Euroland in Crisis as the Global Meltdown Picks up Speed—Working-Paper No. 693,” Levy Economics Institute of Bard College, New York, 2011. Διαθέσιμο στο:

- Soares, A., 2012, "The Euro Crisis. What Went Wrong with the Single European Currency?" *Beijing Law Review*, Vol. 3 No. 3, 2012, pp. 81-91. doi: 10.4236/blr.2012.33011.
- Bagus, P., 2011, "The Tragedy of the Euro." *The Independent Review*, Vol. 15, No. 4, pp. 563–576.
- Bohn, F., de Jong, E., 2011, "The 2010 Crisis Stand-off between France and Germany." *International Economics and Economic Policy*, Vol. 8, No. 1, pp. 7–14.
- Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." *Journal of European Integration*, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245.
- Buti, M., Carnot, N., 2012, "The EMU Debt Crisis: Early Lessons and Reforms." *Journal of Common Market Studies*, Vol. 50, No. 6, pp. 899–911.
- Coenen, G., Straub, R., Trabandt, M., 2012, "Fiscal Policy and the Great Recession in the Euro Area." *American Economic Review*, Vol. 102, No. 3, pp. 71–76.
- De Grauwe, P., Ji, Y., 2013, "Self-fulfilling Crises in the Eurozone: An Empirical Test." *Journal of International Money and Finance*, Vol. 34, pp. 15–36. Volume 24, No. 1 - 2015 PRAGUE ECONOMIC PAPERS 103
- Drudi, F., Durré, A., Mongelli, F., 2012, "The Interplay of Economic Reforms and Monetary Policy. The Case of the Eurozone." *Journal of Common Market Studies*, Vol. 50, No. 6, pp. 881–898.
- Eichengreen, B., 2011, "The Euro's Never-Ending Crisis." *Current History*, Vol. 110, No. 734, pp. 91–96.
- Feldstein, M., 2012, "The Failure of the Euro: the Little Currency that Couldn't." *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 1, pp. 105–116.
- Giavazzi, F., 2010, "Why the Current Account Matters in a Monetary Union: Lessons from the Financial Crisis in the Euro Area", Εκδόσεις Centre for Economic Policy Research.

- Gros, D., 2013, “Foreign Debt Versus Domestic Debt in the Euro Area.” *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 29, No. 3, pp. 502–517.
- Hampl, M., 2010, “The Euro’s Instability Pact”, *Wall Street Journal*, Διαθέσιμο από: 29 September, p. 13
- Hampl, M., 2012, “European Monetary Integration and a Position of Its Former Hegemon”, *Politická ekonomie*, Vol. 60, No. 6, pp. 707–721.
- Janáčková, S., 2004, “Eurozone Expansion.” *Eastern European Economics*, Vol. 42, No. 2, pp. 6–44.
- Janáčková, S., 2010, *The Eurozone Crisis and the Debt Crisis of the Developed World*. Prague: Center for Economics and Politics.
- Jones, E., 2009, “The Euro and the Financial Crisis.” *Survival*, Vol. 51, No. 2, pp. 41–54.
- Karras, G., 2011, “From Hero to Zero? The Role of the Euro in the Current Crisis.” *International Advances in Economic Research*, Vol. 17, No. 3, pp. 300–314.
- Klaus, V., 2012, *Europe - The Shattering of Illusions*. London: Bloomsbury Publishing.
- Klaus, V., 2004, “The Future of the Euro - An Outsider’s View.” *CATO Journal*, Vol. 24, No. 1–2, pp. 171–177.
- Kohout, P., 2010, *Post-Crisis Finances*. Prague: Grada.
- Kouretas, G., Vlamis, P., 2010, “The Greek Crisis – Causes and Implications.” *Panoeconomicus*, Vol. 57, No. 4, pp. 391–404.
- Krugman, P., 2010, “The Spanish Tragedy.” *New York Times*, 5 February 2010.
- Kuhn, T., Stockel, F., 2014, “When European Integration Becomes Costly: The Euro Crisis and Public
- Περιοδικό Ουτοπία, 2011, Αφιέρωμα Ευρώπη – Ευρώπη, Τεύχος 96, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2011
- Van Overtveldt, J., 2012, *Το τέλος του ευρώ: Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Μεταίχμιο

- Λαπαβίτσας, Κ., Καλτενμπρούνερ, Α., Λαμπρινίδης, Γ., Λίντο, Ντ., Μεντγουέι, Τζ., Μίτσελ, Τζ., Παϊνσείρα, Χ., Πάουελ, Τζ., Πίρες, Ε., Στένφορς, Α., Τέλες, Ν., 2010, Η ευρωζώνη ανάμεσα στη λιτότητα και την αθέτηση πληρωμών, Εκδόσεις Λιβάνη
- Γολέμης, Χ., 2010, Transform! Υπόμνημα Των Ευρωπαϊών Οικονομολογών 2009/2010, Εκδόσεις Νήσος
- Askenazy, P., Coutrot, T., Orléan, A., Sterdyniak, H., 2011, Μανιφέστο των ανήσυχων οικονομολόγων, Εκδόσεις Πόλις
- Krugman, P., 2009, The Return Of Depression Economics, Εκδόσεις: Norton
- Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., 2012, International Economics - Theory & Policy, Εκδόσεις Pearson

ΑΡΘΡΑ

- Ασπρίδης, Γ., Χατζηζαφειρίου, Θ., (2011), «Πρώτα ο άνθρωπος, μετά η απληστία». Πως η παγκόσμια οικονομική κρίση διαμορφώνει το κράτος πρόνοιας - Η περίπτωση της Ελλάδας
- Δήμα, Ε., (2011), Διεθνής Χρηματοοικονομική Κρίση – Κρίση Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων
- Καμπόλης, Χ., Τραυλός, Ν., (2008), Τα αίτια της πρόσφατης παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης
- Καραμεσίνη, Μ., (2006), Σημειώσεις Για Το Μάθημα «Οικονομικές Θεωρίες Της Κοινωνικής Πολιτικής»
- Καρούλια, Σ., Γάκη, Ε., Λαγός, Δ., (2013), Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη
- Μηλιός, Γ., Λαπατσιώρας, Σ., Οικονομάκης, Γ., (2003), Εισαγωγή Στην Οικονομική Ανάλυση
- Μητράκος, Θ., (2012), Οι επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης στους κοινωνικούς δείκτες
- Πάπα, Ι., (2009), Ο Έμπορος, ο Τραπεζίτης και ο 'Γύρος της Ντόχα', Δημοσιεύτηκε στην Ναυτεμπορική, 11/7/2009

- Παπαϊωάννου, Σ., (2005), Κρίση, κριτική και συγκεκριμένη ουτοπία: Το παράδειγμα της εκπαίδευσης
- Στεφανάδης, Χ., (2011), Πολιτική οικονομία εν μέσω κρίσης
- Ταμουραντζής, Α., (2012), Οι Διεθνείς Οικονομικές κρίσεις από το 1973 έως σήμερα
- Τήνιος, Π., (2010), Ρίσκο, Αβεβαιότητα και η Οικονομική κρίση
- Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική
- Boyer, R., Saillard, Y., (2003), A summary of regulation theory
- Ferrari-Filho, F., Conceição, O., (2005), The Concept of Uncertainty in Post Keynesian Theory and in Institutional Economics
- Hanappi, H., (2012), Can Europe survive? Ten Commandments for Europe's Next Ten Years